Hayat

TARİH

MECMUASI

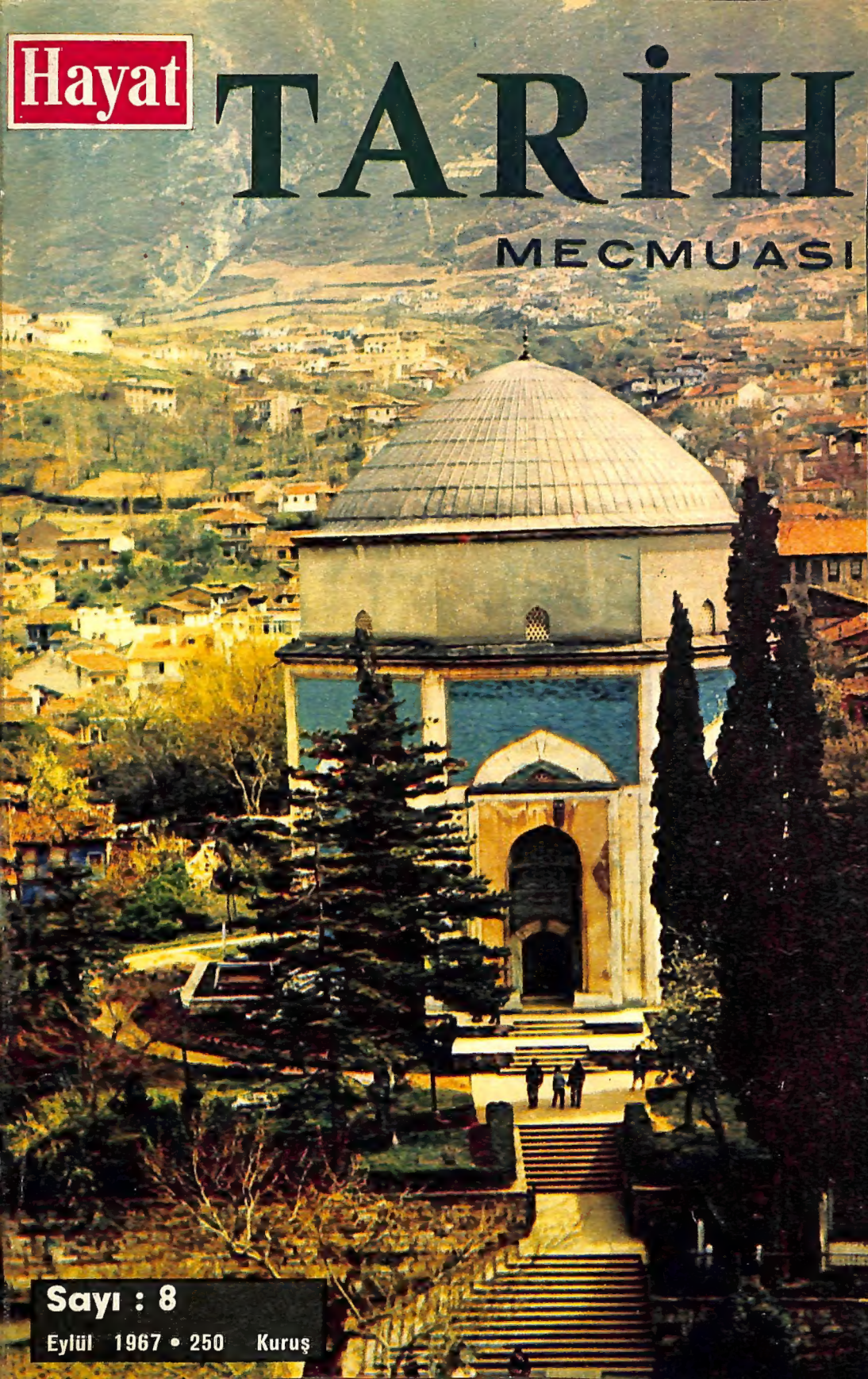

Sayı : 8

Eylül 1967 • 250 Kuruş

Bu yıl

YAPI ve KREDİ
BANKASI

tasarruf mevduatı sahiplerine

7.5
MİLYON
LİRA

tutarında ikramiyeler
dağıtıyor

Moran c. 1559 — H. T. M. — 42

Bursa'da Yeşil Türbe
(Fotoğraf: Dikmen Dikõz)

Hayat TARİH MECMUASI

Bu sayıda neler var

Atlas Okyanusu'nda Türkler 4
İlk Türk - Bolşevik Münasebetleri 7
Gök Türk Çağı Medeniyeti 12
İslâm'da Resim Sanatı 16
Günümüzde Arap Devletleri 21
Bağdad Fâtihi: IV. Murad 23
Rodos 26
Tarihe Akan Bir Ay 34
Türk İnşaat ve Sanat Eserleri Müzesi 35
Mussolini'nin Akıbeti 39
İyi Kalbli Dr. Guillotin 46
Resimlerle Eski İstanbul 50
Bir Yedek Subayın Hatıraları 53
İsmini Taşıdığımız İnsanların Hikâyesi 58
Çizgilerle Tarih 60
Kitaplar Arasında 62
Tarih Postası 64

Vilâyetlerimizin Tarihi

Nevşehir 65
Bingöl 70
Bursa 74
Malatya 86
Kırklareli 92

Hayat TARİH MECMUASI
Aylık Kültür Mecmuası
1 Eylül 1967 Yıl: 3 Cilt: 2
Sayı: 8 Sıra: 32

İMTİYAZ SAHİBİ:
Şevket RADO

NEŞRİYAT MÜDÜRÜ:
Yılmaz ÖZTUNA

MESUL YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ:
Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER:
Tifdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22 İstanbul
TEL: 27 95 10 (5 hat)

ABONE:
Bateş Bayilik Teşkilâtı. Cağaloğlu-İstanbul TEL: 27 12 07

Piri Reis tarafından yapılan meşhur «Amerika Haritası»

ATLAS OKYANUSU'NDA TÜRKLER

Yazan: Yılmaz Öztuna

XVI. YÜZYILDA Osmanlı Türkleri'nin Akdeniz'i ve Akdeniz'e bağlı denizleri âdeta bir «Türk gölü» haline getirdiklerini herkes bilir. Aynı yüzyılda Türkler'in Hind Okyanusu'nda ve bu okyanusa bağlı denizlerdeki faaliyeti hakkında da epey yayın yapılmıştır. Ancak, denizcilerimizin Atlas Okyanusu'ndaki seferleri pek az bilinmektedir. Hattâ Türk kaynaklarında, bu konuda hemen hemen hiç bir ciddî bilgi yoktur. Atalarımızın, Atlantik'teki seferlerini ancak o devrin Avrupa kaynaklarından öğreniyoruz. Bu hususta İngiliz kaynakları, başta gelmektedir.

Bazı Avrupa tarihçilerinin «Türk Yüzyılı» veya «Kanunî Süleyman Yüzyılı» dedikleri XVI. yüzyılda Türkiye, bir cihan siyaseti takip etmiş, dünyanın hemen her tarafıyle ilgilenmiştir. Bu ilgi, biraz azalarak, XVII. yüzyılda da devam etmiştir. Ancak, İtalyan devletleri gibi bir Akdeniz devleti olduğu için, açık denizlere, İspanya, Portekiz, İngiltere, Fransa, Holanda gibi Atlantik devletleri derecesinde ilgi duymamıştır. Esasen, Atlantik ile Pasifik, Fas ile Malaya arasında yayılan bir imparatorluğun küçük topraklara sığınmış Batı Avrupa devletleri gibi, dış ülkeler edinmeye ihtiyacı yoktu.

Bununla beraber Osmanlı Türkleri, Amerika'nın keşfi tarihinden başlayarak, Atlas Okyanusu'na ilgi duydular. Pîrî Reis, XVI. yüzyılın ilk yıllarında, Amerika'dan bahsetmiş, hattâ iki büyük Amerika haritası çizmiştir. Arzın yuvarlak olduğunu Türk bilginleri arasında ilk defa ileri süren Pîrî Reis'in Amerika haritaları, aynı yıllarda Avrupa'da çizilen Yeni Dünya haritalarından çok daha doğrudur. Bütün Batılı bilginler, bu noktada birleşmişlerdir.

Barbaros Hayreddin Paşa da, Yeni Dünya ile ilgilenmiştir. Kapdân-ı deryâ atanmak üzere, devrin sadrâzamı Dâmad İbrahim Paşa ile görüşmek için Haleb'e gittiği zaman, Türk imparatorluğunun kudretli başbakanına, Amerika'ya, İspanyollar gibi deniz seferleri yapılmasını teklif etmiş, fakat Paşa, buna lüzum görmemiş ve izin vermemiştir. Bu yıllarda henüz İngilizler bile Amerika seferlerine başlamamışlardı.

Gene Barbaros Hayreddin Paşa, dikte ettirmek suretiyle yazdırdığı «Gazavât» adlı hâtıralarında, Türkler'in «Sebte Boğazı» dedikleri Cebelitârık Boğazı'ndan çıkarak Atlantik'e açıldığından birçok defalar bahseder. Hattâ 1535 ağustosunda Cadiz Körfezi'ne çıkmış, Portekiz'in Atlantik üzerindeki güney limanı olan Faro'yu bombardıman etmiştir.

Sinan Reis, Ahmedoğlu Aydın Reis, Kazdağlı Sâlih Paşa, Turgut Paşa gibi Barbaros'un yanında yetişen en tanınmış Türk amiralleri, birçok defalar Atlantik'e çıkmış, İspanya, Portekiz ve Fas'ın, bu okyanus kıyılarındaki limanlarına seferler yapmışlardır. Fas, önce Sâlih Paşa, yüzyılın sonlarında da kesin olarak Ramazan Paşa tarafından fethedilince, esasen Türk imparatorluğunun sınırı da Atlas Okyanusu'na dayanmıştır.

Murad Reis'in XVII. yüzyılın ilk yarısındaki Atlantik seferleri pek ünlüdür ve Batı edebiyatında derin etkiler yapmıştır. Murad Reis, 1617'de, Portekiz'in Afrika açıklarında bulunan, nefis şaraplarıyle ünlü Madeira adasını zaptetmiş, 1 200 esir

alarak, üssü olan Cezâyir'e dönmüştür. Aynı amiral, daha 1585'te, İspanya'ya ait, Afrika açıklarındaki Kanarya takımadalarının en kuzey-doğuda olanını, Lanzarote adasını zaptetmiş, 300 esirle Cezâyir'e dönmüştü. Sonradan Murad Reis, faaliyet ve teşebbüs alanını çok genişletmiş, Kuzey Atlantik'e seferler düzenlemiştir.

MURAD REİS İZLANDA'DA

Murad Reis'in seferlerinin en ünlüsü, 12 kadırgadan müteşekkil bir filo ile yaptığı 1627 İzlanda seferidir. Manş Denizi'nden Kuzey Denizi'ne geçerek, Danimarka ve Norveç kıyılarını bombardıman eden Türk amirali, 1627 yılının 20 haziran günü, Kuzey Kutup Dairesi'ne erişerek, İzlanda kıyılarına demir atmıştır. Türkler, 16 temmuza kadar tam 26 gün İzlanda'ya hâkim olmuş, 400 esir ve büyük ganimetle 12 ağustosta Cezâyir'e dönmüşlerdir. 5 000 km.'den uzun olan İzlanda - Cezâyir dönüş yolu, 27 günde alınmıştır. Bu seferde Türkler'e esir düşüp Cezâyir'e getirilen Olaf Egilson adındaki râhip, sonradan kurtularak İzlanda'ya dönmüş ve Murad Reis'in seferini İzlanda dilinde bir kitap halinde kaleme almıştır.

İzlanda'ya, Ali Biçin Reis de bir sefer yapmış ve 800 esirle Cezâyir'e dönmüştür.

Daha sonra Türk denicileri, Newfoundland adasına ve Kanada'nın Labrador ve St. Lawrence kıyılarına seferler yaparak Amerika'ya erişmişlerdir. Daha güneye, Virginia kıyılarına da inmişler, hattâ Virginialı çok güzel bir İngiliz kızını ele geçirerek, İstanbul'a, padişahın haremine yollamışlardır. Türkler'in Karayib Denizi'ne yaklaştığını gören bu denizdeki İspanyol korsanları çok telâşlanmışlar ve her yıl elde ettikleri ganimetten Cezâyir'e belirli bir pay göndermek suretiyle, Türk denizcilerinin Antiller'e gelmesini önlemişlerdir.

Bu seferleri, Türk deniz kuvvetlerinin «korsan» dene sınıfı yapıyordu. Bu kelime, bugün anladığımız mânada olmayıp, deniz kuvvetlerine bağlı komando sınıfına verilen addı ve kara ordusundaki akıncı sınıfına karşılıktı. Akıncı ve korsanların hareketlerinin gayesi, düşmanın iktisadî ve mânevî gücünü yok etmekti.

1674'te bir Türk filosu, Lizbon önlerine gelmiş, Portekiz başkentinin üzerinde bulunduğu Tajo halicindeki büyük bir Portekiz savaş gemisini, Lizbonlular'ın gözleri önünde zaptetmiştir. 1693'te İberya yarımadasının kuzey-batı ucu olan Finisterre Burnu açıklarında bir Türk filosu, gene bir Portekiz savaş gemisini ele geçirmiştir. 1695 ocağında, Ali Baba'nın kumandasındaki başka bir Türk filosu da, St. Vincent Burnu açıklarında 36 topla mücehhez bir Holanda gemisini zaptetmiştir.

Bu suretle, Osmanlı devletiyle savaş halinde bulunan devletlerin deniz ve iktisat gücü, korsan sınıfı sayesinde, geniş ölçüde hırpalanmıştır. 1613 - 1621 yılları arasındaki 8 yılda yalnız Cezâyir limanına ganimet olarak 936 Avrupa savaş ve ticaret gemisinin getirildiği hatırlanırsa, yapılan işin çapı hakkında bir fikir edinmek mümkün olur.

BRİSTOL KANALI'NDA TÜRK KORSANLARI

Yazımı, İngiltere ve İrlanda'ya yapılan Türk seferlerinden de biraz bahsetmek suretiyle bitirmek istiyorum. 1625'te Türkler, Bristol Kanalı üzerindeki Lundy adasını ele geçirerek burasını, Kuzey Atlantik'teki 30 - 40 kadırgadan müteşekkil filolarının üssü haline getirmişlerdir. İngiltere Kralı I. James ve oğlu I. Charles'ın bütün gayretlerine rağmen, İngiltere kıyılarının sadece 10 km. ötesinde olan bu ada, Türkler'den geri alınamamış, bu yüzden birçok İngiliz amirali, kral tarafından azledilmiştir. Bu suretle, İngiltere'nin Bristol, Plymouth, Southampton, İrlanda'nın Cork ve Baltimore gibi limanları, Türk korsanları tarafından birçok defalar vurulmuş, Atlantik ortasında yüzlerce İngiliz, İspanyol ve Holanda gemisi ele geçirilmiştir. Yalnız 1627 ağustosunda, 10 gün içinde 27 İngiliz gemisi, Türkler tarafından zaptedilmiştir. 19 haziran 1631 gecesi İrlanda'nın Baltimore limanının Türk korsanları tarafından zaptı, derin etkiler yaratmış, bu olayı ünlü şair Thomas Usborne Daways, 56 mısralık uzun bir şiir yazara terennüm etmiştir.

ON BİR AYDA, YEDİ DERYÂ GEÇEN, ŞAİR TÜRK LEVENDİ

Türkler'in Atlantik seferleri, Türk halk şiirinde de mâkesini bulmuştur. İşte Murad Reis'in bir kral kızını esir ettiği, Akdeniz'in hasretiyle ağladığı, on bir ay içinde yedi deniz geçerek yaptığı bir Atlantik seferinin, sefere katılan bir Türk levendi tarafından şiir diline getirilişi:

On bir ay oturdum bir han içinde
Yedi deryâ geçdim bir gün içinde
Rabbim bize kısmet eyle karayı
Evvel karayı da sonra sılayı

Akdeniz üstünde sünbüllü dağlar
Murad Reis oturmuş dümende ağlar
Kral kızı karşısında başın bağlar
On bir ay dedik de göründü dağlar

İlk Türk Bolşevik Münasebetleri

Yazan: Alb. Tahsin Ünal

TÜRK-Bolşevik ilişkilerini, iki devreye ayırmak mümkündür. Biri, M. Kemal'in Samsun'a çıktığı 19 Mayıs 1919'dan, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açıldığı, 23 nisan 1920 tarihine kadar olan ilk devir, öteki de, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından bugüne kadar devam edip gelen devirdir. Birinci devir, resmî olmayan, ikinci devir resmî olan ilişkiler devridir. Biz, bu yazımızda resmî olmayan, ilk ilişkiler devri üzerinde duracağız.

Bu devir, kelimenin tam mânasıyle tarafların birbirine şüphe ile baktıkları devirdir ve Atatürk'ün, Samsun'a çıkmasıyle başlar.

M. Kemal, 1919 haziranında, Havza'da iken, Lenin tarafından gönderilen General Boudienny ile görüşmüş ve aralarında şöyle bir konuşma olmuştur. Boudienny:

— Yakında, ciddî olarak başlayacağını haber aldığımız Millî hareketiniz ile Bolşevik hareketini birleştirmek mümkündür. Hareketlerimiz birleşirse, bolşevik hükümeti, size istediğiniz kadar silâh, cephane ve para yardımı yapabilir, dedikten sonra, Anadolu'da bir hükümet kurmaya muvaffak olursanız, nasıl bir rejim düşünüyorsunuz? Sorusunu sormuştur.

Boudienny'nin dilinin altında bir şeyler olduğunu anlayan, onu daha açık konuşturmak ve ümide düşürmek isteyen M. Kemal:

— Bolşeviklerin şûra cumhuriyeti gibi bir rejim...

— Yani, bolşevizm ilkelerine dayanan bir rejim mi?...

— Buna, devlet sosyalizmi demek daha doğru olur...

— Yalnız, sosyalizm, sosyal sahada hüküm süren bir rejimdir. Biz, Devlet sosyalizmi diye bir şey bilmiyoruz. Sizin, bolşevizmi de gözden geçirmenizi istiyoruz. Ancak o zaman, hareketlerimizi birleştirebiliriz. Kafkaslar'da istiklâllerini ilân eden küçük Dağıstan, Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan ve Pontus devletlerine İtilâf devletleri yardım ediyorlar. Kimi kuvvetli görürlerse, o tarafa geçen bu devletlere, biz asla yardım etmek niyetinde değiliz. Bunlarla mücadelede, Bolşevik hükümeti, sizinle beraber olmaya hazırdır.

— Bütün bunları biliyorum. Fakat bu milletin özelliği de, işte böyle felâketler esnasında şahlanmasını bilmesidir. Siz müsterih olunuz. Müşterek düşmanlarımıza karşı bizi tahmininizden daha kuvvetli bulacaksınız. Bolşevizmi tetkik etmemize gelince, bu, şimdi değil, mücadelenin kazanılmasından sonra ele alınacak bir iştir. Bizim sabırlı ve dikkatli olmamız lâzımdır. Bizim toplum yapımız sizin-

kine uymaz. Bolşevizm ilkeleri hakkında da tatmin edici fikirlere sahip değiliz. Bazı şeyler istiyoruz o kadar. Arkamızda koca bir İslâm âlemi var. Biz, bunu da hesaba katacağız. İslâm âleminin bizi desteklemesine, bugün ihtiyaç vardır, dedi (1).

Bu konuşma, M. Kemal'in baştan sona kadar bolşevizme karşı tutumunu, âdeta özetlemektedir. Tarafların birbirlerinin düşünce ve maksatlarını anlama mahiyetinde olan bu ilk temastan elbette bir şey beklenemezdi.

M. Kemal, Anadolu'ya gözü kapalı geçmemişti. Anadolu'nun olduğu gibi, düşman tarafların menfaatleri, siyasetleri ve ideolojileri ve bu arada bolşevizm hakkında bir hayli bilgi ve fikirlere sahip bulunuyordu. Bolşevizmin ilkelerini iyice tetkik etmek lâzım geldiği kanaatindeydi.

M. Kemal, yardım ve işbirliği teklifinin bolşevikler tarafından yapılmasını beklemeden, o havaliden içeriye gizlice gönderilecek birkaç kıymetli şahıs vasıtasıyle, bolşeviklerle müzakereye girişmeye muvaffak oldu. Bu suretle, bolşeviklerin çoğunlukla memleket içine girmesine lüzum kalmayacaktı. Gaye için, milli kudretimizin hazır ve kâfi olduğu da bildirildi. Yalnız, silâh, cephane ve para gibi konular üzerinde müzakereler yapılabilecekti.

M. Kemal, bu suretle anlaştıktan sonra onları, «Hem hudutta tutmak, hem de İtilâf devletlerinin memleketimizi terk etmeleri için, bir silâh makamında kullanmak pek münasip olur« diyor ve bolşeviklerle mutlaka temas temin edilerek, bolşevizm hakkında bilgi toplanmasına önem verilmesini istiyordu (2).

Görülüyor ki, bolşevizm hakkında bir şeyler biliniyor, fakat bilinenler sağlam esaslara dayanmıyordu. Kazan'da, Kırım' da ve sair İslâm ülkelerinde halkın, bolşevizmi kendi arzuları ile kabul ettikleri, dolayısiyle, bolşevizmin, din ve geleneklerle alâkadar olmadığı sanılıyordu. Çünkü onlar daha: «Onlar da İnsandı», «Volga Kızıl Akarken», «Bir Devin Düşüşü» gibi kitapları okumamışlardı. Bununla beraber, bolşevizm hakkında bilgi toplanmasına, bolşevizm ilkelerinin iyice tetkik edilmesine önem veriliyor, millî dâvanın kazanılması için bolşeviklerden, silâh, cephane ve para almak, onları İtilâf

---

(1) Alb. Hüsameddin Ertürk: İki Devrin Perde Arkası: 338.

(2) K. K. Bekir: İstiklâl Harbimiz, S. 58 ve Jaschke: Atatürk Anadolu'da: S. 18.

Büyük Taarruzdan önceki hazırlıklarda, Mustafa Kemal, Garp Cephesini ziyaret eden Azerbaycan ve Sovyet temsilcileriyle.

Devletleri'ne karşı bir silâh makamında kullanmak gibi konular üzerinde hassasiyetle duruluyordu.

BURJUVA PAŞASI

M. Kemal, bu görüşü ile, bolşevik Rusya'ya karşı, sonraki senelerde takip edeceği siyaseti âdeta özetlemiştir. Bolşevikler de M. Kemal'in bu tutumunu biliyorlardı. Onun için M. Kemal'e, «Burjuva Paşası» diyorlardı. Onların bu ithamı, M. Kemal'in bolşevizme karşı tutumunu göstermeye kâfidir.

M. Kemal, Erzurum'dan ayrıldıktan sonra, Türkiye Büyük Millet Meclisi açılıncaya kadar, Kâzım Karabekir Paşa, bolşevizm hakkında topladığı bilgileri, M. Kemal'e yazmıştır. M. Kemal, bolşevizm ideolojisi hakkında bilgi sahibi oldukça, bu ideolojiye düşman olmuş, fakat, yardım alabilmek için de zahirî bir dostluk göstermiştir.

1920 ocak ayının başında Kâzım Karabekir'den aldığı geniş bilgiye teşekkür eden M. Kemal:

«... Vaziyet, lehimize gelişmektedir. Loyd Corc, mecliste, Batum'da üç bin askerimiz kalmıştır. Bunları da yakında çekeceğiz, Rusya'da on beş milyondan fazla para harcadık. Artık Kafkasya'da bolşevizm içine daha fazla karışmamalıyız,» dediğini yazmış ve Kâzım Karabekir Paşa da, 29 ocak 1920'de buna cevap vermiş ve:

«... Bolşevik ajansı, bolşevik hariciye vekilinin, Gürcistan ve Azerbaycan hükümetlerine birer nota verdiğini, küçük hükümetler teşkiline taraftar olmayan Denikin hükümetiyle savaşmak üzere ittifak teklif ettiğini ilân etmiştir» diye yazmıştır (3).

O zamanlar, millî harekâtı idare edenleri en çok düşündüren ve meşgul eden en önemli meselelerden biri, bolşeviklerden yardım almak ve millî dâvayı başarmaktı. Fakat bu zordu. Zira, Kafkaslar'ın güneyinde ve kuzeyinde bir takım küçük devletler kurulmuştu. Bunlara, İtilâf Devletleri yardım ediyordu. Bu küçük devletlerin varlığı, Türk - Bolşevik kara yolunu kapatıyor, alınması icap eden yardımı zorlaştırıyordu. Bu devletlerin ortadan kalkması ve kara yolunun açılması lâzımdı.

M. Kemal, 5 şubat 1920'de, başta Kâzım Karabekir olduğu halde, ordu ve kolordu kumandanlarına ve valilere yazdığı uzun bir tamimde şöyle demekteydi:

«... Bolşeviklerle aramızda bulunan Kafkas seddini yıkarak, onlardan yardım almamız lâzımdır... İtilâf Devletleri, bolşevikler'le Türkler'in arasını, Kafkas milletleri ile kesmek planını bulmuşlardır. Kafkas devletlerinin istiklâllerini tasdik ederek, onları kendi taraflarına çekmişlerdir. Oralarda kuvvet bulundurmalarının sebebi, hem o küçük devletlere yardım etmek, hem de bizimle bolşeviklerin, bizimle Kafkas milletlerinin temaslarını kontrol etmektir.

«Bu itibarla, Kafkas seddini yaptırmamalıyız. En son vasıtalara müracaat etmek veya bu uğurda her türlü tehlikeyi göze almak mecburiyetindeyiz» (4).

İKİ MİLYON ALTIN

O sırada bolşevikler, kuzey Kafkasya'yı istilâ etmişler, fakat güneye inmemişlerdi. Arada Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan vardı. Azerbaycan yoluyla, bazı gizli temaslar yapılıyordu. İşte bu sırada Enver Paşa'nın amcası Halil Paşa, Bekirağa bölüğünden kaçmış ve Anadolu'ya geçmişti. Anadolu, Azerbaycan üzerinde, Moskova'ya gidecekti. Bu yolculuğu esnasında, Sivas'ta, M. Kemal ile, 7 şubat 1920'de Erzurum'da Kâzım Karabekir ile görüşmüştü. Halil Paşa'ya, «Moskova'da bolşeviklerle temas ederek, hareket birliği temin etmek, kara yolunu açmak, onlardan silâh, cephane ve para almak hususunda» bazı direktifler verilmiştir. Halil Paşa, Moskova'da, bolşeviklerden iki milyon altın ve Türkiye'de gûya yardım işini tanzim etmek üzere bir sürü komünist ile dönerken, Nahcivan civarında Ermeniler'in baskınına uğramış ve altın yüklü arabaları bırakarak geri kaçmıştır (5). Fakat sonra, Halil Paşanın Anadolu harekâtı için değil, Enver Paşa için çalıştığı anlaşılınca, zaten resmî olmayan vazifesine son verilmiştir (6).

Kâzım Karabekir, 2 mart 1920'de «Gürcülerin, bolşeviklerle birleştiğini» haber verdiği gibi, 16 mart 1920'de de «Batum'da bolşevik ihtilâli çıkması muhtemeldir. Batum'da böyle bir ihtilâl çıkarsa, ihtilâlciler muvaffak olur,» dedikten sonra, «Bugün, Batum'un Gürcistan'a verileceği haberi duyulunca, heyecanlanan Batumlular, bolşeviklik ilân etmeye karar vermişlerdir. Bir kısmı da bizim tarafı tutmuştur. Şimdi bizden ısrarla müsaade ve yardım istiyorlar. Talimat almak üzere, Hopa'ya iki elçi göndermişlerdir. Biz düşmanlarımızın İstanbul'u işgallerine

---

(3) H. T. Arşivi: D. 49, D. 179.

(4) H.T.V. Dergisi: Sayı: 15, v. 338.

(5) Veysel Ünüvar: Bolşeviklerle Sekiz Ay: 44'deki not.

(6) Jaschke: Aynı eser, s. 19.

Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşı'nda, durum hakkında bilgi alıyor.

mukabele olmak üzere, şimdi Batum'u, sonra peyderpey Gürcüler'in, Azerbaycanlılar'ın, Kars, Ardahan ve Artvin halkının harekete geçirilmesini münakaşa ettik. Halkın teklif ve arzusunu kabul etmeyi uygun bulduk. Batumlular'a bu gece cevap verilmesine intizar ediyoruz» diye yazmış ve direktif istemiştir.

Buna, M. Kemal Paşa, «Gayet aceledir. Bir dakika tehir eden, vatan hainidir» işaretini de koyarak, aynı gece şu cevabı vermiştir:

«... Batum ve havalisi hususundaki fikirlerine aynen iştirak ederim. Hemen tatbikatına geçilmesi için icap edenlere tebligat yapılmasını ve yeni mücadelemizde oraların faydalı bir kuvvet halinde idare ve idâmesine çalışılmasını rica ederim» (7), diye emir vermiştir. Bu emrin nasıl yürütüldüğünü ve nasıl bir sonuç elde edildiğini Kâzım Karabekir Paşa'nın Ermeni harekâtında görmek mümkündür. Kâzım Karabekir Paşa, 1920 martının sonlarına doğru:

«... Bolşevikler, Petrosk, Derbent ve Viladikafkas'ı tamamen ellerine geçirmişlerdir. Bir aya kadar güneyi istilâ edecekleri, kuvvetle muhtemeldir. Vaziyet tamamen anlaşılmış ve bizim için pek müsait bir şekle girmiştir», dedikten sonra, «Bolşevik ordularını, biz kendi sınırımızda beklersek mâneviyatımız üzerinde fena tesir edecek ve gelen orduyu bize hâkim vaziyete sokacaktır. Ayrıca, Ruslar'la imza edilen Brest-Litovsk barışı ile çizilen sınırımızı işgal etmek fırsatını da kaçırmış olacağız. Bu itibarla, müsait zaman gelince, kolordumla harekete geçecek ve Aras nehrine kadar olan yerleri işgal edeceğim» diyordu (8).

M. Kemal buna, 29 mart 1920'de:

«... Fikirlerinize aynen iştirak ediyorum. Hazırlıklarınızı tamamen ikmâl ediniz. Kafkas dahiline göndereceğiniz mutemet adamlarınızla fırsat ânının kaçırılmamasına son derece dikkat ve itina ediniz. Çünkü harekâtınıza, memleket ve milletin kurtuluşu olarak bakılmaktadır» diye cevap vermiştir (9).

Bu yazışmalar, Ermeni Harekâtı ile sonuçlanmış, Türk-Bolşevik kara yolu açılmış, emniyet altına alınmıştır.

Bundan evvel de, 23 nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti kurulmuş ve meclis, 26 nisan 1920 toplantısında «Bolşevik Rusya'nın niyetini öğrenmek üzere, Moskova'ya bir heyetin gönderilmesine» karar vermiştir.

Heyetimiz, Rusya'ya giderek, Bolşevik Hariciye Vekili Çiçerin'le görüştü. Bolşevikler'in de, biraz önce Ermeniler'le imzaettikleri anlaşmadan memnun olmadıklarını anladı. Bu anlaşma ile Ruslar, «Nahcivan mıntıkasını, Şahtahtı-Erivan ve Culfa demiryolunu Ermeniler'e bırakıyorlardı». Dolayısıyle, Türkiye ve Rusya arasındaki tek yol, İtilâf Devletleri'nin aleti olan Ermeniler'e bırakılmıştı. Heyetimiz, Rusya ile ilişkilerin daha kısa ve daha kolay bir yolla temin edilmesini isterken, 1918 mütarekesinden beri kalmış olan bu tek yolun da, Ruslar tarafından, Ermeniler'e teslim edilmesinin mânasını anlayamadığını söyleyince, Çiçerin:

— Bu, bir müddet sonra, belki bir aya kadar düzeltilip halledilecek ve yol açılacaktır. Fakat bugün, yolu açmak için kâfi kuvvet yoktur. Biraz sonra bu kuvvet olacak ve yol açılacaktır, demiştir.

Heyetimiz:

— Ermenistan yolunu, müştereken, olmazsa, biz yalnız açalım, deyince, Çiçerin:

---

(7) H.T.V. Dergisi: Sayı: 16-v. 665

(8) Aynı eser.

(9) H. T. Arşivi: D. 49-D. 179.

Başkumandan Mustafa Kemal ve Sovyet Büyükelçisi, Ilgın manevralarında.

— Yo, buna razı olamayız, demiştir. Heyetimiz, Lenin'le de görüşmüştür. Lenin de:

— Evet, Ermeniler'le yapılan barışta hata edilmiştir. Şimdilik başımızda, (Lehistan, Denikin ve Varangel meselelerini kastederek) bazı gaileler vardır. Bunlar halledilince, Rusya-Türkiye yolu açılacaktır, demiştir (10).

Böylece resmî olarak başlayan Türk-Rus ilişkileri, sonraki aylarda daha da gelişecek ve Moskova barışına kadar gidilecektir.

BOLŞEVİZME KARŞI, M. KEMAL'İN TUTUMU

Maksatlı yayınlarla, M. Kemal'i kendi anladıkları mânada sosyalist göstermeye çalışanlar vardır. M. Kemal, bolşevik veya sosyalist olsaydı, komünistler, bu kadar üzerinde durup, onu yıkmaya çalışmazlardı. M. Kemal'in bolşeviklerle olan bütün ilişkileri, siyasî ve askerî ilişkilerdi. Memleketin kurtarılması için zarurî olan ilişkilerdi. Bu ilişkiler, hiç bir zaman siyasî ve askerî sahanın dışına çıkmamış, sosyal, ideolojik ve rejim sahalarına geçmemiş, geçmemesi için de büyük bir dikkat ve itina sarfedilmiştir. Ruslar'ın, bugün olduğu gibi, o gün de, kendi ideolojilerini Türkiye'de yaymak istedikleri ve Türkiye'de bir komünist idare kurmak istedikleri bir realitedir. Türkiye'deki Yeşil Ordu'yu lâğveden, İştirâkiyûn ve Komünist Partisi'ni kapatan, kendisine bolşevizmden bahsedenleri: «Biz, bunların hiç birisi olamayız»; kendisine, komünist partisi kurulmasını teklif edenlere:

«Biz, hariçten gelecek bir telkine uyayarak değil, kendi içtimâî yapımızı göz önüne alarak bir parti kurabiliriz.»

«Biz, ne bolşevik ve ne de komünistiz. Ne biri, ne diğeri olamayız. Biz, milliyetperver ve dinimize hürmetkârız.»

«Biz, şimdiye kadar, bolşevik prensipleri milletimize kabul ettirmeyi düşünmedik ve teşebbüste bulunmadık. Bizim prensiplerimiz bolşevik ve komünist değildir.»

«Türk âleminin en büyük düşmanı, komünizme karşı savaşmaya hazırdır.»

«Türk âleminin en büyük düşmanı, komünistliktir. Her görüldüğü yerde ezilmelidir», diyen Mustafa Kemal Paşa'nın, bu ideolojinin amansız bir düşmanı olduğu, tarihî bir gerçektir.

---

(10) H.T. Arşivi: D. 49 - D. 200.

Gök Türk Çağı Kültürü

Yazan Prof. : Abdülkadir İnan

TÜRKLER'in eski ana yurdu olan Orta ve Merkezî Asya'da, Rus arkeologları, tam kırk yıldan beri kazılara devam ederek bu ülkelerin üç bin yıllık kültür eserlerini meydana çıkarmaktadırlar.

Bu kazılarda, Milât'tan önceki III - I. asırlara ait Hun - Türk kültürünün çok kıymetli eserlerinin meydana çıkarılması büyük keşifler niteliğinde olmuştur.

Altay ve Sayan dağlarında 1930'dan itibaren arkeolog S. V. Kiselev tarafından yapılan kazılarda, milâttan önceki birinci bin yıllarına ait kültürleri ihtiva eden mezarlar arasında Gök - Türk, Uygur ve Kırgızlar tarafından kurulan Türk devletleri devrine (V. - IX. yüzyıllara) ait birçok mezarlar keşfedilmiştir. Çok kıymetli ve ince sanat eserleri olan ölü hediyeleri arasındaki eşya üzerinde Orhun harfleriyle Türkçe yazılar bulunması, bu mezarların V. - VIII. yüzyıl Türk aristokrasi zümresine mensup beylere (ihtimal ki şad'lara) ait olduğunda şüpheye yer bırakmıyor. Bu mezarların büyük bir kısmı Altay dağlarının deniz yüzünden 1900 m. yüksekliğindeki Kuray ovasında bulunmuştur.

MEZARDAKİ ATLAR

S. V. Kiselev'in Sovyet Arkeoloji Dergisi'nde (cilt I, sah. 282 - 284) yayınladığı rapora göre kazılar, Kuray ve Tuyahtı kasabaları civarında bulunan 23 tane kurgan (höyük) da yapılmıştır. Ölüler, höyüklerin altında asıl toprakta yapılan çukurlara gömülmüştür. Her mezar kısmen, veya tamamen soyulmuştur. Mezarda kalan ölü hediyeleri, bakır, gümüş ve demirden yapılmış süs eşyası, silâhlar ve koşum takımıyle, atlardan ibarettir. Her mezarda bir veya daha çok at iskeleti bulunuyor. Bazı mezarlarda atlar, kütüklerden yapılmış çit içindedir. Atların bulunduğu yerde çok ince işlenmiş ve muhtelif resimler hakkedilmiş toka, levhacıklar, üzengi, gem gibi koşum takımlarının kalıntıları elde edilmiştir. Bu mezarlar arasında bir kadın mezarında bulunan el değirmeni arkeologların dikkatini çekmiştir. Ölü hediyeleri arasına konulan bu değirmen çok mükemmel yapılmıştır. Şimdiki Telengit Türkleri'nde kullanılan ve halen Şamanist kadın mezarlarına da konulmakta olan değirmenler VI. yüzyıla ait bu değirmene nazaran çok iptidaîdir. Bu değirmen, Kiselev'e göre eski Altay'da tarım kültürünün yüksek derecede geliştiğini gösterdiği gibi, Kuray ovasında izleri bulunan muazzam sulama kanallarını tarihlendirmek meselesinin halline de yar-

dım etmektedir.

Kuray - Tuhaytı taş kurganlarından bilhassa iki tanesi çok önemlidir. Çapı 12 metre olan bir kurganın altındaki mezarda birçok eşya, gümüş testi, kemer ve koşum takımı bulunmuştur. Gümüş testinin dibinin kenarında, Orhun harfleriyle yazı vardır. Bu yazıda «ür.....k şadın eşi...» kelimeleri okunmaktadır; testinin orta yerinde bir damga ve **öge** (ulusun büyüğü) kelimesi görülüyor.

Kemer, yaldızla nebat resimleri ihtiva eden altmış beş tane gümüş toka ve levhacıklardan mürekkeptir. Kemerin baş tokasında Orhun harfleriyle yazılar vardır. Fakat bu yazılar epeyce silik olduğundan, ancak şu sözleri okumak mümkündür: «Otçı akkün... kuşağ» Akkün, isim olsa gerektir.

MEZAR HIRSIZLARI

İçinde iki kese bulunan bir ipek torba kemere bağlı bulunmaktadır. Bu keselerden birinde çakmak, çakmak taşı, kav ve kayın ağacı kabuğu, diğerinde ise üç tane insan dişi ve bir de kemirici hayvan dişi bulunnuyor ki diş ağrısına karşı muska olarak kullanılmıştır (Ölünün dişleri tetkik edildikten sonra, müthiş diş ağrısı çekmiş olduğu anlaşılmıştır). Tahtadan yapılmış iki bıçak kını ile bir sırada çatal ve kemikten yapılmış kamçı sapı bulunuyor. Kamçı sapında çok ince işlenmiş canavar ve onu kovalıyan kuş resmi vardır. Daha aşağıda gümüş rozetlerle süslü gem bulunuyor. Soyguncular mezar çukurunun üzerine inmişler ve burada bulunan bir iskeleti tahrip etmişlerdir. İhtimal ki bu, gömülen bey'in uşağının iskeletiydi. Bey'in kendisi, çukurun dibinde bir tekne içindedir; başı kuzeye doğru konulmuştur. Ölünün kafatasının yanında halkamsı altın küpeler vardır. İpek ve yün kumaşlardan yapılan elbise kalıntıları büyük parçalar halinde muhafaza olunmuştur. Kemere bağlı ağaç kabuğundan yapılmış okluk içinde ıslık çalan oklar, sağ kolu yanında Moğol yayı, aşık kemiği yanında çizmeden kopan tokalar ve pullar bulunuyor. Teknenin yanında, ayak tarafında, dibi mahrutî şekilde bir demir kazan bulunuyor ki, İskit kazanını andırmaktadır. Aynı yerde başsız bir koyun, kütüklerden yapılı çit içinde üç at iskeleti bulunuyor. Atların kuyrukları kuzeye yönelmiştir. Bunlardan ölüye en yakın bulunan at, tam koşumludur. Gümüş gem ve eyer tezyinatı kalıntıları, bu atın bulunduğu yerdedir.

Tuyahtı denilen yerde açılan kurganda-

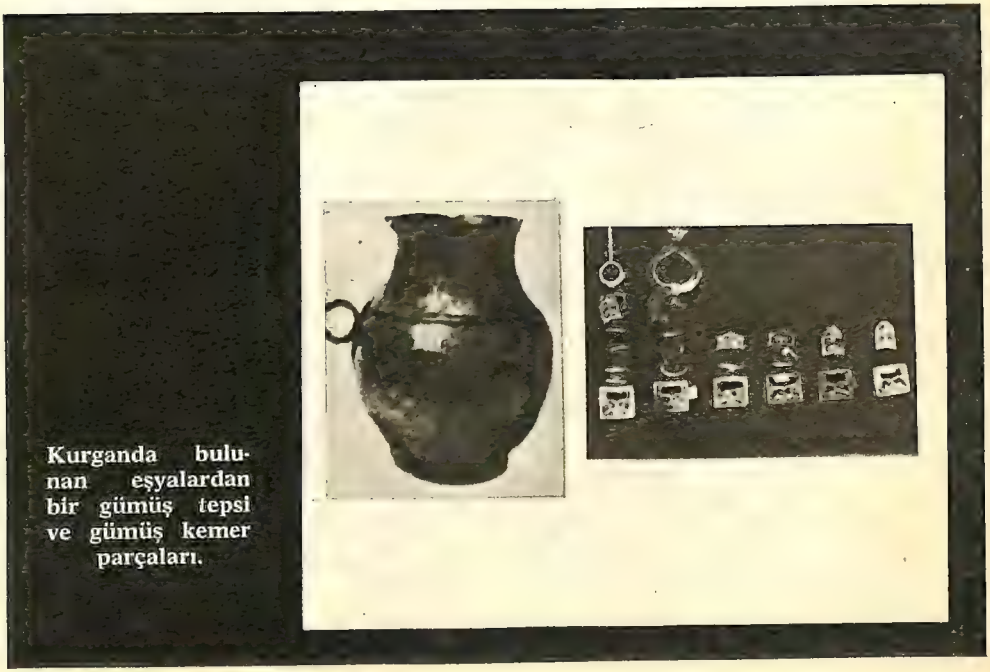

Kurganda bulunan eşyalardan bir gümüş tepsi ve gümüş kemer parçaları.

ki mezar, oldukça sağlam bulunmuştur; soyguncular, ancak atların bulunduğu kısma dokunmuşlardır. Mezarda başı kuzeydoğuya yönelmiş bir erkek iskeleti bulunmuş, elbiselerin üç kat olduğu anlaşılmıştır: Üst kat koyu kırmızı ipekten; ortadaki yeşilimsi ipekten, iç elbise de altın sarısı renginde ipek kumaştan yapılmıştır; Başının sol yanında gümüş testi vardır ki, Kuray mezarındaki testiye çok benzemektedir. Testinin dibinde, Orhun harfleriyle yazılan bir yazı «nür katun kümüş ağı ar» okunuyor. Ölünün göğsünde, içinde üç küçük torba bulunan bir meşin torba vardır. Küçük torbalarda çakmak, çakmak taşı, kumaş parçasına sarılı kav, üzerinde oyma süsü bulunan menşur şeklinde ağaçtan dört tane figür bulunuyor. İskeletin karnında istampalı 12 tane altın toka dikilmiş kayış kemer vardır. Sağ yanında yedi tane ok temreni, iki tane kemik yay kaplaması, yaylığı kemere bağlamak için kullanılan kayışın dört gümüş halkası ve tokaları, sol yanında tahta kınlı bıçak, ayak ökçesi yanında iki tane gümüş plaka, ayak ucunda kovaya benzeyen bir kazan bulunuyor. Atların koşumları soyulmuş, ancak gemden ve eğerden parçalar kalmıştır.

S. V. Kiselev'in idare ettiği bu arkeoloji heyeti Orhun harfleriyle yazılmış ve şimdiye kadar meçhul kalmış birçok Gök Türk kitabeleri de bulmuştur. Buna göre Gök Türkler'de okuma ve yazmanın epeyce yaygın olduğu anlaşılmaktadır.

GÖK TÜRK DEVLETİ ÇAĞI ARKEOLOJİK KÜLTÜRÜ

VI - VIII. asırlarda Gök Türk Hakanlığı'nın kuzey eyaleti olan Yenisey kaynak-

Batı Tuva kazılarında bulunan meşhur Çin aynasının arka tarafı.

ları ve Sayan - Altay dağları bölgesinde (Sovyetler'in şimdiki Tuva Muhtar Eyaleti'nde) son on beş yıl içinde yapılan kazılarda meydana çıkarılan kültür eserleri, Gök Türk tarihi üzerinde çalışanların dikkatini çekmiştir.

Arkeolog A. D. Graç 1955'den beri Batı Tuva'da Gök Türk kurgan - mezarlarında arkeoloji araştırmaları yapmaktadır. 1957 - 1958 yılında otuz sekiz kadar kurgan - mezarda yaptığı kazıda Gök Türk tarihini aydınlatacak pek çok malzeme elde etmiştir. Bu kurgan - mezarlardan birinin (XXVI. kurganın) bir Türk aristokratına ait olduğu anlaşılmıştır.

Ölü, sırt üstü yatırılmıştı; başı doğu tarafında olup, ayakları batıya doğru uzanmıştır. Yanında bir at iskeleti bulunuyor. Ölünün yanında, ölü hediyesi olarak çok eşya bulunmuştur. Bir ipek torba içinde madenî Çin aynası, ipek mendil, tahtadan yapılmış tarak, bir ok, demir kazan, hançer, yontma kalemi bu cümledendir. At, çok zengin koşum takımı ile gömülmüştür. Bu takımdan kalan eyer parçaları, üzengi, gem kalıntıları, bütün Türk mezarlarında olduğu gibi VI - VIII. asır Çin Tan sülâlesi devrine aittir. Koşum takımından kopmuş olan on tane yüksek ayarlı altın toka bulunmuştur. Ölünün elbisesi tamamıyle ipektir.

Çin aynasında hiyeroglif ile yazılan şiirdeki «Tsin Van'ın armağanı olan aynayı alarak sarf ettiklerine hiç acıma!» mısraı Doğu Gök Türk devletinin 620 - 680 yılları arasında geçirdiği acıklı devrin bir köşesini aydınlatmaktadır.

AYNADAKİ YAZILARIN ESRARI

Aynadaki Çince metinden anlaşıldığına göre, Tsin Van, bu aynayı Türk prenslerinden ya da beylerinden olan ölüye, sadakatla hizmeti karşılığı armağan olarak vermiştir. Bu Tsin Van, Doğu Türk devletinin bağımsızlığını kaldırıp, Çin vasali yapan Tan sülâlesinin ikinci kurucu imparatoru Tay - Tsun'dır. Daha veliaht iken, egemenliği eline almış bulunuyordu. Anası Türk kızı idi. Cesaretini Türk kanından, kurnazlığını Çin kanından almıştı. Bu prens, küçükken, Türk dilini öğrenmişti. Türk kıyafetini ve âdetlerini severdi, çadırda yaşar, Türkler'e benzemek için saç örgüsü taşırdı.

Çin, VII. asrın başlarında inkıraza doğru gidiyordu. Suy sülâlesinden olan imparator, otoritesini kaybetmişti. Bir yandan Kidanlar, bir yandan da Doğu Gök Türkleri, Kieli Hakan kumandasında, Çin'in ta merkezine kadar akın yapıyorlardı. İşte bu sırada Şansay feodalı ve Suy sülâlesinin valisi Li-Yuan, Suy sülâlesini iskat ederek, kendisini Çin İmparatoru ilân etti. Oğlu Tsin-Van, serkeş feodalleri tepeledi. Sıra Türkler'e geldi. 624 yılında Çin ve Türk orduları Vu-Lun-Ban denilen yerde karşılaştılar. Kurnaz prens Tsin-Van Kieli, Hakan ile yeğeni Tuli'nin arasını açmaya muvaffak oldu. Bunun neticesinde Türk ordusu savaş vermeden geri döndü.

Tay-Tszun, babasını tahttan indirip Taytsuzun adıyle imparator olduktan sonra Türkler'i zararsız hale getirmek için plan hazırlamakla meşgul oldu. Çin devlet adamlarından Syao - Yue ile konuşurken şöyle dedi: «Türkler, kalabalıktır. Fakat, iyi nizamları yoktur. Hakan ve devlet adamları, hep çıkarlarını düşünürler... Ben, tahta yeni çıktım. Çin devleti sükûn ve huzura muhtaçtır. Türkler'le savaş çok şey kaybettirecek, ölü ve yaralılarımız çok olacaktır. Düşman ezilecek, fakat, mağlûp olmıyacaktır.»

GÖK TÜRKLER'İN KURTULUŞU

Tay-Tszun, Türkler arasına nifak soktu. Hediyeleri almak için Türk beyleri, Çin'e hizmette yarışa başladılar. Bu beylere binlerce top ipek kumaşlar dağıtılıyor, altın ve gümüşten armağanlar veriliyordu. Büyük bir savaşta Kieli Han (619 - 624) Çin ordusuna esir düştü ve Çin'in iç eyaletlerinden birine yerleştirildi. 630 yıllarında, Doğu Türk hakanlığı, Çin İmparatorluğu'nun bir tâbii olmuştu. Böylece Tay-tszun un planı tahakkuk etti.

Gök Türkler, elli yıllık mücadeleden sonra Çin boyunduruğundan kurtuldular. Bilge Hakan, bu esaret devrini Orhun yazıtlarında şöyle anlatmaktadır: «... Küçük kardeş, büyük kardeş gibi, oğlu babası gibi olmadığı için bilgisizler hakan olmuş. Devlet adamları da bilgisiz, fena kişilermiş. Beyleri, ulusu âsi, Çin kavmı da kurnaz, hilekâr olduğundan, küçük kardeşler, büyük kardeşlere karşı ayaklanmışlar. Oğulları Çin'e kul oldu, pâkize kızları cariye oldu. Beyler, Türk adını bırakıp, Çin adını aldılar, Çin hakanına itaat ettiler... Çin ulusunun sözü tatlı, yumuşak imiş; tatlı sözü, güzel armağanları ile uzak ulusları kendisine celbedermiş...»

Bilge Hakan'ın bu hitabesinin ışığı altında, Tuva'daki bu mezarda bulunan genç (20 yaşında olduğu tahmin olunuyor) Türk aristokratı hakkında bir fikir edinmek mümkün olacaktır. Bu aristokratın İmparator Tay-Tszun'un daha veliahtlığı zamanında itaat etmiş prenslerden biri olması ihtimal dahilindedir. Çok kıymetli armağan sayılan ayna, bu ölünün sıra beylerinden olmadığını göstermektedir.

İslâm'da Resim Sanatı

Yazan: İsmet Binark

ZAMAN zaman, İslâm'ın resmi yasakladığı konusu, ileri sürülmüş, buna sebep olarak da, Kur'ân-ı Kerîm'in, şekillerin temsilini yasak ettiği gösterilmiştir. Gerçi dinî tesirler, İslâm sanatına mücerret bir karakter kazandırmıştır. İslâm sanatının bu mücerret karakteri de, yaşayan varlıkları resmetmeyi yasak ettiği ileri sürülen Kur'ân-ı Kerîm'de aranmıştır. Ancak, İslâm dini, put mahiyetindeki insan ve hayvan suretlerini men etmiş, ibâdet edilen bir suret olmamak şartı ile, bu yasak varit görülmemiştir.

İslâm'ın yasak ettiği, resmin yapılması değil, bu resimleri put haline getirmek ve resim ile Allah'ı bir tutmaktır. Bu ise, mümini, Allah'ın birliğinden uzaklaştırıp, putperestliğe götürecektir. Bunun neticesi, İslâm sanatına kendine has mücerret bir karakter kazandırmıştır.

Şekillerin resmedilmesini yasak eden İslâmî hüküm, resmi inkâr ve yasaklamak değil, sadece puta tapmayı önlemek gayesini taşımıştır. Buna rağmen, İslâmî görüş içinde tekâmül edemeyen resim sanatının bu durumunu, müminin Allah anlayışında, «Kâinatta mutlak şekil ve kendiliğinden suret yoktur, yalnız Allah dâim ve bâkidir...» şeklinde beliren İslâm felsefe ve düşüncesinde aramak icabeder. Kısacası, «İslâm sanatını yürüten düşünce ehl-i sünnet doktrinidir. Yani, şekillerin üstüne yükselmek, putperestliğe meydan vermemek, bir sihir fenerinde, bir fânusta, bir kukla veya gölge oyununda olduğu gibi, onları hareket ettirene ve tek daimî olana doğru gitmektir. Sayısız İslâm mezar taşları, bize hep şunu tekrarlar: - Hüvelbâki - »(1).

İslâm dininin ressama söz hakkı tanımamasını; bir yasaktan çok, belli bir din anlayışında, onun din felsefesinde, manevî istek ve zevklerinde aramak gerekir. Kezâ, Hıristiyan ressamın kilise duvarlarını, kitap sahifelerini, dinî kitapların çeşitli hikâyeleriyle süsleyerek rahibin hemen yanında yer alması da, tesadüf eseri değil, yine belli bir din anlayışının neticesinde olmuştur.

İslâm dininde ibâdet, resmin aracılığına hiç bir zaman başvurmamıştır. «İslâm dininde Allah, zaman ve mekândan münezzeh olduğu, doğmamış, doğurmamış bulunduğu için resim ve heykelle tecessüm ettirerek bütün Müslümanlar'ca ibâdet yeri olan camiye girememiştir» (2).

Buna mukabil, «Hıristiyan Ortaçağı'nda ise ibâdete katılan, vaazı destekleyen, Tanrı ile insan arasına giren, mukaddes kitapları halka anlatan, açan suretçili-

(1) Louis Massignon, «İslâm Sanatlarının Felsefesi» Din ve Sanat. *Çev.: Burhan Toprak. İstanbul: Varlık Yayınları, 1962, 22. s.*

(2) Suud K. Yetkin, İslâm Mimarîsi, *Ankara* Üniversitesi Basımevi, 19965, 51. s.

Sûrnâme'deki nefis minyatürlerden biri.

ğin, hayatî bir misyonu vardır» (3). Bu, batıl inanışlar, Hıristiyan düşüncesinde, dinî hakikatin yerini öylesine tutmuş ve doldurmuştu ki; Hıristiyan, Hz. İsa'nın heykeli önünde kapanıp, ayağına yüz sürerken, Tanrı ile gerçekten temas ediyormuş gibi oluyordu...

Halbuki, İslâm'ın Allah'a olan sonsuz muhabbeti, mekâna bağlı değildir. Zira, bütün yaradılış âleminde tecelli eden O' dur. İslâm, gelip geçicic, fânî görünüşlerin arkasında değişmeyen ilâhî nizamı aramaktadır.

İşte, mücerret karakterli İslâm sanatı; bu felsefenin ışığı altında incelenirse, görülecektir ki, İslâm, resmi yasaklamamış, ancak, konudan çok, stili tayine uğraşan sanatkârı, başlangıcı ve sonu olmayan bir sanat terkibine sürüklemiştir.

İslâm'ın resmi yasakladığı hükmüne gelince, Kur'ân-ı Kerîm'de böyle bir yasak görülmemektedir. Sadece, puta tapmayı yasak eden âyetler vardır. «Ey inananlar! İçki, kumar, putlar ve fal okları, şüphesiz şeytan işi pisliklerdir, bunlardan kaçının ki saadete eresiniz» (4). Bir diğer âyet: «Allah'ı bırakıp da, kıyamet gününe kadar cevap veremeyecek şeylere yalvarandan daha sapık kimdir? Çünkü, yalvardıkları şeyler, yalvardıklarından habersizdirler» (5) gibi.

Ancak, puta tapmak ile, resim ve heykel yapmanın da aynı şey olmadığı, belli bir hakikattir. Bu hususta, birçok hadîsler vardır. Suud K. Yetkin'in; Buhârî, Mısır baskısı, VII. C., 215-217. s.'ya atfen verdiği hadîslerden biri şudur: «Musavvirler, kıyâmet gününde, şiddetle azaplanacak ve onlara, yarattıklarınızı diriltin» denecek (6). Bu hadîs; Ebû Muhammed Aynî, Umdetu'l-Kari, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 309. s.'da, Ebû Cafer Muhammed bin Cerir Tabarî'den naklen, «Buradaki musavvirlerden maksat, tapınmak için resim ve heykel yapanlardır» şeklinde açıklanmış ve Ebü-Alî'l-Fârisî'nin Kitâbu'l-Hucce adlı eserinde, musavvirlerden maksat, Allah'ın resim ve heykelini yapanlardır» (7) sözüyle doğrulanmıştır.

Bu arada, resmi mübah sayan eserler de bulunmaktadır. Ebû Nasr Hemedanî' nin Sebîyat adlı eserinin altıncı bahsi, Peygamberimizin, Hz. Ayşe ile olan nikâhlarıdır. Bu bahis, şu şekilde hülâsa edilebilir: «Bir gün Cebrâil, cennet yaprakları üzerine nakşedilmiş Ayşe'nin resmini Peygamber'e gösterir. 'Tanrı Tealâ, bunu sana gönderdi ve seni bu kızla gökte nikâhladı, sen de yerde onunla nikâhlanacaksın' der. Bu suret, Mescid-i Nebevî'de bulunan Eshaba gösterilince, bunun, Ebûbekir'in kızı Ayşe olduğu anlaşılır. Resim, Ebûbekir'e de gösterilir. O da şu cevabı verir: 'Bu, benim kızımdır, hürmette kusur etmezse nikâhlansın' der» (8).

Evliya Çelebî, Seyahatnâme'sinde, «Hz. Peygamber, Hayber Kalesi'ni fethettiği vakit, düşmandan arslan suretli bir sancak almış ve mehâbet ve salâbetin bir remzi olan bu sancağı Alemdar-ı Resul olan Ebâ Eyyûb-i Ensârî hazretlerine vermiş ve İslâm ordusunda taşınmıştır... Hz. Ömer, Kudüs'ü feth ettikten sonra, bastırdığı ilk paranın bir tarafına «La ilâhe illallah», diğer tarafına da, bu paranın, Bizanslılar'ca tanınması için, imparatorun suretini bastırmıştı. Emevî halifesi Muavîye ve Abdul Melik de, kendi resimlerini havi bir madalya yaptırmışlardı» der (9).

Suud K. Yetkin; H. Lammens, L'Attitude de l'Islam Primitif en Face des Arts Figurés (Beyrut, Etudes sur le Siècle des Omeyyades, 1930), 364. s.'ya atfen; «Halife Ömer'in, Medine camiinde buhur yakmak için, Suriye'den getirilmiş, üzeri kabartma insan figürleriyle süslü bir buhurdanı kullandığını Mukaddesî'nin yazdığını» ve Taberî, Tarihu'l-Umem ve'l-Mülûk, 4. C., 173-174 s.'ya atfen de, «Sa' b. Ebî Vakkas'ın, Kadisiye harbinden sonra, Medain şehrine girip Beyaz Saray'da ki eyvanı namaz yeri yapıp, orada bulunan resimlere dokunmadığını» yazmaktadır (10).

---

(3) M. Ş. İpşiroğlu — S. Eyüboğlu, Fâtih Albümüne Bir Bakış. *İstanbul: Maarif Basımevi, t.y. 99. s.*

(4) «V. Mâide Sûresi, 90. âyet» I, Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Anlamı (Meâl). *Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1961, 160. s.*

(5) XLVI. Ahkâf Sûresi, 5. âyet» I, Aynı eser, *664. s.*

(6) Suud K. Yetkin. İslâm Mimarisi. *Ankara Üniversitesi Basımevi, 1965, 48. s.*

(7) Aynı eser, *48. s.*

(8) Malik Aksel. «Dinî Resimlere Doğru» Anadolu Halk Resimleri. *İstanbul: Baha Matbaası, 1960, 136. s.*

(9) C. Esad Arseven. «Orta ve Ön Asya'da İslâmiyet Devrinde Resim» III, Türk Sanat Tarihi. *İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, t.y., I. Fask., 70. s.*

(10) Suud K. Yetkin. İslâm Mimarisi. *(Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1965, 49. s.*

Topkapı Sarayı'ndaki minyatürlerden biri. Resim, Hz. Muhammed'le Hz. Ayşe'yi göstermektedir.

Marifetnâme, Muhammediye gibi bazi dinî eserlerde, Âlem-i Lâhût, Mir'ât-ı Mahşer veya Eşkâl-i Hey'et-i İslâm isimlerini taşıyan ve konusunu dinden alan birçok dinî resimlerin bulunduğunu görmekteyiz.

Selçuklu hükümdarı Alâeddin Keykubâd'ın, «Konya surlarını inşa ederken, surların üzerinde, bir yandan âyetler nakşedilmesini, bir yandan da —mimar ve ressamlara— kabartma tasvir ve heykeller (temâsîl) yapılmasını emrettiğini..» Prof. O. Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti adlı eserinde zikreder (11).

Topkapı Sarayı Müzesi'nde; XIII. ve XV. asra ait bulunan ve cönk tâbir edilen resim albümlerinden Fâtih albümünde, Ahmed Musa tarafından yapılan, Hz. Peygamber'in Cebrâil ile birlikte Mirac'a çıkışını tasvir eden resimler vardır.

Yine, Topkapı Sarayı Müzesi'nde, 1594 senesinde, Ahmet Nur b. Mustafa tarafından, III. Murad için yapılan minyatürler arasında, «Muhammed'in Doğumu — Muhammed Hirâ Dağı'nda — Muhammed, Hadice ve Ali ile Dua'da — Muhammed'in Ölümü» (12) sahnelerini canlandıran minyatürler dikkati çeker.

Yukarıda, çeşitli misallerle belirttiğimiz gibi, İslâm'da resim yasak edilmiş değildi. Maddeye tapılan İslâm'ın ilk devirlerinde, resim ve heykel görülmemişse; bunun asıl sebebi, böyle sûret, resim ve heykel gibi şeylere tapınılmasını önlemek içindi. Bu devirlerde, Peygamberimiz, Allah'ın emirlerini duyurmaya başladığı zaman, çevresindeki insanlar türlü şeylere tapıyorlardı. Başta put olmak üzere, resimlere, aya, yıldızlara, güneşe, ateşe tapan kavimler vardı. Müslümanlar'da resme karşı taassup, putperestlerle mücadeleden sonra, bunun neticesi olarak başlamış ve yerleşmiştir.

Başlangıçta, müminleri putperestlikten uzak tutmak için konan resim yasağına; sonradan, İslâm'ın, insanları kendi ellerinden çıkan şekillerle, Allah fikrini karıştırmamaya alıştırmasıyle, lüzum kalmamıştır.

---

(11) Prof. Osman Turan. Selçuklular Tarihi Türk-İslâm Medeniyeti. *Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1965, 291. s.*

(12) Emel Esin. Turkish Miniature Painting. *Tokyo: Charles E. Tuttle Company, 1960, 14-20. s.*

Topkapı Sarayı kütüphanesindeki kitapların birinde bulunan çok güzel bir minyatür.

Günümüzde Arap Devletleri

Yazan: Tahsin Tunalı

GÜNÜMÜZDE, Arapça konuşan halkla meskûn devletlerin sayısını, ancak İspanyolca konuşan halkın iskân ettiği devletlerin sayısı geçebiliyor. Tam 15 bağımsız Arap devleti var. Önümüzdeki yıl da bu camiaya, yeni bir bağımsız Arap devleti katılıyor (Güney Arabistan). Geriye, bağımsızlık elde edememiş, pek az Arap ülkesi kalıyor. Bunlardan Katar, Bahreyn ve Ummânu'l-Mütesâlih, zaten yarı bağımsız durumdadır ve her an İngiltere ile hafif ilişkilerini kesebilirler. Böylece, birkaç yıl sonra, 19 Arap devleti göreceğimizi tahmin etmek mümkündür.

Geriye, Fransa'nın elindeki küçük Şeyhu's-Sa'îd ile İngiltere'ye ait küçük adalar kalıyor. Bunların bağımsız olmaları düşünülemez. İstikbalde, kıyılarında bulundukları Yemen, Güney Arabistan, Umman gibi devletlere katılacakları muhakkaktır.

İspanya sömürgesi olan İfni ile Rio de Oro (İspanyol Sahrâsı) için istikbal, Fas'a katılmaktadır. Ancak anlaşılan, İspanya, Presidios'u (Septe, Melilla şehirleri vs.), Fas'a vermemekte bir müddet için direnecektir.

Arap ülkeleri, Asya ve Afrika kıtalarına yayılıyor. Afrika'da olan Mısır'ın, küçük bir parçası Asya'da kaldığı gibi, Güney Arabistan'a (Hadramût, Aden, Lahc ve Sokotra) ait Sokotra adası da Afrika'dadır. Fas, Cezâyir, Tunus, Libya, Sudan, Moritanya ile, İspanya'nın elindeki küçük ülkeler (Rio de Oro, İfni ve Presidios) Afrika'da, geri kalan bütün Arap devlet ve ülkeleri Asya'dadır (Arabistan yarımadasında).

Bütün bu ülkelerde Arapça konuşulmakla beraber, başta Berberîce olmak üzere, dil azınlıkları da vardır. Buna karşılık, dünyanın pek çok ülkesinde Arapça konuşan küçük veya önemlice azınlıklar da mevcuttur.

Araplar, Sünnî Müslüman'dır. Yalnız, Irak'ta ve Yemen'de Şiîler, mühim bir yekûn teşkil eder. Lübnan ve Suriye'de de Şiî Araplar vardır. Umman'da ise, Hâricî Müslümanlar ekseriyettedir. Lübnan'da, Mısır'da, Suriye'de, Hıristiyan (Katolik veya Ortodoks) Araplar'ın yekûnu da bir haylidir. Sudan'ın üç güney eyaletinde ise Animistler ekseriyettedir.

Aşağıda, Arap devlet ve ülkelerini gösteren bir liste verilmiştir. İlk rakamlar, kilometre kare olarak yüzölçümünü, ikinciler nüfusu, parantez içindekiler, bir kilometrekareye düşün nüfus yoğunluğunu göstermektedir. Nüfuslar, 1 temmuz 1967 seviyesine çıkarılmış tahminî rakamlardır. Esasen Yemen, Suûdî Arabistan gibi bazı ülkelerde, günümüze kadar hiçbir sayım yapılmış değildir.

Lübnan, Bahreyn ve Presidios dışında, bütün Arap ülkelerinde nüfus yoğunluğu,

Port - Saîd'den bir görünüş.

Türkiye'dekinden azdır. Fakat Mısır, Libya, Cezâyir, Moritanya, Suûdî Arabistan, Küveyt, Güney Arabistan, Umman gibi ülkelerin topraklarının büyük kısmının çöl olduğu da unutulmamak icab eder.

Verdiğimiz listedeki devlet ve ülkelerin yüzölçümlerinin toplamı 12 740 236 kilometre kare, nüfus toplamı ise 118 316 000' dir. Nüfus yoğunluğu 9'dur. Arap devlet ve ülkelerinin toplam nüfusunun Çin, Hindistan, Sovyetler Birliği ve Birleşik Amerika'dan sonra dünyada 5. geldiği hatırlanabilir. Toprak büyüklüğü ise Sovyetler Birliği'nden sonra ve Kanada'dan önce, dünyada 2. geliyor.

Tam gelişmiş hiç bir Arap ülkesi yoktur. Lübnan'la Küveyt, nisbeten gelişmiş iki devlettir. Diğerleri, gelişme çabası içindedirler.

Bu devletlerden Fas, Suûdî Arabistan, Ürdün, Libya, Küveyt, Bahreyn, Katar ve Ummânu'l-Mütesâlih'te monarşi vardır. Umman'la Yemen'de, cumhuriyetçilerle kralcılar vuruşma halindedir. Güney Arabistan'ın en büyük kısmı (Aden hariç) monarşi ile idare edilmekle beraber, bu devletin gelecek yıl alacağı şekil belli değildir. Mısır, Tunus ve Irak'taki monarşiler, son yıllarda devrilmiştir. Geri kalan bütün Arap ülkeleri, cumhuriyet tecrübesi yapıyorlar. Ekserisinde, diktatörler hâkimdir.

Bütün bu Arap ülkeleri, yüzlerce yıl Türk idaresinde yaşamışlardır.

	Yüz ölçümü	Nüfus	Yoğ.
1. Mısır	1 049 869 —	31 843 000	(30)
2. Fas	443 632 —	14 991 000	(34)
3. Sudan	2 505 405 —	14 491 000	(6)
4. Cezâyir	2 223 990 —	14 100 000	(6)
5. S. Arabist.	1 890 000 —	9 200 000	(5)
6. Irak	444 442 —	7 416 000	(17)
7. Suriye	184 479 —	5 436 000	(30)
8. Yemen	195 000 —	5 250 000	(27)
9. Tunus	155 830 —	4 712 000	(30)
10. Lübnan	10 170 —	2 760 000	(275)
11. Ürdün	96 622 —	2 290 000	(24)
12. Libya	1 759 500 —	1 465 000	(1)
13. Güney Arabistan ve Hadramût	168 776 —	1 240 000	(7)
14. Umman	212 400 —	1 030 000	(5)
15. Moritanya	1 085 805 —	935 000	(1)
16. Küveyt	15 540 —	410 000	(26)
17. Presidios	213 —	207 000	(972)
18. Bahreyn	552 —	185 000	(335)
19. Ummânu'l-M.	15 000 —	150 000	(10)
20. Rio de Oro	257 500 —	86 000	(0,4)
21. İfni	2 500 —	60 000	(24)
22. Katar	21 000 —	50 000	(2)
23. Perim, Hârût - Hanîş Adl.	Mârût, Kamarân, Zuhar, 389 —	7 000	(18)
24. Şeyhu's-Sa'îd	1 622 —	2 000	(1)

Bağdad Fâtihi IV. MURAD

Yazan: Ragıb Şevki Yeşim

YİRMİ sekiz yıllık ömrü içinde on yedi yıllık hükümdarlığı olan Dördüncü Murad, on iki yaşında padişah olmuştu. Devlet, bu, henüz erişkin olmıyan çocuğa değil, sarayın dişi arslanı Kösem Vâlide-Sultan'a bakıyordu. İsyanlar, ihtilâller, kargaşalıklar ve zorbalıklarla geçen on yıl içinde, Dördüncü Murad, bir kukla olarak kullanılmıştı. Fakat her şeyi görmüş, her gün burnuna kan kokusu gelmiş, hırsızları, rüşvetçileri, ahlâksızları tiksinerek seyretmişti.

Yirmi bir yaşına geldiği zaman, birdenbire uyandı ve devlet idaresini eline aldı. «Siyaset kılıcı ile dikbaşlıları korkuttu, devlet yularını eline alıp yedi yıl kadar istediği gibi kullandı.»

Kuvvetli, sıhhatli bir adamdı. Çok iyi silâh kullanırdı. İyi döğüşür, bir ok fırlatışta bir kalkanı delerdi. Yanında, silâhtar olarak bulunan Musa Paşa'ya bazen:

— Gel silâhtar! diyerek sağ eliyle kuşağından tutup havaya kaldırır, has odada dolaştırır, nasıl kaldırdıysa öylece yere bırakırdı.

ALINAN BAŞLAR

Dördüncü Murad, padişahlığını idrak ettiği gün, bir sipahi isyanı ile karşılaştı. İsyan, iktidardakilerin sandalyelerini devirmek olan vezirlerin ihtirasları neticesi olmuştu. Dördüncü Murad, kudurmuş âsi dalgalarına karşı sabırla dişini sıktı, istenen başları verdi, fakat buna karşılık çok baş aldı.

İsyan söner sönmez, birdenbire İstanbul'a demir pençe ile hâkim oldu. Birbirini kovalarcasına verdiği kararlarla, koca payitahtın sokaklarını dolduran eşkiya sürüsünü yavaş yavaş sindirdi.

Sultan Murad, sipahilere karşı amansız bir kin besliyordu. Nerede eğri sarıklı bir sipahi görülse, derhal tutuluyor ve birkaç saniye içinde boğuluyordu. Kahve ve tütün yasağı şiddetle devam ediyordu. Geceleri, fenersiz kimseyi sokağa çıkartmıyordu. Kahvehaneleri yıktırıyor, karanlıklarda tebdil gezerek etrafı kontrol ediyordu. Öyle ki, damlara çıkıp bacalara sokularak tütün kokusu arayacak derecede titizlenmişti. Bir gece Hocapaşa imamının oğlunu camiden dönerken fenersiz olarak görüyor:

— Bre sen benim tenbihimi işitmedin mi? diye delikanlıyı boğduruyordu.

Bir Bursa seyahatinde, küçücük bir ihmâli yüzünden, Bursa kadısını boğduruyor, isyanda kendisine büyük hizmetler gören Yeniçeri Ağası Köse Mehmed Ağa'yı:

— Tez kâfirin başını kesin, söyletmen diye haykırarak öldürtüyordu.

Onun bu davranışlarına karşı Vâlide-Sultan'a «Padişahımıza öğüt vermek gerek» yollu bir tezkere yazan Şeyhulislâm Ahî-zâde Mes'ud efendi bir çırpıda Kıbrıs'a sürülüyor, arkasından bostancılar gönderilip boğduruluyordu.

KOL GEZEN ÖLÜM

Sultan Murad, ne vezirlerine ne ilim adamlarına, ne sanatkâra acıyordu. Şair Nef'îyi, kendisini bile hicvettiği için bir samanlıkta boğdurttu; Revan'dan zafer

sarhoşluğu ile döner dönmez de, yirmi beşer yaşında birer civan olan şehzade Bâyezid'le Süleyman'ı insafsızca öldürüyordu. Bunlar, başka analardan olmasına karşılık, Dördüncü Murad, kendi öz kardeşi, karındaşı olan şehzâde Kasım'ı bile boğdurmaktan çekinmemişti.

SAKARYA ŞEYHİNİN AKIBETİ

Dördüncü Murad, bir gün evvel gözünde ve gönlünde tuttuğunu, bir gün sonra ayaklarının altına alıp çiğniyordu. İçki yasağına rağmen, gece gündüz içerken, kadeh arkadaşı olan ve meclisinden daima zevk duyduğunu, iltifatları ile gösteren Emirgüneoğlu'nu bile öldürmeye kalkıyordu. Fakat kurnaz İranlı asılade, her seferinde padişahı teskin ediyor, kurtulmasını biliyordu. Nasıl ki, bu gözdeler arasında Hekimbaşısı Emir Çelebî de vardı. Çelebî, zarif ve olgun bir adamdı. Padişaha, afyon yediği ve tütün içtiği hakkında yapılan ihbar Dördüncü Murad'ı çileden çıkarmıştı. Çelebî'yi karşısına aldı, koynunda saklı bulunan afyonu çıkarıp, hepsini yedirtti, sonra da üç oyun satranç oynattı. Bu zâlimâne hareket, Çelebî'yi bitâp bıraktı, zavallı, çadırına döner dönmez bir buzlu şerbet içip öldü.

İlim sahiplerine bile zulmetmekten geri duramıyordu. Mansıp istemeğe gelenleri sıkı imtihandan geçiriyor:

— Et yemeğe yemini olan, balık yerse yemini bozulur mu? gibi acayip sualler soruyordu.

Uzun bir boyu, solgun bir yüzü, sert ve iri elâ gözleri, gösterişli vücudıyle tahtını da, atını da doldururdu. At üzerinde İstanbul sokaklarından geçerken, gözlerindeki şiddetli ifade, halkı ürkütmeye yeterdi. Ne sipahileri, ne de yeniçerileri, Genç Osman aleyhindeki ihtilâl yüzünden affedemiyordu. Ruhen, olgun bir şair olduğu:

«Ey Murâdî dinleriz biz her seher bülbülleri»

Diyecek derecede ince duygular sahibi bulunduğu halde, imparatorluğun, demir bir pençe içinde tutulması fikrine inanmıştı. Bu yüzden de kendisi aleyhindeki ihtilâle karşı sabırlı ve azimkâr davranmış, kuvvet ve kudretini kullanma zamanının geldiğini hissettiği anda korkunç darbeler indirmeye başlamıştı.

«BRE TOPAL ZORBABAŞI ABDEST AL!...»

1634'te, hünkâr henüz 22 yaşında iken kopan ihtilâlde Dördüncü Murad'ın azmi yanında kini de yer almıştı. İhtilâlciler, Bâbüssaâde önünde onu divana çıkmağa mecbur ettikleri zaman, genç hükümdar, elebaşları birer birer hâfızasına yazmış, ihtilâlin akışı esnasında, bilerek veya bilmeyerek, sinsice ya da açıkça rol oynayanları unutmamıştı.

İhtilâl bastırıldıktan, bu yüzden padişah birçok sevdiklerini feda ettikten bir yıl sonra, kuvvet ve kudretini göstermeye başladı. İhtilâlcilerle el altından anlaşan, hattâ ihtilâli teşvik eden Recep Paşa, Bâbüssaâde önündeki taşkınlık esnasında, kendisine:

— Padişahım, abdest alın, öyle taşra çıkın! demişti.

Dördüncü Murad, tedibe başlarken, Recep Paşa'yı huzuruna çağırttı ve şöyle bağırdı:

— Bre topal zorbabaşı, abdest al!...

Ve Recep Paşa'yı, zülüflü baltacıların kementleri vasıtasıyle yoketti.

Saka Mehmedler, Cin Aliler birer birer boğdurulurken, ihtilâle mensup olanlardan bir kısmı da Anadolu'ya kaçıyordu. Fakat, padişahın kini o derecede keskindi ki, kim nereye giderse gitsin, mutlaka buluyor, cezasını veriyordu.

UNUTULMAYAN BİR ZORBA

Padişah, ordu ile Bağdad seferine çıkmıştı. Bir gün, Konya'ya gelindi ve konuldu. Padişah, nereye gidilirse gidilsin, orada, mutlaka kıyafetini değiştirerek ordu içinde veya halk arasında dolaşıyor, beklenmeyen teftişler yapıyor, konuşulanları bizzat dinliyordu.

Bir gün, yeniçeri çorbacılarından ikisi, bir kenarda oturmuş, dinleniyorlardı. Bunlardan biri, meşhur Hüsrev Subaşı idi. Birden, karşıdan bir yeniçeri çavuşunun gelmekte olduğunu gördüler. İkisi de birandan bunun Dördüncü Murad olduğunu anladı. Padişah, çorbacıların önünden geçerken onlara doğru hiddet ve gazapla baktı, kaşları çatıldı ve sonra yürüyüp gitti. İkisi de bunun sebebini anlayamadılar.

Fakat Padişah, otağ-ı hümâyûn'a gider gitmez, divitle, kalem istetti ve yeniçeri ağasına, Hüsrev Subaşı adındaki çorbacının katlini emretti.

Hünkârın hâfızası kendisini aldatmamıştı. Hüsrev Subaşı, Recep Paşa'nın matracısı idi. Onu, bir iki kere paşanın yanında görmüştü. Çok sevdiği musahibi Musa Çelebî'nin parçalanması da Recep Paşa'nın adamları eliyle olmuştu.

Yeniçeri Ağası, Bektaş Ağa idi. Yeniçerilerden birini Hüsrev Subaşı'ya göndererek çağırdı ve çavuşbaşıya da:

— İp hazırla! dedi.

Hüsrev Subaşı, çadırından çıkıp gelir-

IV. Murad

ken irkildi:

— Böyle vakitsiz dâvet olunmak ne ola? Bâhusus ki, bugün tebdil hâlinde padişaha rastgeldim. Aslı nedir? diye düşündü. Sonra birden döndü, çadırına gelip kısa kılıcını aldı, cepkeni altına sakladı.

Bektaş Ağa'nın çadırına girip de verdiği selâmın bazıları tarafından alınmadığını görünce, kan başına sıçradı: «Hay bre meded, katl için dâvet olunduk!» diye düşündü. Birdenbire koltuğu altından kılıcını çekerek ortalığa savurdu.

Çadırdakiler bir anda darmadağın olunca Hüsrev Subaşı, çadırın iç taraflarına daldı, kendisini dışarı attı, tabanlarını kaldırarak karanlığa dalıp kayboldu.

Tarih, Hüsrev Subaşı'nın canını kurtarıp kurtarmadığını yazmıyor.

Bir Ermeni'den rüşvet aldığı bahanesiyle paşanın katli için bir hat yazıp Bostancıbaşı'ya verdi. Bostancıbaşı, bunu bizzat götürmekten çekindi, bir bostancı neferiyle hattı, Abaza'ya gönderdi.

Abaza Paşa hattı okuyunca hafifçe sarardı. Sonra, tevekkülle boynunu büktü:

— Bir muradım kalmadı. Emir padişahımın, hiç gam değildir! dedi.

Namaza durdu, selâm verirken boynuna dolanan kementlerin ağır baskısı altında can verdi.

Abaza, Dördüncü Murad'ın hışmına uğrayıp yok edilenlerden bir tanesi idi. Şu kadarını söyleyelim ki, bu padişah, yedi yıl içinde şu mâruf kimseleri öldürmüştür:

3 şehzâde, 4 sadrâzam, 6 defterdar, 5 yeniçeri ağası, 1 şeyhulislâm, 1 Kırım hanı, 1 Ortodoks Patriği, 1 şair, 16 vezir, 7 sancakbeyi, 10 kadı, 4 kahyâ, 1 hekimbaşı, 3 şeyh ve daha 20'den fazla namlı şahıs.

VE NİHAYET ÖLÜM ONU DA ALDI GÖTÜRDÜ

Fakat, bu kanlı icraat, 7 sene sürdü. Dördüncü Murad, her yasağına rağmen, kendi, nefs-i hümâyûnunu bu yasaklardan hariç tutarak, içiyor ve vücudunu harab ediyordu. Nihayet bir gece, öz kardeşini öldürdüğü odada çırpınmalar içinde inliyerek öldü.

IV. Sultan Murad, imparatorluğun çok buhranlı bir anında tahta çıkmıştı. Anadolu'da çeşitli karışıklıklar vardı. İran, Irak'a taarruz ederek Bağdad'ı almıştı. Başkentte ise yeniçerilerin zorbalığından geçilmiyordu. IV. Murad, sert hareketleriyle, bunları önledi.

Sertliğinden dolayı «İkinci Yavuz» denen IV. Murad, XVII. asır hükümdarlarının en değerlisidir. Devletin ömrünü, Hammer'in dediği gibi yarım asır uzatmış, büyük zaferler kazanmış, zorbalığı ve asayişsizliği ortadan kaldırmıştı.

XVI. Asırda Doğu Akdeniz'in En Müstahkem Kalesi:

RODOS

XVI. Asırda Doğu Akdeniz'in En Müstahkem Kalesi :

RODOS

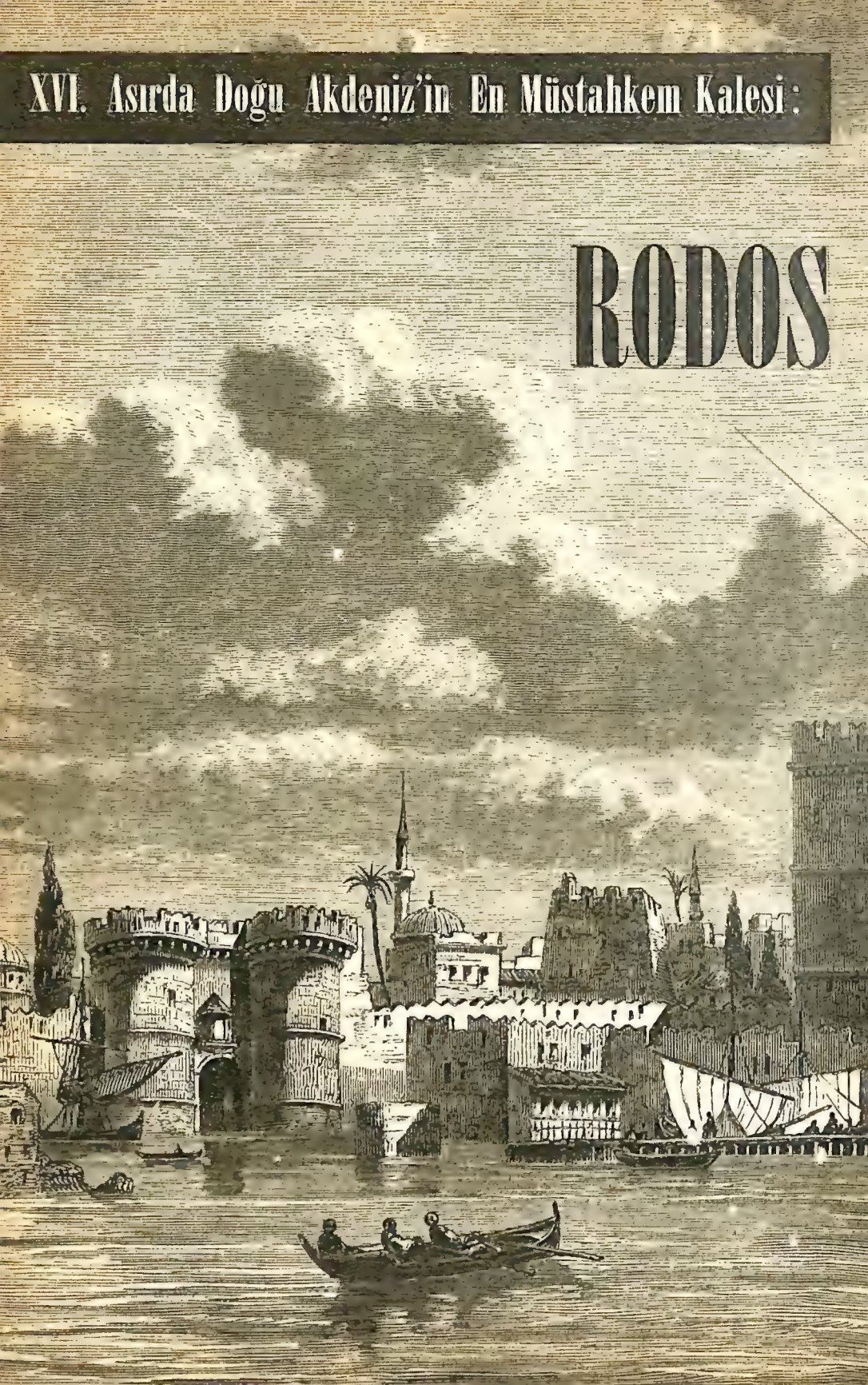

BUNDAN 435 yıl önce, 1522'nin ekiminde, Rodos'ta şiddetli savaşlar geçiyordu. İkinci sefer-i hümâyûnuna çıkan Kanunî Sultan Süleyman, temmuz sonunda bizzat adaya gelmiş ve muhasaraya başlamıştı. Türk ordusunun muhasara ettiği Rodos kalesi dünyanın en müstahkem yeri sayılıyor ve düşürülemez olarak kabul ediliyordu. Adanın kuzeydoğu ucunda, çok sarp bir yerde olan kale yüzlerce topla korunuyordu.

SAINT - JEAN ŞÖVALYELERİ

Rodos adası, 214 yıldan beri Saint - Jean şövalyelerinin elindeydi. Saint - Jean tarikat devleti, son Haçlı devletiydi. 1291'de Filistin'den kovulan Saint - Jean şövalyeleri 1308'de buraya yerleşmiş, müstahkem bir kale ve kuvvetli bir donanma meydana getirmişlerdi. Şövalyeler tek milletten değildi. Buraya St. Jean (Hazret-i Yahyâ) tarikatine giren şövalyeler arasından gerekli vasfı haiz olanlar alınırdı. Kale 8 kısma ayrılmıştı. Her kısım ayrı milliyetteki şövalyelerin muhafazasındaydı...

Doğu Akdeniz'de bir korsan yuvası durumunda olan kalenin zaptı, bu kesimdeki Türk ticaret gemilerine emniyet sağlayacaktı. Fâtih Sultan Mehmed, kaleyi zaptetmek için üç defa teşebbüste bulunmuş, fakat üç muhasara da müspet sonuç vermemişti. Kanunî, 28 temmuzda adaya çıkmış, ertesi gün kuşatma ve vuruşma başlamıştı. Savaş çok şiddetli geçiyordu. Şövalyeler kaleyi mükemmel bir şekilde tahkim ettikleri gibi yıllarca sürecek bir muhasaraya da hazırlamıştı. Bol bol, su, yiyecek ve mühimmat depo edilmişti. Ordu, kalenin

100 yıl önceki Rodos'ta Türk evleri ve bir kilise harabesi.

Rodos kalesinden bir görünüş.

etrafında savaşadursun, kış fırtınalarının başlaması üzerine donanma ekim ayında Marmaris'e çekildi. Rodos kalesi, ancak aylarca süren bir savaştan sonra aralık sonunda fethedildi.

TÜRK CASUSLARI

Bu son derece müstahkem kalenin fethi, Türkler'in askerî dehasının üstünlüğü ve sebatkârlığı sayesinde başarılmıştır. Öyle ki, Türkler daha Yavuz Sultan Selim zamanından beri buranın fethini akıllarına koymuş ve sistemli bir casusluk teşkilâtı kurmuşlardı. Büyük muhasaranın başlamasından sonra «Kaledeki Türk casusları da faaliyetlerini canları pahasına artırmışlar ve Türk ordusuyle daimî temasta bulunmuşlardır. Yavuz devrinden beri adadaki Türk casus teşkilâtının başında bir Türk hekimi vardı. Bu hekim meslekî bilgisiyle şövalyeleri birçok hastalıktan kurtarmış, yıllar boyunca tamamen itimatlarını kazanmaya muvaffak olmuştu. Hattâ zahiren din değiştirerek Hıristiyan görünmüştü. Sonunda şövalyeler Türk topçusunun, en hassas yerlerini bulup isabet kaydetmesinden şüphelenmişler ve Türk hekiminin ışıkla haber verdiğini anlayıp, bu fedakâr casusu parçalamışlardır (14 eylûl). Kaledeki bir Türk kadın casusu da mühim bir mevkide yangın çıkarmak üzereyken yakalanıp parçalanmıştır. Bu Türk kadını, arkadaşı olan iki Türk kadınıyle beraber en mühiş işkencelere tabi tutulduğu halde, Rodos kalesindeki diğer Türk casuslarının isimlerini ifşa etmemiştir. Başka bir Türk kadın casusu da Türk ordugâ-

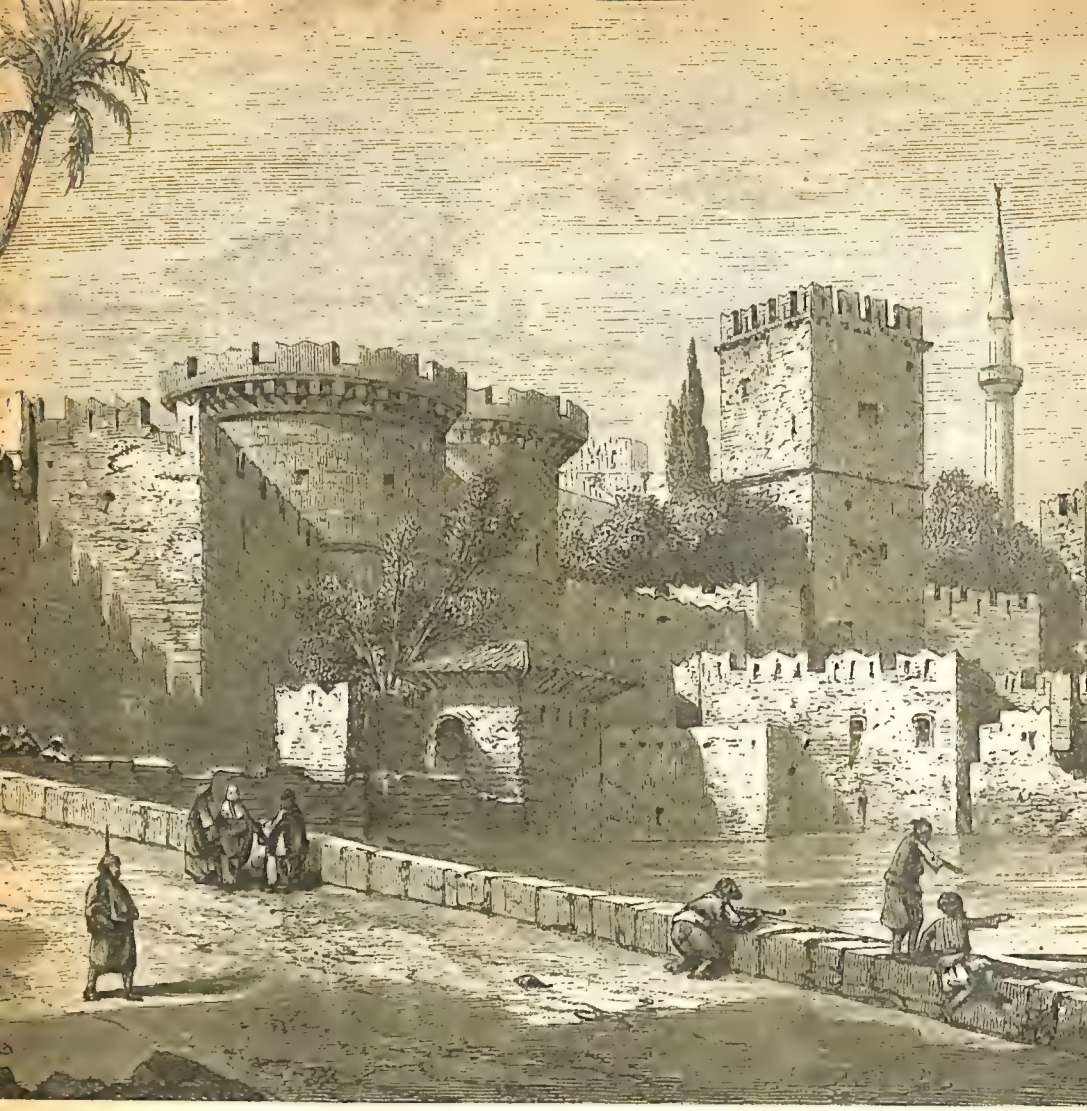

hına işaret verirken yakalanmış, her uzvu ayrı ayrı parçalandığı halde, o da arkadaşlarının adını vermeyip şehit olmuştur. Rodos bu gibi fedakârlıklar pahasına fethedilmiştir. Türkler'in şövalyeler içinde bile casusları vardı. Bu adam Don Andrea d'Amaral adlı Grand - Croix rütbesini haiz bir İspanyol asilzadesi idi. Bu da şövalyeler tarafından teşhis edilmiş, tarikatten tardedildikten sonra idam olunmuştur» (T. Yılmaz Öztuna, **Türkiye Tarihi,** cilt: 5, s. 155).

Savaş boyunca, kaleden Türk kuvvetleri üzerine 11.000'den fazla gülle atan mağrur şövalyeler, nihayet teslim olmayı kabul etmiş ve 20 aralıkta teslim şartnamesi imzalanmıştır. Buna göre şövalyeler Rodos ve Oniki Ada'yı 10 gün içinde boşaltacak, toplar hariç, diledikleri bütün eşyalarını gemilerine yükleyerek gideceklerdi. Bu süre içinde Türk ordusu kaleden 2 km. kadar uzakta bulunacak, ancak Rodos limanı 4.000 Yeniçeri tarafından işgal edilecekti. Öte yandan şartnameye göre, şövalyelerin Grand - Croix pâyesine sahip 25 şövalye ile şehrin ileri gelenlerinden 25 kişi, tahliye işinin sonuna kadar rehin olarak Türkler'in

Rodos limanından bir görünüş.

elinde kalacaktı. Bu ve diğer şartlar 10 gün içinde tamamen yerine getirilmiş, böylece bu, dünyanın en ünlü kalesi Türkler'e teslim olmuştur.

20.000 ŞEHİT

Kanunî, Rodos'ta 20.000 Türk şehidinin kanı pahasına kazandığı zaferden sonra burada şövalyelerin üstâd-ı âzamı Philippe Villier de l'Isle - Adam'ı iki defa huzuruna kabul etti. Birincisinde Üstâd-ı âzam, padişahın huzuruna çıkmadan önce, otağ-ı hümâyûn karşısında tam 24 saat bekletildi. Sonra içeri alındı. Kanunî, al renkte döşenmiş otağda, som altından yapılmış iki arslan heykeli arasındaki altın bir tahtta oturuyordu. O zaman 27 yaşındaydı. L'Isle - Adam içeri girer girmez yere kapanarak büyük hükümdarın ayağını öpmek istedi. Kanunî, ayağa kalkmasını söyledikten sonra kahramanca çarpıştığı için tebrik etti ve ona elini öptürmek lûtfunda bulundu. Şövalye l'Isle - Adam 6 gün sonra tekrar huzura çıkarak anlaşma şartlarına riayet edildiği için teşekkür etti. 2 ocak 1523 sabahı, bütün şövalyeler adadan uzaklaşmış bulunuyordu.

Bir Saint - Jean şövalyesi.

Rodos şövalyeleri bundan sonra Malta adasına yerleştiler ve artık Malta Şövalyeleri diye anılmaya başladılar. Bu tarikat Napoléon tarafından ortadan kaldırılıncaya kadar Malta'da 270 yıl daha yaşadı ve Malta şövalyeleri en az yüz yıl daha Türkler'in başına belâ olmakta devam etti.

Şövalyelerin adayı terk ettikleri 2 ocak bir cuma gününe rastlıyordu. Saint - Jean kilisesi hemen camiye çevrildi. Kanunî Sultan Süleyman burada cuma namazını kıldı. İmamlığı sefere katılmış bulunan Şeyhulislâm Zenbilli Ali Efendi yapmıştı. Kanunî Süleyman aynı günün akşamı Yeşil Melek kadırgasıyle Marmaris'e müteveccihen Rodos'tan ayrıldı. Buraya gelirken de, önce kara yoluyle Marmaris'e gelmiş, oradan yine Yeşil Melek kadırgasıyle Rodos'a geçmişti.

Rodos'un fethi yalnız bu adanın değil, aynı zamanda yapılan anlaşma gereğince Oniki Ada'nın da Türkler'e geçmesini sağlıyordu. Çünkü bu adalar da şövalyelerin idaresindeydi. Hattâ daha da önemlisi, Bodrum da eskiden Saint - Jean şövalyelerinin elindeydi. Şövalyelerin Rodos'tan uzaklaştırılmasıyle bu önemli Anadolu limanı da Türkler'in eline geçti. O zamana kadar Bodrum, Anadolu' da Hıristiyanların elinde bulunan tek yerdi. Saint - Jean şövalyeleri, mağlûbiyete uğramaları üzerine yapılan anlaşma gereğince Bodrum'u da tahliye ettiler. Oniki Ada'ya gelince, bunlardan Herke, İleki ve İncirli zaten muhasara sırasında Türkler tarafından fethedilmişti. Diğer adalar teslim şartnamesine göre silâh atmadan Türkler'e devredildiler.

Rodos'un kesin olarak fethedilmesi üzerine Türk göçmenleri burada yerleşmeye başladılar. Öte yandan büyük bir imar faaliyetine girişildi. Adada birçok cami, medrese, imaret yol ve çeşme yapıldı. Rodos bir sancak merkezi oldu. Bu makama daima bahriye sancakbeyleri (tümamiral) tayin edilirdi.

Türkler'in elinde bulunduğu süre içinde Rodos'ta önemli olaylar geçmedi. Ada, Girit'e karşı girişilen savaş sırasında kıymetli bir üs vazifesi gördü. 1671'de Hac seferine çıkan Evliya Çelebî, Rodos'a da uğradı. Seyahatnâme'sinde şehrin surları içinde 4.200 ev olduğunu, 24 mahalleden 18'inde Türkler'in oturduğunu, 36 tane cami ve mescit bulunduğunu kaydeder. 1799 yılında Mısır'a gelen Napoléon ordularına karşı sevkedilen Türk ordusu da Rodos'ta toplanmıştır. Mora savaşı sırasında da, bu sefere katılan Mısır donanması Rodos'ta Osmanlı donanmasıyle birleşmişti (1824).

Bu güzel ada 1912 yılına kadar tam 390 yıl Türk hâkimiyetinde yaşadı. 1912 deki Trablusgarp savaşında İtalyanlar'a yenilmemiz üzerine ada İtalyanlar'a geçti. II. Dünya Savaşı'nda İtalyanlar'ın yenilmesi üzerine de Yunanlılar'a bırakıldı.

Orhan Yüksel

Rodos'ta Şövalyeler Caddesi'nin 1860'taki durumu.

TARİHE AKAN BİR AY

Temmuz

1 TEMMUZ
Süveyş'te, İsrail - Mısır birlikleri arasında ateş teatisi oldu.

3 TEMMUZ
Fransa'ya yaptığı resmî ziyareti bitiren Cumhurbaşkanı Sunay, yurda döndü.

7 TEMMUZ
Ankara'da, Türkiye - Tunus arasındaki resmî görüşmelere başlandı. Görüşmeler, Tunus Dışişleri Bakanı Burgiba (Habib Burgiba'nın oğlu) ile İhsan Sabri Çağlayangil arasında yapılmaktadır.

8 TEMMUZ
Kanal bölgesinde, İsrail Mısır birlikleri arasında yeni çarpışmalar oldu.

● Başbakan Demirel, İstanbul'da 5 yeni tesisi işletmeye açtı.

11 TEMMUZ
Balayında bulunan Danimarka veliaht - prensesi Margareta, İstanbul'a geldi.

● İsrail ve Mısır, Süveyş bölgesinde müşahit bulunmasını kabul etti.

13 TEMMUZ
Devrimci Arap ülkeleri, Küçük Zirve Konferansı Kahire'de başladı. Konferans, Mısır, Irak, Suriye ve Cezâyir cumhurbaşkanları arasında oluyor.

16 TEMMUZ
Birleşmiş Milletler'in müdahalesiyle Süveyş'te çarpışmalar durdu.

18 TEMMUZ
İsrail dışişleri bakanı, Araplar'ın, İsrail'i tanımadığı sürece, işgal ettikleri toprakları bırakmıyacaklarını söyledi.

21 TEMMUZ
Hava Harp Okulu, İzmir'den İstanbul'a taşındı.

● Cezâyir yüksek mahkemesi, eski Kongo başbakanının Kongo'ya iadesine karar verdi.

● TİP milletvekili Çetin Altan'ın dokunulmazlığı kaldırıldı.

22 TEMMUZ
Merkezi, Adapazarı ve çevresinde olan şiddetli bir deprem vukubuldu. Saat 18.55'te olan deprem sırasında Adapazarı'nda birçok bina yıkıldı. Deprem, Bolu, İstanbul, Bursa ve İzmit'te de hissedildi. İlk günde toplam olarak 84 kişinin öldüğü tesbit edildi. Ölenlerin 72'si Adapazarı'nda, 7'si Bolu'da, 3'ü Bursa'da, 1'i İstanbul'da, 1'i de Kocaeli'nde. Maddî zarar, 30.000.000 lira.

23 TEMMUZ
Değerli şair ve tiyatro yazarlarımızdan Ahmed Kutsî Tecer vefat etti. Türk folkloruna büyük hizmetleri dokunan merhum 66 yaşındaydı.

24 TEMMUZ
Amerika'da başlayan zenci ayaklanması, mal ve can kaybına sebep olmaktadır. Ayaklanmanın en şiddetli olduğu Detroit'te, birçok bina ateşe verildi. Sokak çarpışmaları oluyor.

25 TEMMUZ
Papa VI. Paul İstanbul'a geldi. Cumhurbaşkanı ve başbakan tarafından karşılandı.

26 TEMMUZ
İstanbul'daki Ortodoks patriği Athenagoras'la görüşen Papa, şehrin görülmeye değer yerlerini gezdikten sonra, İzmir'e gitti. Oradan Efes'e geçerek, Meryem Ana'nın ikametgâhını ziyaret etti. Daha sonra, yurdumuzdan ayrıldı.

27 TEMMUZ
Tunceli'nde şiddetli bir deprem oldu. Depremin en fazla şiddetle hissedildiği Pülümür ilçesi ve köylerinde 110 ölü var.

29 TEMMUZ
A.B.D.'nin ve dünyanın en büyük uçak gemisi Forrestal'de, büyük bir yangın çıktı. Kalkmak üzere bulunan bir uçağın yakıt tankının düşmesiyle başlayan faciada, uçak gemisi, büyük hasar gördü. Ölü sayısı 200'e yaklaşıyor.

● Başbakan Demirel, Tahran'a gitti.

30 TEMMUZ
Adapazarı'nda, yeniden şiddetli bir deprem oldu. Birçok ev yıkıldı.

Nevşehir

BUNDAN 250 yıl önce, İç Anadolu'nun fakir bir köyüne İstanbul'dan bir haberci geldi.

İnanılmayaccak haberler getirmişti İstanbul'dan. Köyün yerlilerinden biri sadrâzam olmuş, doğduğu köyü ihya etmeye karar vermişti. Haber bir anda köylülere yayıldı. Kısa bir müddet içinde, köyde bayram havası esmeye başlamıştı.

Köyün adı Muşkara, sadâzamın adı İbrahim Paşa idi.

Muşkaralı İbrahim Paşa'nın babası, sipahi subaylarından Ali Ağa idi. Paşa'nın doğum tarihi bilinmiyor, ancak Istanbul'a geldiği tarih belli: 1689.

İbrahim Paşa, İstanbul'a geldikten sonra, saray hizmetine girerek süratle yükseldi. Veliahd Şehzâde Ahmed'in yakınları arasına girmeyi başardı. Şehzâde, III. Ahmed olarak tahta geçince, durumu daha da parladı. Padişahın büyük kızıyle evlenerek, «damat» oldu. Sadrâzam olarak iktidara geldiği 1718 yılı, Türkiye tarihinde aynı zamanda Lâle Devri'nin başlangıcı kabul edilir. Damat İbrahim Paşa, iktidarı sırasında genel olarak barış siyaseti güttü. Büyük imar hamlelerine girişerek İstanbul'u ve daha başka büyük şehir ve kasabaları imar eserleriyle donattı. Buna paralel olarak Türk musikisi ve şiiri parlak bir devir yaşamaya başladı. Öte yandan, Batı medeniyetine de yaklaşma başlamıştı: İlk matbaa kuruluyor, yeni bir kâğıt ve çini fabrikası yapılıyordu.

Damat İbraim Paşa sadâret makamına gelince, Anadolu'nun bir köşesinde unutulup kalmış köyünü de hatırdan çıkarmadı. Köyü, şehir haline getirmeye, imar hareketlerinde bulunmaya karar verdi. İbrahim Paşa, şahsen imarcı bir insandı. İstanbul'da sayısız mimarlık eserlerinin yapılmasına önayak olurken, köyünü de unutmamıştı. İbrahim Paşa'nın himmetiyle bu küçük köy, kısa zamanda gelişti, şehir oldu. Adını da bizzat İbrahim Paşa koydu: Nev-şehir, yani yeni şehir.

Bugün, şehrin meydanına dikilmiş olan heykel, İbrahim Paşa'nın hatırasını yaşatmaktadır.

Günümüzde 20 000'den fazla nüfusu olan Nevşehir'de, Damat İbrahim Paşa'nın yaptırdığı imar eserleri derhal dikkati çeker. Bunlar arasında medrese, hamam, kütüphane ve camiyi sayabiliriz. Muşkara, imar edilip de Nevşehir olunca, Kırşehir'in kazası oldu. Kırşehir o zaman Karaman (Konya) beylerbeyliğine bağlı bir sancak (vilâyet)idi. Nevşehir, 1954 yılına kadar Kırşehir'in kazası olarak kaldı. Sonra, o tarihte vilâyet merkezi haline getirildi.

Bugün Nevşehir vilâyetinin işgal ettiği topraklar, binlerce yıl öncesinden beri yer yer iskân edilmişti. Hattâ dünyanın en ilgi çekici iskân şekillerinden birinin Nevşehir topraklarında olduğunu da söyleyebiliriz. İlk Hıristiyan papazların bu bölgede kayaları oyarak yaptığı ilk kiliseler ve oturma yerleri buralarda geçirdikleri hayat, son derece ilgi çekicidir.

İlk Hıristiyan papazları, burada sadece ibadet yerleri yapmakla kalmamış, kendilerine ikamet odaları, yemekhaneler yapmış, vadide şaraplık üzüm yetiştirmişler. Bilhassa Ürgüp ve Göreme, Romalılar'ın baskısından kaçan papazlar için tabiatın bir nimeti olmuş. Bu kesimdeki yumuşak ve sağlam kayaları oyarak, yüzlerce kilise yapmışlar. Kiliselerin ayrı ayrı adları var; başlıcaları: Karanlık Kilise, Tokalı Kilise, Elmalı Kilise, Çarıklı Kilise vs.

Bunlardan en küçüğü Elmalı Kilise, en büyüğü de Tokalı Kilise. Tokalı Kilise'deki freskler, Hz. İsa'nın hayatını tasvir eder. Freskler arasında, renklerini en iyi muhafaza edenler, Karanlık Kilise'dekiler. Işığın çok zayıf oluşu, bu kilisedeki fresklerin renklerinin zamanla bozulmasını önlemiş.

X ilâ XIII. yüzyılda yapıldığı söylenen kiliselerin bir kısmı kat kat. Yekpâre kaya kitlelerinin katlara bölünerek oyulmasıyle yapılmış. Dışarıdan, daracık bir merdivenle katlara çıkılıyor. Muhakkak ki, Göreme, zamanında kayalara oyulmuş yüzlerce haneli bir kasaba gibiymiş. Bu, kaya kiliseleri, sadece Göreme'ye mahsus değil, doğrudan doğruya Ürgüp'ün içinde, Ortahisar'da da var.

HACIBEKTAŞ

Kırşehir'in güney-doğusunda Hacıbektaş kasabası vardır. Bugün Nevşehir'e bağlı bir kaza merkezi olan bu kasaba, Kırşehir vilâyeti sınırına çok yakındır. Burası, Türk tarikatlerinin en tanınmışlarından olan Bektaşî tarikatinin tarihî merkezidir. 1924'te tarikatler ve tekkeler ilga edilinceye kadar, bütün Müslüman dünyasındaki Bektaşîler'in başı sayılan Hacı Bektaş Veli'nin halifesi, burada otururdu. XIV. yüzyıl başlarında ölen Hacı Bektaş, burada gömülüdür. Bektaşîlik, Yeniçeri Ocağı ile iyice kaynaştığı için, II. Mahmud, haklarında merhametsiz davranmıştır. Bektaşî şiir ve musikisi, dinî-tasavvufî Türk şiir ve musikisinin ayrı ve zengin bir dalıdır.

HİTİTLER'DEN OSMANLILAR'A

Nevşehir vilâyetinin üzerinde bulunduğu topraklar da, Kırşehir kesiminin bütün tarihî mukadderatına iştirak etmiştir. Önce Hitit İmparatorluğu'na dahil ol-

Nevşehir'den genel bir görünüş.

muş; M.Ö. VI. asırda İran, IV. asırda da Makedonya imparatorluklarına geçmiştir. Kapadokya Krallığı'ndan, Roma'ya intikal ederek, M.S. 395'te Bizans (Doğu) İmparatorluğunun payına düşmüştür. VII. yüzyıl ortalarından başlayarak, Müslüman Araplar'ın akınlarına mâruz kalmış, fakat Bizans'tan fethedilip İslâm devletine katılamamıştır. 1071 Malazgirt zaferinden sonra, Anadolu Fâtihi Kutalmış-Oğlu I. Süleyman-Şah, bütün Anadolu gibi, burasını da fethedip, genç Türkiye devletine ilhak etmiştir. Şimdiki Nevşehir civarında Nissa şehri bulunmuşsa da, bu şehir, daha Türk fethinden önce ortadan kalkmak üzereydi. Türkler çağında Muşkara, Arapsun (Gülşehri), Ürgüp, Avanos, Hacıbektaş gibi kasabalar, az çok ehemmiyet kazanmış, bu çağda büyük bir şehir olan Kırşehir'in yanında gölgede kalmıştır.

İlhanlı hâkimiyetinden sonra XIV. yüzyıl ortalarında Eretna-Oğulları'na, Karaman-Oğulları'na, sonunda Osmanlılar'a geçmiştir.

BUGÜNKÜ NEVŞEHİR

Nevşehir, Kızılırmak'ın soldan aldığı kollardan küçük bir çay üzerinde kurulmuştur.

Eskiden kale yakınında yamaçta kurulmuş olan kasaba, daha sonraları, düzlük üzerinde Narköy'e doğru uzanmıştır (Narköy, Nevşehirliler'in en önemli sayfiye yeridir). Şehrin meyilli kısmındaki evler, üst üste sıralanmış durumdadır. Şehrin bu kısmındaki sokakları, genel olarak, dardır. Birtakım kıvrımlarla ilerler, yükseklere doğru daha çok dikleşir, hattâ merdivenli yokuşlar halini alır. 16 mahalleden meydana gelmiş olan Nevşehir'in ortasında, Damat İbrahim Paşa Meydanı, bu meydanın ortasında da Damat İbrahim Paşa'nın heykeli vardır.

ESKİ ESERLER

Nevşehir'de, XIX. yüzyıl sonlarında 19 cami, 6 medrese, 14 han, 2 hamam ve başka Türk eserleri vardı. Bu eserlerin en değerlileri Damat İbrahim Paşa tarafından Lâle Devri'nde yaptırılmıştır. Paşa'nın yaptırdığı medrese, han, haman, çeşme gibi eserlerin en mühimi, Ulu Cami'dir.

Nevşehir'in ilçelerinden olan Gülşehir (eski adı: Arapsun) de, Roma ve Bizans çağına ait eski eserler vardır. Şehirden 4 km. mesafede Açık Saray diye adlandırılan haraberler, buradaki eski bir şehrin kalıntılarıdır. Kayalara oyularak yapılmış bu şehirde, bugün bile kuyular, su yolları, ve evleri görmek mümkündür. Şehrin içindeki en önemli anıt ise, Kurşunlu Cami'dir. XVII. yüzyılda Vezir Seyyid Mehmed Paşa tarafından yaptırılan caminin yanında, medrese ve hamam vardır.

Nevşehir'in kazalarından biri olan Göreme'de, yüzyıllar önce yapılmış birçok kilise vardır. Yukarıda, Karanlık Kilise'deki Hz. İsa ve Havariler'in yemeğini tasvir eden bir fresk; sağda, Pembe Kilise'den bir köşe. Solda, Göreme.

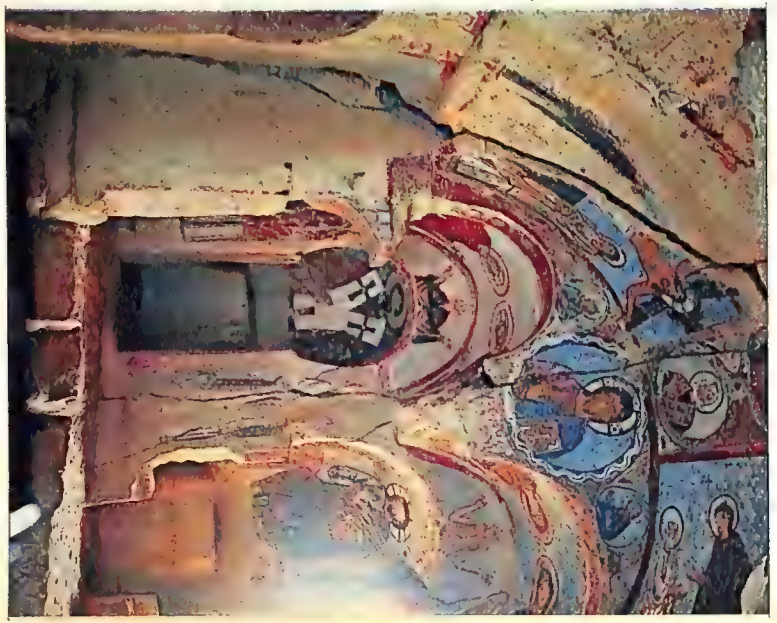

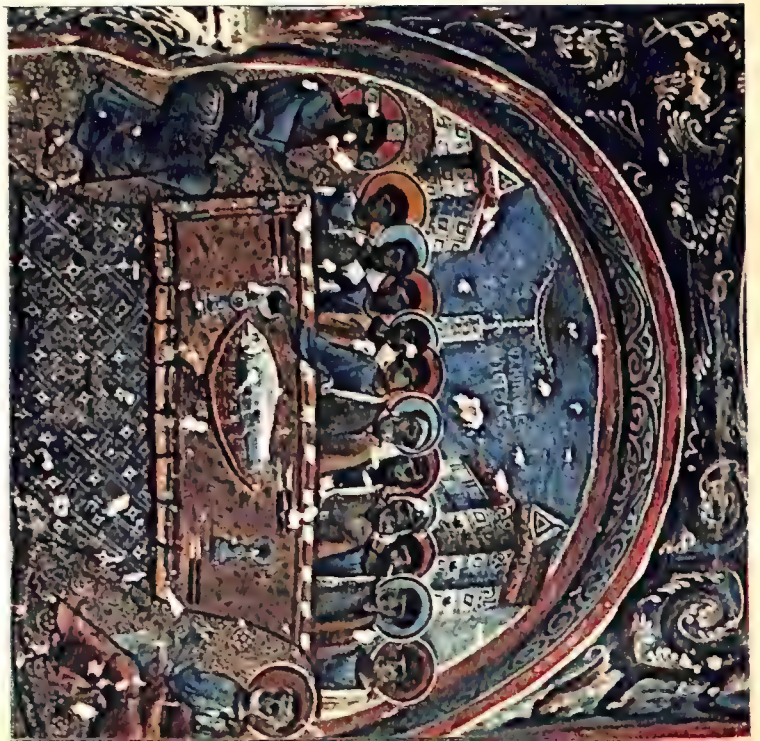

Adı Efsanelere Karışan

Bir Vilâyetimiz

BİNGÖL

«BİR avcı, bir kuş vurmuş, onu gölde temizlerken, kuş canlanmış ve göle dalıp kaybolmuş; meğer bu göl âb-ı hayat kaynağı imiş; sırrı meydana çıktığı için Allah'ın emriyle bin parçaya bölünmüş ve bin göl olmuş; hangisinin âb-ı hayat kaynağı olduğu bilinemez olmuş. Evliyâ Çelebî, Seyahatnâme'sinin başka yerlerinde Hızır ve İskender'den bahsettiği halde, burada anlattıklarını bu iki şahsa bağlamaması bahis mevzuu olan efsanenin mahallî bir rivayet olduğuna delâlet eder. Onun, bu arada saydığı göller içinde Hızır Gölü, İlyas Gölü de vardır. Evliyâ Çelebî'ye göre bu göllerin her birinde bir hassa bulunmaktadır. Kimisi kadınları semirtir, doğumu kolaylaştırır; kimisi erkeklerin ve kadınların tenasül ve zürriyet kabiliyetlerini artırır, kimisi içinde yıkanan çocuğun süratle bulûğa erişmesini sağlar, kiminde ise, türlü hastalıklara karşı şifa hassası mevcuttur. Hattâ o civarın otları ve çiçekleri de türlü dertlere dermandır. Her renkte tutya madenini kehhaller (göz hekimi) göz ilâcı olarak kullanırlar. O civarın toprağında şifa hassası bulunduğuna dair başka bir rivayet de vardır.

HIZIR VE KÖROĞLU

«Evliyâ Çelebî'nin Bin-Göller'in âb-ı hayat ile ilgisi hakkında naklettiği bu mahallî rivayetleri, Köroğlu hikâyeleri de teyid ediyor. Evliyâ Çelebî'nin anlattığı avcı hikâyesindeki avcının yerini Köroğlu alır: O, bin göllerde bir kuş vurur, bir kaynakta temizlerken, kuş canlanıp uçar. Köroğlu vak'ayı babasına anlatır. Babası, bu kaynağın âb-ı hayat olduğunu söyler. Rivayete göre, o kaynaktan Köroğlu'nun kendisi içememiş, yalnız Kır-At içmiştir. Köroğlu, babasından bunun âb-ı hayat olduğunu öğrendikten sonra, çok aramış ise de, onu bin parçaya bölündüğü için bulamamıştır. Yine Köroğlu hikâyelerinin başka rivayetlerinde anlatıldığına göre, Köroğlu'na ölmezlik, yiğitlik ve şairlik sağlayan üç renkte, üç köpük Bin-Göller'den inmiştir. Keza bir diğer rivayet Kır-At'ın âb-ı hayat'tan içtiğini, bu suyun kaynağının Bin-Göller'de olduğunu, Kır-At'ın bu sebeple hâlâ yaşadığını, Istanbul'da her yıl başka bir sakaya hizmet etmek suretiyle fıkaraya yardım ettiğini anlatır» (İslâm Ansiklopedisi Cilt: 5, S. 463).

BİNGÖL VE TÜRKLER

Doğu Anadolu'nun adı efsanelere karışan bu tarihî ili, tabiî güzellikleriyle de tanınmıştır. Akarsuları boldur. Vilâyete ismini veren Bingöl dağı aslında Muş, Erzurum ve Bingöl arasında paylaşılmış durumdadır. Bingöl dağındaki buzul izleri bugün küçük göller halinde Bingöl dağına serpilmiş durumdadır.

Sarp bir arazideki Bingöl toprakları, Anadolu'nun düşman istilâsı görmeyen

Bingöl'ün genel görünüşü.

topraklarından birini teşkil eder.

1071 Malazgirt zaferinden sonra burası da, bütün Anadolu gibi, Anadolu Fâtihi ve Türkiye Devleti'nin kurucusu I. Sultan Süleyman-Şah'ın başkumandanlığındaki Türk orduları tarafından fethedilmiş, Anadolu Selçukluları'na (Konya'ya) bağlanmıştır. Ancak, Mengücoğulları gibi Türkiye'ye bağlı Türk devletleri bölgede hâkimiyet kurmuşlardır. Büyük Sultan Alâeddin Keykubâd devrinde tekrar Konya'ya bağlanmıştır. İlhanlılar'a halef olan Celâyirliler'den sonra bu bölgenin Timur'un eline geçtiğini görüyoruz. Bingöl ve çevresi, Timuroğulları'ndan sonra, onların tâbii olan Karakoyunlu ve Akkoyunlular'ın hakimiyetine girdi. Arkasından da Safevî Türk İmparatorluğu'na katıldı.. Nihayet Safevî Türk İmparatorluklarına geçmiştir.

OSMANLI ÇAĞINDA

Yavuz Sultan Selim, 1514 yılı ilkbaharında İran üzerine sefer emrini verdiği zaman, Bingöl'ün de el değiştirme kaderinin artık sonu gelmiş oluyordu. 23 nisanda Üsküdar'dan hareket eden Türk ordusu, 1 haziranda Konya'ya, 2 temmuzda Sıvas'a ulaştı. 5 ağustosta da Erzincan'a vardı. Safevî ordusu da Osmanlı ordusu ile çarpışmaya hazırlanıyordu. Nihayet, büyük savaş, Çaldıran'da vuku buldu. Osmanlı ordusu, tarihe altın harflerle yazılan büyük bir zafer kazandı. Türkler'in hakimiyetini perçinledi.

Yavuz Selim'in kazandığı bu büyük zafer Anadolu'nun o zamana kadar Osmanlılar'ın elinde olmayan kısımlarının da Osmanlı Türkleri'ne geçmesini sağladı. İşte Bingöl'ün Osmanlı hakimiyetine girişi, bu devreye raslamış, bu güzel ilimiz, Çaldıran savaşı sonucunda Safeviler'den alınarak Türkiye'ye katılmıştır.

Osmanlı çağında Bingöl, Diyâr-ı Bekr beylerbeyliğini (eyaletini) teşkil eden 24 sancaktan (vilâyetten) ikisinin merkezi olan Genç ve Çapakçur'u içine almıştır. Kiğı da, Erzurum beylerbeyliğinin 12 sancağından birini teşkil eylemiştir. Tanzimat'tan sonra, Bitlis vilâyetinin (eyaletinin) 4 sancağından (vilâyetinden) birini teşkil etmiştir. Merkezi Genç kasabası olan bu sancağın 3 kazası vardı. Cumhuriyet çağında merkez, Genç'ten Çapakçur'a nakledilmiştir. Bugün Çapakçur'a da «Bingöl» denilmektedir.

Bingöl, tabiî güzellikleri ve akarsularıyle meşhurdur.

Vilâyet merkezi Bingöl'den bir görünüş (solda). Bingöl'de yeşillikler arasından akan derelere sık rastanır. İşte Çapakçur suyu (yukarıda).

TÜRKLER'DEN ÖNCE BİNGÖL

Tarihte ilk defa Anadolu birliğini kuran Hititler, Bingöl topraklarına hemen hemen erişememişlerdir. Bu sarp topraklar, Hurriler'in (Subariler'in), M. Ö. VII. asırda Medler'in nüfuzunda kalmış, M.Ö. VI. asırda, bütün Anadolu gibi, Medler'in halefi olan Persler'in büyük İran İmparatorluğuna bağlanmıştır. M.Ö. IV. asırda, Büyük İskender, bütün Anadolu ve İran İmparatorluğu gibi, burasını da Makedonya Devletine bağlamıştır. Makedonya Devleti, Büyük İskender'in ölümü üzerine paylaşılınca, bu çevre, İran asıllı Ermenistan krallarının eline geçmiştir. İran İmparatorluğunu dirilten Partlar, bu Ermenistan krallarının metbuu olmuşlar ve Roma ile bu toprakları çekişmişlerdir. M.S. 395'te Roma ikiye ayrılınca, bu topraklar da, bütün Anadolu gibi, Bizans (Doğu) İmparatorluğu'na bağlanmıştır. Partlar'a halef olan Sâsânîler, burasını da hemen bütün Anadolu gibi Bizans'la çekişmişler, sonunda hâkimiyet, Bizanslılar'da kalmıştır.

VII. asır ortalarından itibaren Araplar, bu çevreye de erişmişler, müteakıp asırda, hâkimiyetlerini kurmuşlar, fakat Bizans, sonunda üstün gelmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun İlk Başkenti

BURSA

BUNDAN yedi asır önce Bursa, tarihte ender rastlanan bir muhasara ile karşı karşıya idi. Şehir, inanılmaz bir cesaretle dayanıyor, karşı taraftaki kuvvetler de eksilmeyen bir inatçılıkla muhasarayı devam ettiriyorlardı.

Osmanlılar şehri kuşatmıştı. Osman Bey, Kutalmışoğlu Süleyman-Şâh'ın iki asırdan fazla bir süre önce fethettiği toprakları Bizanslılar'dan geri almaya çalışıyordu. Bursa, ilk defa 1080 yılında bütün Anadolu'yu fetheden Süleyman-Şâh tarafından alınmış, fakat o zaman ancak 35 yıl Türk hâkimiyetinde kalmıştı. Bizanslılar, bu mühim şehri geri almayı gaye edinmiş ve 1115 yılında gayelerini gerçekleştirerek, Bursa'yı almışlardı. O günden sonra Bursa, iki asır Bizans hâkimiyetinde yaşadı.

Bursa'nın Türkler zamanındaki tarihi, Osmanlı devletinin kuruluş tarihine çok yakından bağlıdır. Türkiye'nin batı sınırındaki uc beyliklerinden Osmanoğulları Beyliği'nin önemli hedeflerinden biri, Bursanın zaptıydı. Günden güne Bizans topraklarına doğru yayılan bu uc beyliğinin sınırları zamanla, Bursa'yı kuzey, güney ve doğudan kuşatmış, fakat Bursa bir türlü ele geçirilememişti. Osman Gazi, nihayet 1315 yılında bu önemli şehri ablukaya başladı. Bursa'nın zaptı, Osmanlılar için artık bir hedef, bir gaye olmuştu.

Osmanlılar, o tarihte, doğrudan doğruya şehrin kalesine hücum ederek silâh zoruyla zaptedecek kadar kuvvetli değillerdi. Bu bakımdan, kaleyi kendiliğinden teslim olmaya zorlamak gerekiyordu. 1281 tarihinden itibaren, adım adım Bursa'ya yaklaşan, kuzey ve güneyde Bursa'dan daha batıya geçen Osmanlılar, kendi sınırları itibarıyle Bursa'yı zaten üç taraftan kuşatmış bulunuyordu. Artık kalenin düşmesi kalmıştı ki, bu da zamana bağlıydı.

BURSA'NIN FETHİ

Osman Gazi, 1324 yılında öldüğü zaman Bursa henüz alınmamıştı. Fakat, dünyanın en büyük imparatorluklarından birinin temelini atan bu büyük insan, vasiyetnamesinde, Bursa'ya defnedilmek istediğini belirtmişti. Böylece, bu şehri ele geçirmekte ne kadar kararlı olduğunu gösteriyordu. Bursa kuşatması gittikçe sıkılaştırılarak, 11 yıl devam etti. Kuşatma-

nın son yılında, artık şehir dayanamaz bir hale gelmişti. Halk aç ve perişan durumdaydı. Dışardan hiç bir yardım görmüyordu. Orhan Bey, nihayet Bursa tekfuruna, şehri teslim etmesini teklif etti. Çaresiz kalan tekfur da, bazı şartlarla Bursa'yı Türkler'e bıraktı. 6 nisan 1326 idi.

Orhan Gazi, Bursa'yı zaptettiği zaman, yerli halka adalet ve merhametle muamele etti. Öte yandan, buradaki Aya Elia manastırını camiye çevirerek, babası için bir türbe yaptırdı ve Osman Gazi'nin vasiyetini yerine getirerek lahdini buraya nakletti.

Bursa, Bizans devrinde hemen hemen tamamen kalenin içindeki kısımdan ibaretti. Gelişmiş bir şehir değildi. Türkler tarafından işgalinden sonra, hızla gelişmeye başlamış, birkaç yıl içinde, Türkler'in elindeki Marmara havalisinin en önemli şehirlerinden biri olmuştur. Bu havalinin en büyük şehri, daha önce İznik idi. İznik, Bursa'nın ele geçirilmesinden birkaç yıl sonra, ikinci derecede bir şehir haline geldi.

Bu büyük gelişmenin en önemli sebebi, Bursa'nın yeniden kurulurcasına büyütülmesi, başka yerlerden getirilen ahalinin yerleştirilmesi ve nihayet, başkent kabul edilmesidir. Bursa, yavaş yavaş kaleden dışarılara da taşmış, zaten daha Sultan Orhan'ın sağlığında, sınır şehri olmaktan çıkarak, iç şehir haline gelmiştir.

İslâm Ansiklopedisi'nde, bu hususta şu satırlar vardır:

«Elimizde o zamandan kalma mufassal vekayinameler bulunmaması ve ilk Osmanlı padişahları zamanlarına ait resmî vesikaların ele geçmemesi yüzünden, Bursa'nın ne suretle yeniden teessüs ve inkişaf ettiğini tesbit müşküldür. Ancak, vücuda getirilen mabetler ile diğer hayır müesseselerinin inşa tarihlerine bakılarak bazı tahminlere varmak mümkündür. Aynı zamanda bu menba yokluğu veya azlığı yüzünden Bursa'ya iskân edilen Türk halkının etnografik vaziyetini tespit eylemek, yani bunların Anadolu'nun nerelerinden getirilmiş olduklarını veya Türkmenler'in hangi uluslarına mensup boylar veya oymaklar olduklarını tavzih etmek de müşküldür.»

«Orhan Bey'den sonra gelen hükümdarlar zamanında daha ziyade büyüyen ve bu hükümdarlar ile bu devirdeki ümera ve ulemanın hayır eserleriyle süslenen Bursa, XIV. asrın sonunda, Anadolu'nun her bakımdan en büyük şehirlerinden biri ve bu kıt'anın her tarafından gelen âlimlerin ve şeyhlerin yerleştiği yer olmuş ve kültür kıymeti bakımından, Konya, Kayseri ve Amid şeirleriyle boy ölçüşecek

Bursa'daki en ünlü sanat eserlerinden: Ulucami.

I. Sultan Osman'ın türbesinden bir görünüş.

hale gelmiştir. Bütün Batı Anadolu Türkmenleri tarafından benimsenen ve onların reisleri olan muhtelif beyler tarafından Ege adalarına ve Rumeli'ye akın şeklinde başlayan gazâ hamlesi, XIV .asrın yarısından, İstanbul'un fethine kadar, Bursa'da temerküz etmiştir.»

Sultan Orhan'dan sonra, bir imparatorluk mahiyetini alan Osmanlı devletinin başkenti olmakta devam etmesi, şehirde büyük ölçüde mimarlık eserlerinin yapılmasını sağladığı gibi, burasını büyük ilim ve din adamlarının merhezi haline getirmiştir. Bursa, XIV. yüzyılın sonlarında, Anadolu'nun en büyük şehirlerinden biriydi. Artık, Konya, Kayseri, Âmid (Diyarbakır) gibi şehirlerle boy ölçüşecek duruma gelmişti. XV. yüzyılın başında ise en önemli şehir oldu.

BURSA'NIN ÇARŞILARI

XV. yüzyılın başlarında Bursa'ya gelen bir Fransız elçisi, Bertrandon de la Brocquière, Bursa'nın, Anadolu şehirlerinin en büyüğü olduğunu kaydeder. Seyyahın **Le Voyage d'Outremer** adlı eserinde belirttiğine göre, şehirde güzel binalar ve imâretler varmış. Bu imâretlerin dördünde, her gün fukaraya yemek dağıtılırmış. Padişahın sarayının da bulunduğu kale içinde, 1000 ev varmış. Seyyah bilhassa, Bursa'nın çarşılarını anlata anlata bitiremekte, her cins ipekli kumaşın pek bol olduğunu, inci ve kıymetli taşların ucuz fiyatla satıldığını, ayrıca bir esir pazarında da, Hıristiyan esirlerin satıldığını kaydetmektedir. Seyahatnamede, Bursa çarşılarında, Venedik ve Cenevizli tüccarların da ticaretle uğraştığı yazılıdır.

XV. ASIRDAN SONRA BURSA

1481'de II. Bâyezid tahta çıkınca, kardeşi Şehzade Cem, Bursa'yı 18 gün için ele geçirdi, kendisini hükümdar ilân etti. Sonradan, birkaç padişah (I. Ahmed, oğlu IV. Murad ve torunu IV. Mehmed), Bursa'yı ziyaret etmişlerdir. XVI. ve sonraki yüzyıllarda şehir, Anadolu'nun pek seçkin bir merkezi, imparatorluğun en büyük şehirlerinden biri olmakta devam etti. XVII. yüzyılda Bursa, merkezi Kütahya olan Anadolu Beylerbeyliği'nin (eyaleti-

nin) 14 sancağından (vilâyetinden) birinin merkezi bulunuyordu; sancak, I. Murad'a izafetle «Hudâvendigâr» adını taşıyordu. Bu yüzyıllarda, üniversite derecesindeki Bursa medreselerine, imparatorluğun her tarafından talebe gelirdi. Bursa Kadısı, protokolde, İstanbul ve Edirne kadılarından sonra, üçüncü durumdaydı.

1855 zelzelesinde şehir çok zarar gördü, mühim âbideleri hasara uğradı. Fakat bunlar kısa zamanda onarıldı. Bu arada, Sultan Abdülaziz de eski başkenti ziyaret etti, atalarının türbelerini gezdi. XIX. yüzyılda Bursa, eski parlaklığının bir kısmını kaybetmiş, Batı'nın rekabetinde tekstil sanayii, büyük zarara duçar olmuş, cihanşümul ehemmiyetini kaybetmişti. XIX. yüzyılın ikinci yarısında, Tanzimat'tan sonra, Cevdet, Hamdi, Safvet, Hüseyin Avni, Ahmed Vefik Paşalar gibi çoğu eskiden ve sonradan sadrâzamlığa kadar yükselen devlet adamları, Bursa'da valilik yaptılar. Vefik Paşa, Bursa'da bir tiyatro kurduğu gibi, mühim imar hareketlerine de girişti.

1841'de, Bursa (Hudâvendigâr) sancağı, birkaç sancakla birleştirilerek, bir vilâyet (eyalet) haline getirildi. 1859'da yeniden sancak merkezi durumuna indirildi. Ancak, 1867'de, büyük Hudâvendigâr vilâyeti teşekkül etti ve buna merkez oldu. Cumhuriyetten sonra Bursa sancağına (mutasarrıflığına) da, diğerleri gibi «vilâyet» adı verildi.

Bursa, 9 temmuz 1920'de Yunanlılar tarafından işgal edildi. Bu işgal, 2 yıl, 2 ay, 4 gün sürdü. T.B.M.M.'nde verilen kararla, şehrin geri alınmasına kadar başkanlık kürsüsüne siyah bir örtü örtüldü. Yüzyıllardan beri, sakin bir Türk şehri olan Bursa, bu işgalden büyük zarar gördü. 12 eylül 1922'de Türk orduları Bursa'yı geri aldı.

XV. YÜZYIL

Bursa, Yıldırım Bâyezid devrinde (1389-1402) büsbütün genişledi, Anadolu'nun en mühim kültür merkezi oldu. Fakat, 1402'de, Ankara felâketinden sonra, Doğu Türk (Türkistan) Hakanı Timur'un orduları, Bursa'yı işgal etti. Şehir yağma olundu, yakılıp yıkıldı. Osmanoğulları'nın 4 batından beri sakladıkları hazineler ve vesikalar mahvoldu. Yıldırım'ın oğullarından önce İsa, sonra Süleyman Çelebîler, Bursa'ya hâkim oldu. Fakat Mehmed Çelebî, sonunda Osmanlı başkentini kesin şekilde ele geçirdi. 1413'te Karamanoğlu

Ulucami'nin içi

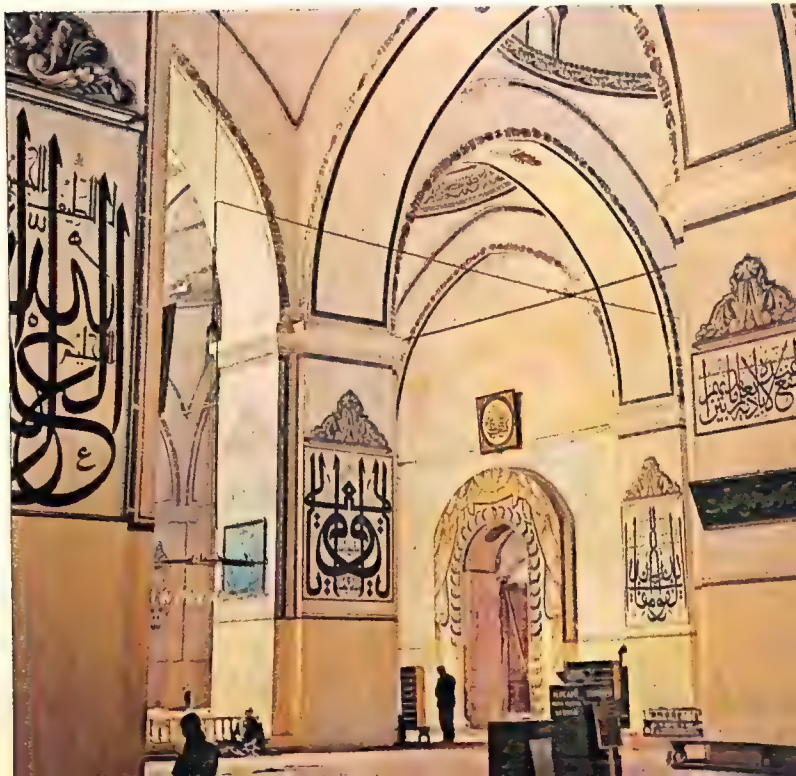

Mehmed Bey, Çelebî Sultan Mehmed'in Rumeli'nde bulunmasından faydalanarak şehri yağma etti; fakat, Hacı İvaz Paşa'nın savunduğu kaleyi ele geçiremedi.

Bundan sonra II. Sultan Murad devrinde (1421-1451), Bursa, sınırlardan pek uzakta, bir iç şehir haline geldi. Dünyanın en büyük devletinin başkenti olarak gelişmesine devam etti. İstanbul'un fethine, 1453'e kadar, Edirne ile beraber, imparatorluğun çifte başkentinden biri oldu. Edirne ve İstanbul'un fevkalâde süratli inkişafı, Bursa'ya tesir etmedi. XV. yüzyılda nüfusu 100 000'i geçen şehirde, XVII. yüzyılda 250 000 nüfus yaşıyordu. Bursa, Türkiye'nin dünya çapında ipekli ve pamuklu dokuma merkeziydi. Bursa kumaşları, Hindistan'dan İngiltere'ye kadar dünyanın her tarafına ihraç olunan pek değerli bir meta idi.

«BURSA» ADI

«Bursa» adı, şehrin kurucusu olduğu sanılan Bitinya Kralı II. Prusias'ın adından gelir. Şehre, M.Ö. II. yüzyılda yaşamış olan bu kuzey-batı Anadolu hükümdarına atfen «Prusa» denmiş, Türkler'in dilinde bu kelime «Bursa» olmuştur. Batı'da, yakın zamanlara kadar «Brousse» şekli tercih ediliyordu.

İZNİK

Bugün, köşede kalmış bir kasaba olan İznik, tarihin en mühim şehirlerinden biridir. Şehir, M.Ö. IV. yüzyıl sonlarında kuruldu ve kurulduktan az müddet sonra «Nicea» adını aldı; Nicea, bir kraliçenin ismi idi. Hâlâ, Batı dillerinde kullanılan «Nicée» gibi şekiller, bu klasik isimden gelir.

Roma İmparatorluğu çağında, Anadolu'nun en büyük merkezlerinden biri olarak parlayan şehir, M.S. 325'te, I. Hıristiyanlık Konsili'nin toplantı yeri olarak, milletlerarası ün kazandı. Konsilde, İstanbul'un kurucusu Roma İmparatoru Büyük Konstantin de bulundu. 717'de Müslüman Araplar, şehri muhasara ettiler, fakat almadılar. Müteakıp yıllarda Araplar, birçok kereler İznik sûrları önlerinde göründüler. 787'de VII. Hıristiyanlık Konsili de burada toplandı ve tasvir meselesi üzerinde, mühim kararlar aldı. 1080'de, Anadolu Fâtihi Kutalmışoğlu Süleyman-

Gemlik'in, yüzyıl önce bir Fransız tarafından yapılmış bir gravürü.

Bursa'daki Göksu köprüsünün eski bir gravürü.

Şah, bu çok mühim Bizans şehrini fethetti ve genç Türkiye devletinin ilk başkenti yaptı. 19 haziran 1097'ye kadar İznik, 17 yıl, Türkiye'nin başkenti oldu; bu tarihte I. Haçlı orduları ile müttefikan hareket eden Bizanslılar'a teslim oldu ve başkent, Konya'ya nakledildi.

I. Sultan Kılıç-Arslan, 1105'te, şehri tekrar Bizanslılar'dan fethetti; fakat bir müddet sonra İznik, gene Bizans'a geçti. 1204'te Haçlı seferi sonunda Latinler, Bizanslılar'ı İstanbul'dan kovunca, Bizans İmparatorluğu, 1261'e kadar 57 yıl İznik'e sığındı. İznik, Doğu İmparatorluğu'nun başkenti oldu.

Bursa'nın fethinden birkaç yıl sonra, Orhan Gazi, İznik'i aldı ve şehirde büyük imar hareketlerinde bulundu. Son yüzyıllarda ehemmiyetini kaybeden şehir Osmanlılar zamanında, Bursa'nın devleşmesi nisbetinde küçüldü. Fakat, ilk Osmanlı çağında, Anadolu'nun mühim kültür merkezlerinden biri olarak kaldı ve pek çok sanatkâr ve bilgin yetiştirdi.

«İlim, kültür ve din merkezi olarak İznik, bilhassa müderrisleri, şeyhleri ve şairleri ile mütalâa edilebilir. İznik'te büyük emlâk, arazi, evkaf ve hayrata sahip olanlar ve bu evkafın vakıf ormanları hâlâ mevcut bulunan Çandarlılar gibi yüksek mevkili ve edebiyata meraklı bir zümre mevcut olduğu müddetçe, şehirde, şairlerin yaşaması, yahut yetişmesi için müsait bir mühit vardı» (İslâm Ansiklopedisi).

İznik, Türk çiniciliğinin merkezi olarak büyük ün yapmıştır. İlk devir Osmanlı çinileri, İznik'te yapılmıştır. XVII. yüzyıl ortalarına kadar İznik, Türk çiniciliğinin rakipsiz merkezi idi; şehirde çini işleyen 300 imalâthane vardı. Yani, klasik devir Türk çinileri, İznik'te yapılmıştır. Ancak bu tarihten sonra Kütahya, İznik'i geçti. XVIII. yüzyıl başlarında, İstanbul'da çini sanayii kurulması ile, İznik çiniciliği tarihe karıştı.

İznik'te klasik çağ eserleri yanında, Bizans ve Türk mimarîsinin pek mühim nümuneleri bulunur. Büyük Justinianus tarafından yaptırılan İznik Ayasofya'sı, Osmanlılar tarafından, camiye çevrilmiştir. Mimar Hacı Musa'nın vezîr-i âzam Çandarlı Hayreddin Paşa namına yaptığı Yeşilcami, 1378-1391 arasında inşa edilmiş olup, ilk devir Osmanlı mimarîsinin büyük şaheserlerinden biridir. İçeriden ve dışarıdan mermer kaplıdır. Yeşil rengin hâkim olduğu çinileri, son derece güzeldir. 1922'de Yunanlılar tarafından geniş ölçüde tahrip edilmekle beraber, âbide, hâlâ esas itibarıyle ayaktadır. 1442'de, Çandarlızâde Mahmud Çelebî'nin inşa ettirdiği cami de mühim âbidelerdendir. Çandarlızâdeler, şehirde daha pek çok hayır eseri yaptırmışlardır; türbeleri de İznik'tedir. I. Murad'ın, annesi adına 1388'de inşa ettirdiği Nilûfer imareti, Eşrefoğlu Külliyesi (cami, tekke ve türbe), diğer Osmanlı âbidelerinin başında gelir. Şehirde XIV.-XV. asırlardan kalma daha pek çok

Bugünkü Bursa'da Atatürk Meydanı'ndan Yeşil'e bakış.

1921

Bugünkü Bursa'da Atatürk Meydanı'ndan Yeşil'e bakış.

Çekirge'de, Murad Hudavendigâr Camii.

Türk eseri vardır.

İZNİK BİZANS İMPARATORLUKLARI

1.) I. Theodorus Lascaris (1204 - 1222),
2.) III. Ioannis Vatetzes (1222 - 1254),
3.) II. Theodorus (1254 - 1258),
4.) IV. Ioannis (1258 - 1261),
5.) VIII. Michail Poleologos (1261 -).

CAMİLER VE TÜRBELER

Bursa, İstanbul bir yana, Türk mimarî eserlerinin en zengin nümunelerini toplayan şehirdir. Bilhassa ilk Osmanlı Çağı, yani XIV.-XV. yüzyıllar için rakipsizdir. Mimarî âbidelerin başında, camiler gelir.

Şehirdeki ilk cami, Orhan Gazi tarafından yaptırılmıştır. Orhan Gazi'nin oğlu I. Sultan Murad'ın, Çekirge'de yaptırdığı cami de mühimdir. Bunun oğlu Yıldırım Sultan Bâyezid, hem Ulucami'yi, hem de şehrin doğu kesimindeki Yıldırım Camii'ni yaptırmıştır. Her ikisi de ilk büyük Osmanlı camilerinden sayılır. Yıldırım'ın oğlu Çelebî Sultan Mehmed, Yeşil Cami'yi inşa ettirmiştir. Caminin çinileri, dünyaca ünlüdür. Duvarlar, 2 metre yüksekliğe kadar 6 köşeli çinilerle kaplanmıştır. Yeşil ve mavinin çeşitli tonları, göze en çok çarpan renklerdir. 15 metre yüksekliğindeki mihrab, baştan başa çiniden yapılmış, bir şaheserdir.

Çelebî Sultan Mehmed'in oğlu ve Fâtih'in babası II. Murad, 1447'de, Muradiye Camii'ni yaptırmıştır. Bu cami de, Türk çini sanatının zengin örneklerini toplamaktadır.

Padişah camileri dışındaki camiler, sayılamayacak kadar çoktur. Yıldırım'ın damadı büyük mutasavvıf Emîr Sultan'ın yaptırdığı cami başta gelir. Osmanlı Türkleri, İstanbul'dan sonra en çok, Bursa ve Edirne'de cami yaptırdılar.

Türk mimarîsinin türbe nev'inin en zengin örnekleri İstanbul'dan sonra, Bursa'dadır. İlk 6 Osmanlı padişahının bu şehirde gömülü olması, bu bakımdan Bursa'ya müstesna bir ehemmiyet vermiştir. Filhakika Osman Gazi, Orhan Gazi, I. Murad vs. yani ilk 6 Osmanlı padişahı, Bursa'daki türbelerinde yatmaktadır. Bu türbelerde, bu padişahlardan başka, Osmanoğulları hanedanından birçok şehzade ve sultan da gömülüdür. Bu âbidelerin çoğunun mimarî değeri vardır. Başta Yeşiltürbe gelir.

Osman Gazi Türbesi, Hisariçi'ndedir. 8 köşelidir. Kesme kefeke taştan yapılmıştır. Büyük kubbelidir. Kubbesi, kurşunla kaplıdır. Bu türbe, Sultan Abdülaziz tarafından, 1868'de yeniden inşa ettirilmiştir. Türbenin ortasındaki muhteşem lâhdin altında, Türk Cihan İmparatorluğu'nun temellerini atan büyük adam yatmaktadır. Türbede, başta Osman Gazi'nin oğlu Alâeddin Paşa olmak üzere, 16 hanedan üyesi gömülüdür. Orhan Gazi'nin türbesi, babasının türbesinin yanındadır. 1811'de onarılmıştır. Orhan Gazi'nin etrafına, 21 Osmanoğlu daha gömülmüştür.

I. Sultan Murad Hudâvendigâr'ın Türbesi, camiinin yanında, Çekirge'dedir. Dört köşeli, tek kubbelidir. Kendisinden başka, daha 8 hanedan âzasını içine alır. Yıldırım'ın Türbesi, Yıldırım Camii karşısındadır. II. Murad'ınki, Muradiye'de olup, vasiyeti mucibince, yağmurun toprağa düşmesini sağlamak üzere üstü açık yapılmıştır.

Mevlid yazarı Süleyman Çelebî'nin türbesi.

«Yeşiltürbe» denen, Çelebî Mehmed'in türbesi, renk cenneti halindedir. Dünyanın hiç bir âbidesinde, ölümün bu kadar mesafesizleştirildiği, güzelleştirildiği görülemez.

Fâtih'in büyük oğlu ve veliahdi Şehzade Mustafa'nın Türbesi, bu hükümdarın küçük oğlu Sultan Cem'i de içine alır. Kanunî'nin veliahdi Şehzâde Mustafa'nın türbesi de Bursa'dadır. Bu hanedan türbeleri dışında, daha pek çok türbe vardır.

Camiler ve türbeler dışında, Bursa'daki medreseler, hanlar, hamamlar, kaplıcalar, kervansaraylar, imaretler, köprüler, çeşmeler, vs. sayılamıyacak kadar çoktur.

MÜZE VE KÜTÜPHANELER

Bursa Müzesi, Çelebî Sultan Mehmed'in XV. yüzyıl başında Yeşilcami ile beraber yaptırdığı Yeşilmedrese'de kurulmuştur. Müzede, Frikya, Bitinya, Roma, Bizans eserlerinden oldukça değerli nümuneler vardır. Heykel ve kitâbeler başta gelir. Osmanlı çağına ait Türk eserleri de vardır; bunların arasında, eski paralar, yazma kitaplar, çiniler ve billûr eşya sayılabilir.

Bursa'da bulunan yazma Türk ve İslâm kitapları çok zengindir. Bu hususta Bursa kütüphaneleri, İstanbul, Ankara, Edirne'den sonra gelir. Fakat bu yazmalar henüz, ilmî olarak gözden geçirilmiş ve düzenlenmiş değildir. Orhan ve Karaşeyh camilerinde bulunan kütüphanelerde 7 000 Türkçe, Arapça ve Farsça yazma vardır. Bunların arasında Bîrûnî'nin ve Bursalı İsmail Hakkı'nın el yazıları ile orijinal eserleri dünyaca tanınmıştır. Gene bu kütüphanelerde 35 000 de, basma Türkçe eser bulunmaktadır.

Bursa'nın şer'î mahkeme sicilleri de son derece zengindir; XIV.-XX. yüzyıllar Türk içtimaî tarihi üzerinde bir hazine olan bu siciller de, henüz kâfi derecede ilmî alâkaya mazhar olmamıştır.

KAPLICALAR

Bursa, Romalılar çağından beri kaplı-

İlk Osmanlı mimarîsinin seçkin, eserlerine, Bursa'da sık sık raslanır.

Fotoğraf: Ferit Can

Bursa'da gün geçtikçe azalan eski tip evler.

ca şehri olarak meşhurdur. Türkler, su, kaplıca ve hamam problemlerini, ayrı bir dâva olarak ele almışlar ve bu mevzularda asırlarca, dünya medeniyetine önderlik etmişlerdir. Bursa ve civarında bir hayli şifalı kaplıca ve ılıca vardır. Çelikpalas civarındaki kaplıcalar bunlar arasındadır. Yeni Kaplıca yanındaki Kaynarca Hamamı, XVII. yüzyılda yapılmıştır. Kükürtlü Hamam'ın erkekler kısmını XIV. yüzyılda I. Sultan Murad, kadınlar kısmını da, XV. yüzyılda II. Sultan Bâyezid inşa ettirmişlerdir. I. Murad'ın ihya ettiği Çekirge'deki kaplıcalar da, yurdun her tarafından turist çeker.

TÜRKLER'DEN ÖNCE BURSA

Bugün, Bursa vilâyetinin bulunduğu topraklar, Hitit İmparatorluğu sınırları içindeydi. Hititler'den sonra, Frikya ve Lidya krallıkları buraya hâkim oldu. Lidya krallığı ile beraber M.Ö. VI. yüzyılda İran (Pers) İmparatorluğu'na geçti. M.Ö. IV. yüzyılda Büyük İskender, bütün Anadolu gibi, bu toprakları da İranlılar'dan aldı. Büyük İskender'in Makedonya İmparatorluğu'nun parçalanması üzerine bu çevre, Bergama Krallığı'nın eline geçti; fakat, zaman zaman başkenti İzmit olan Bitinya Krallığı da, bu bölgede hâkimiyet kuruyordu. Netekim, Bursa şehrinin kurucusu olarak Bitinya krallarından M. Ö. II. yüzyılda yaşamış olan II. Prusias gösterilmektedir. M.Ö. II. yüzyılın sonlarında Bursa ve çevresi, Bergama Krallığı ile beraber, Roma'ya bağlandı. M.S. 395'te Roma ikiye ayrılınca, bu bölge de, bütün Anadolu gibi, Doğu (Bizans) İmparatorluğu'nun hissesine düştü. Roma ve Bizans çağlarında Bursa, Bitinya eyaletinin bir parçasını teşkil ediyordu. M.S. VI. yüzyılda Büyük Justinianus çağında bütün Anadolu gibi Bursa da kalkındı; İmparator, şehirde saray ve hamam gibi binalar yaptırdı. Fakat İznik'in yanında ikinci dereceden bir şehir durumunda bulunuyordu.

900 Yıllık Bir Türk Eli

Malatya

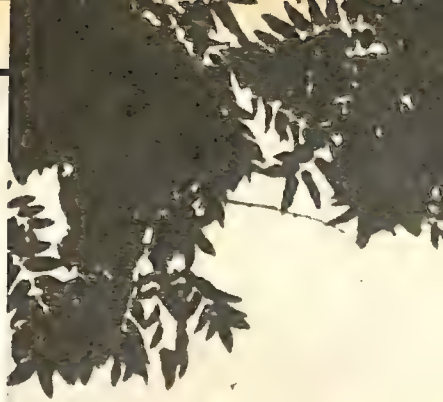

3500 YILLIK bir geçmişi olan Malatya, Türkiye'deki şehirlerin en eskilerinden biridir. Öyle ki, adı bile Hititçe adının biraz değişmesinden gelir: 3500 yıl önceki «Maldiya» bugün «Malatya» olmuştur.

Malatya'nın bir başka özelliği de, İslâm dünyasıyle on üç asırdan beri temasta bulunuşu. Bu eski şehir, ilk defa Hicrî 36 yılında (Milâdî VII. yüzyılın ortalarında) Arap kumandanı Habib İbni Mesleme tarafından fethedilmişti. Bundan sonra, yüzyıllar boyunca Müslümanlar, Ermeniler, Bizanslılar arasında birçok defa el değiştirdi.

Türkler'in Malatya kapılarında ilk görünüşü, bundan dokuz asır öncesine raslar. 1058 yılında, Türk akıncıları Malatya'ya girerek, büyük ölçüde ganimet aldılar. Bir yıl sonra, 1059'da, akıncılar yeniden Malatya'ya girdi. Sıklaşan Türk akınları üzerine, şehrin surları yeniden tahkim edildi.

Türkler, her şeye rağmen, devamlı olarak, Malatya ve dolaylarını sıkıştırıyor, bu bölgedeki Bizans kuvvetleri, Türkler'in karşısında doğru dürüst bir varlık gösteremiyorlardı. Türk kumandanı Afşın'ın, Bizans'ın doğu hudutlarına yaptığı akınları önlemek için İmparator IV. Romanos Diogenes, 1068'de buraya bir kumandan gönderdi. Fakat yine de çevrede sükûnet sağlanamadı, Türk akınlarının önü alınamadı.

MALATYA'NIN FETHİ

I. Sultan Kılıç Arslan, 1100 yılında Malatya'yı muhasara ettiyse de, şehrin dışarından gördüğü büyük yardımlar üzerine, geri çekildi. Hemen arkasından, o sıralarda Sıvas'a hâkim olan Dânişmendli Gümüş-Tigin, Malatya'ya hücum etti, fakat

Doğunun mamur şehirlerinden: Malatya

şehri alamadı. Ertesi yılın sonbaharında hücumunu tazeledi. Malatya ahalisi o sırada şehri elinde bulunduran Gabriel adındaki Rum'un zulmünden o derece bizar olmuştu ki, kendisini yakalayarak, Gümüş-Tigin'e teslim ettiler. Böylece Gümüş-Tigin, 1101 eylülünde şehre girdi.

Gümüş-Tigin'in, Malatya'yı fethinden iki yıl sonra, I. Kılıç Arslan, şehri yeniden muhasara etti, şiddetli birkaç hücumdan sonra da zaptetti. 1106 eylülünden itibaren Malatya'da hüküm sürmeye başlayan I. Kılıç Arslan'ın ertesi yıl ölümü üzerine en küçük oğlu Tuğrul Arslan, Malatya'da onun yerine geçti. Tuğrul Arslan, çeşitli mücadeleler içinde 1124 yılına kadar burada hüküm sürdü. Aynı yıl Sıvas hükümdarı El-Gazi ile damadı Mes'ud'un şehri muhasara etmesi üzerine, annesiyle, şehri terketti. 1135 yılında onun yerine Melik Muhammed geçti.

MALATYA DÂNİŞMENDLİLERİ

Malatya Dânişmendlileri, 1135'den 1175'e kadar 40 yıl hüküm sürmüş, bundan sonra şehir, doğrudan doğruya Konya'ya bağlanmıştır. Malatya Dânişmendlileri'nden 5 melik (kral) saltanat sürmüştür. Patrik Mihail (1126-1199) ve Barhebraeus Abu'l Farac (1226-1289)adlı büyük Süryânî tarihçileri, Türk çağında Malatya'dan yetişmişlerdir.

DÂNİŞMENDLİLER'İN MALATYA KOLU

1.) Melik Aynüddevle (1135-1152)
2.) Melik Alâeddin (1152-1162)
3.) Melik Mehmed (1162-1170)
4.) Melik Kasım (1170-1171).
5.) Melik Efridûn (1171-1175).

Malatya, Selçuklular'dan sonra İlhanlılar'a, sonra Mısır-Suriye Türk-Memlûk İmparatorluğu'na geçmiştir. 1398'de Yıldırım Sultan Bâyezid tarafından Memlûk

Malatya, kayısı ağaçlarının bolluğuyle ünlü bir şehrimizdir. Kışları uzun ve sürekli geçen bu vilâyetimiz, eskiden Aspuzu denen bir sayfiye yeriydi.

Malatya'da, ünü oldukça yaygın bir sanat eseri olan Yenicami, son zamanlarda yapılmıştır.

ler'den alınmışsa da, birkaç yıl sonra geri verilmiştir. Dulkadıroğulları da bir müddet Malatya'yı ele geçirmişlerdir. 1401'de Timur, Malatya'ya da gelmiştir.

1516'da Malatya, Yavuz Sultan Selim tarafından Memlûkler'den alınarak, Osmanlı Türk İmparatorluğu'na katılmıştır. Osmanlı çağında Malatya, merkezi Maraş olan Dulkadır beylerbeyliğinin (eyaletinin) 5 sancağından (vilâyetinden) biri idi. Tanzimat'tan sonra, merkezi Harput olan Mâmûretülazîz vilâyetinin (eyaletinin) 3 sancağından (vilâyetinden) birine merkez olmuştur. 5 kazası vardı. Cumhuriyet çağında bütün sancaklara (mutasarrıflıklara) «vilâyet = il» denince, Malatya da bir vilâyet haline gelmiştir.

1931'de demiryolunun Malatya'ya varması ve 1937'de kuzeyden de şehrin Sıvas'a bağlanması, kalkınmayı temin etmiştir.

ESKİ MALATYA - YENİ MALATYA

1516'da Osmanlılar tarafından kesin olarak zaptedilen Malatya, o zamana kadar birçok defalar el değiştirmişti. Kalesi de her el değiştirişte yeni baştan tamir görürdü. Fakat, Osmanlılar zamanında Malatya, bir hudut şehri olmaktan çıktığı

Malatya'da istasyon binası ve önündeki meydan.

için, kale kendi haline bırakıldı.

Malatya kalesi, eski Malatya'nın bulunduğu yerdedir. Kale, zaten düz bir arazide kurulu olan şehrin çevresine göre biraz daha yüksek olan bir kesimini işgal etmektedir. Kalenin kuzey-güney doğrultusundaki uzunluğu 800, doğu-batı doğrultusundaki uzunluğu da 700 metre kadardır. Kale surlarının 20 m. yükseklikte olduğu bilinmektedir. Ama bugün ayakta kalan bir tek sur parçası bile yoktur. Kale, 70 kadar burçla tahkim edilmişti ve çeşitli yönlere bakan 11 kapısı vardı.

Evliyâ Çelebî, Seyahatnâme'de, XVII. yüzyılda, Malatya'daki 5 265 evden çoğunun sur dışında olduğunu kaydeder. Yine Çelebî, halkın, bahar ve yaz mevsiminde Aspuzu bağlarına göçtüğünü, yılın sekiz ayını burada geçirdiğini, halkta, devamlı olarak Aspuzu'da yerleşme temayülü olduğunu anlatır. O sıralarda Aspuzu'da 600 kadar dükkân olduğu gibi, şehirdekilerden daha mükemmel evler de vardı. Havası, nisbeten fena, az çok bataklık olan eski şehir, gittikçe ihmal ediliyordu.

XIX. yüzyılın başlarında, eski Malatya, artık iyiden iyiye harap hale gelmişti. Halk daha çok Aspuzu'daki yerlerinin imarına önem veriyor, asıl şehri ihmal ediyordu. Nihayet mukadder akıbet, 1838'de gerçekleşti. O tarihte, Doğu Anadolu'daki kuvvetlerin kumandanı olan Hâfız Paşa, karargâhını Malatya'ya nakletmiş, askerini de, sayfiyeye giden halkın boş bıraktığı evlere yerleştirmişti. Askerî birlikler, kışın da şehri terketmediği için Malatyalılar, 1838-1839 kışında şehre dönemediler. Hâfız Paşa kuvvetleri, şehri ancak ertesi yıl terketti. Zaten bakımsız olan şehirdeki evler, büsbütün oturulmaz hale gelmişti. Bunun üzerine halk, burasını imar etmeyerek yüzüstü bıraktı ve tamamen Aspuzu'ya yerleşti.

O tarihten itibaren eski şehre «Eski Malatya» denmeye başlandı. XIX. yüzyılın sonlarında, şehirde en fazla 2-300 hane halkı olduğu bilinmektedir. Bugün, genel olarak bir harabe halinde olmakla beraber, Eski Malatya'da yine de birkaç bin kişi yaşamaktadır.

«MALATYA» ADI

«Malatya» adı, Hititçe «Maldiya» dan gelmektedir. Asurlular ve Urartular, bu kelimeyi «Milidya, Melid, Melidi, Melidu» şekline, Romalılar da «Melita, Melitene» şekline sokmuşlardır. Araplar, «Malatıyye» demişler. Türkler bundan «Malatya» yapmışlardır. Şu halde, 3 500 seneden beri şehrin adı aynı kalmıştır.

MİMARÎ ESERLERİ

Şehre 12 km. mesafede olan eski Malatya'da, Bizans eseri olup, Selçuklular

tarafından onarılan sûrlar, 50 × 33 = 1 650 metre kare üzerine kurulmuş Ulu Cami, tarihî âbidelerin başında gelir. Ulu Cami, 1247'de Mimar Husrev tarafından yapılmış bir Selçuklu eseridir. 1374'te Memlûkler'in yaptırdığı Âdile Camii de, Türkiye'deki nadir Memlûk eserlerinden biridir. Yeni Cami ile Söğütlü Camii de, değerli eserlerdir. XVII. asır ortalarında Vezir Silâhdar Mustafa Paşa'nın yaptırdığı kervansaray, muhteşem bir eserdir. Hekimhan'da da 1228 tarihli bir Selçuklu kervansarayı vardır. Fethiye köyündeki Abdürrezzak Camii, 1576 tarihli bir Osmanlı eseridir.

Malatya yakınlarında Arslantepe'de zengin Hitit ve Asur eserleri ortaya çıkarılmıştır. Hitit ve II. Sargon'a ait Asur sarayının kalıntıları, dikkate değer eserlerdir.

Şehre 5 km. mesafede Pınarbaşı, Sürgü ve Takas, bilhassa meyva bahçeleri ile kaplı Aspuzu Bağları, Malatya'nın başlıca mesireleridir. Şehirde bir de Atatürk anıtı vardır.

TÜRKLER'DEN ÖNCE MALATYA

Malatya, Hitit İmparatorluğu'na dahildi. «Malatya» adı da Hititçe'den gelmektedir. Şehrin 4 km. kuzey-doğusunda Arslan-Tepe denen höyükte, 1932-38'de yapılan kazılar, M.Ö. XIII. asra ait bir Hitit sarayını ortaya çıkarmıştır. Hitit İmparatorluğu dağıldıktan sonra teşekkül eden Hitit devletçiklerinin en meşhuru olan Kargamış Krallığı, bugünkü Malatya topraklarını da içine alıyordu. Mitanniler, Hurriler, Sâmî Babilliler ve Asurlular da bu çevreyi zaman zaman ele geçirmişlerdir. Medler ve M.Ö. VI. asırda onların yerine geçen Persler, bu bölgeyi İran İmparatorluğu'na katmışlardır. 2 asır sonra Büyük İskender, bütün Anadolu gibi burasını da fethetmiştir. İskender'den sonra Selevkoslar, İran asıllı Ermeni kralları, Kommagene kralları, İran İmparatorluğu'nu dirilten Partlar ve onların halefi olan Sâsânîler, Malatya çevresine hâkim olmuşlardır. Fakat bu hâkimiyeti Roma ile çekişmeye mecbur kalmışlardır. Roma'dan sanra M.S. 395'te şehir ve çevresi, Bizans'a geçmiştir. 532'de imparator Büyük Justinianus, Roma İmparatoru Constance'ın yaptırdığı sûrları tamir ettirmiştir.

Bizans zamanında Malatya, eyalet merkei idi. 575'te Sâsânî Şehenşahı I. Husrev, şehri yakmıştır.

Şehrin ana caddelerinden biri.

SULTAN Orhan'dan sonra yerine geçen oğlu I. Sultan Murad, şehzâdeliği zamanında çok iyi eğitim görmüş, değerli bir kumandandı. Ağabeyi Süleyman Paşa ile birlikte Rumeli'nde fetih hareketlerinde bulunmuştu Hattâ rivayete göre, Kırklareli topraklarına da ilk defa Gazi Murad Bey girmiş, 1357 yılında Lüleburgaz'ı almıştı. Maiyetinde vuruştuğu ağabeyi Gazi Süleyman Paşa bir kaza sonunda vefat edince, Gazi Murad Bey, yerine başkumandan tayin edildi. O zaman ağabeyinden on yaş daha küçüktü: 33 yaşındaydı.

Sultan Murad, babasının ölümü üzerine tahta geçince, ilk iş olarak Ankara ve çevresini aldı; bunu fırsat bilen Bizanslılar da, Rumeli'nde kaybettikleri bazı yerleri geri aldılar. Sultan Murad, Ankara'yı alıp, hükümdar olmak isteyen kardeşleri İbrahim ve Halil Beyler'i öldürttükten sonra, Rumeli'ne döndü, aynı yıl (1362) Edirne'yi fethetti. Kırklareli'nin fethi de aynı yıla raslar. Edirne'yi alan Sultan Murad, kısa bir müddet sonra Kırklareli'ni de Türk topraklarına katmayı başardı.

SÜLEYMAN VE MUSA ÇELEBİLER

Yıldırım Bâyezid'in Ankara Meydan Muharebesi'nde yenilmesi ve esir edilişi üzerine, Türkiye tarihinde karanlık bir devre başladı. Sultan Bâyezid'in şehzâdeleri, taht kavgalarına düştüler. Bunlardan Süleyman Çelebî, en büyük şehzâde olduğu için, tahtın meşru vârisi sayılıyor, Edirne'de hüküm sürüyordu. Kırklareli bu devre içinde, Süleyman Çelebî'ye tabidir.

Balkan Savaşında Kahramanca Çarpışan Vilâyetimiz

KIRKLARELİ

Sultan Murad, Kırklareli'ni Türk Topraklarına Katmıştı

Kırklareli şehrinin genel görünüşü

Daha sonra Mehmed Çelebî'nin teşvik ve yardımıyle Anadolu'dan gelen Musa Çelebî bu havaliyi almak istedi. İlk savaşta yenildi. Fakat, Süleyman Çelebî onu küçümsediği için Mehmed Çelebî sonradan duruma hâkim oldu. Sonunda Edirne'den kaçtı ve öldürüldü. Süleyman Çelebî, Kırklareli ve çevresinde tam 8,5 yıl hüküm sürmüştü.

Musa Çelebî'nin Kırklareli ve çevresine hakimiyeti çok daha kısa sürdü. Yukarıda belirttiğimiz gibi Musa Çelebî, Mehmed Çelebî'nin yardım ve teşvikiyle Rumeli'ne geçmişti. Aralarındaki anlaşmaya göre, onu metbu tanıyacaktı. Ancak, Edirne'ye gelip de tahta geçince, müstakil bir hükümdar gibi hareket etmeye başladı. Bunun üzerine Mehmed Çelebî, Rumeli'ne geçti. İlk iki teşebbüsünde kardeşinin kuvvetlerine yenilen Mehmed Çelebî, 1413 yılında teşebbüsünü tekrar etti. Bu defa, 30 000 kişilik bir kuvvetle Rumeli'ne geçmişti.

Mehmed Çelebî'nin kazandığı ilk savaş, Kırklareli topraklarında geçti. Vize yakınlarında geçen savaşta Musa Çelebî'nin öncü kuvvetleri yenildi. Daha sonra, büsbütün kuvvetlenen Mehmed Çelebî, kardeşini yendi ve öldürdü. Böylece, Musa Çelebî'nin Kırklareli topraklarındaki hâkimiyeti son buldu.

Mehmed Çelebî'nin zaferinden sonra, artık, Fetret Devri son bulmuş, Osmanlı birliği tekrar kurulmuştu. Ancak Kırklareli'nin, şehzâdeler arasındaki el değiştirme kaderi, daha bitmemişti. Timur'un, esir ederek, beraberinde götürdüğü şehzâde Mustafa Çelebî, Anadolu'ya dönünce, Osmanlı tahtında hak iddia etti. Kırklar-

Şehrin meydanı işlektir ve bölgenin ticaret merkezlerinden biridir.

eli daha aradan on yıl geçmeden, bu defa da bütün Rumeli'ne hâkim olan Mustafa Çelebî'nin idaresine girdi. Nihayet, II. Sultan Murad 1422'de onu bertaraf ederek öldürttü.

Bundan sonra Kırklareli, Türkiye imparatorluğunun sınırlardan çok uzak, sakin bir şehri olmuştur. Edirne ve İstanbul gibi iki dev şehir arasında bulunan Kırklareli, hiç bir zaman fazla gelişememiştir. Osmanlı çağında Kırkkilise, merkezi Sofya olan pek geniş Rumeli beylerbeyliğinin (eyaletinin) 26 sancağından (vilâyetinden) birinin merkezi idi. Güney-doğudaki Vize de, bu beylerbeyliğe bağlı bir sancak merkezi idi; fakat bu sonuncusu, daha çok, bugünkü Tekirdağ vilâyetine ait toprakları içine alıyordu.

Tanzimattan sonra Kırkkilise, Edirne vilâyetinin (eyaletinin) 6 sancağından birine merkez oldu. 7 kazası vardı. Cumhuriyet devrinde bütün sancaklara (mutasarrıflıklara) «vilâyet = il» adı verilince Kırkkilise de bir vilâyet merkezi oldu. «Kırkkilise» adı, 1924'te «Kırklareli»ne çevrildi.

Kırklareli, Osmanlı Çağının son yıllarında, çeşitli düşman istilâları gördü. 1878'de birkaç ay Rus işgalinde kaldı. Hattâ Ayastefanos muahedesine göre Kırklareli, Türkiye'ye bağlı, fakat iç idaresinde muhtar Bulgaristan Prensliği'ne veriliyordu. Fakat birkaç ay sonra Ayastefanos muahedesi iptal edilerek akdolunan Berlin muahedesi, Kırklareli'ni Türkiye'ye bıraktı. İkinci istilâ, Balkan Harbi sırasındaki Bulgar işgalidir. Bulgarlar, 28 eylül 1912'de şehre girdiler ve 8 temmuz 1913'te şehirden çıkarıldılar. Bu suretle şehir, 9 ay, 10 gün Bulgar işgalinde kaldı. Balkan Harbi'nin mühim vuruşmaları, bugünkü Kırklareli topraklarında geçti. Pınarhisar ve Lüleburgaz civarında yapılan muharebeler çok kanlı oldu ve Türk ordularının çözülmesi ile neticelendi. Birinci Cihan Harbi'nden sonra da, Yunanlılar, şehri ve çevresini işgal ettiler. 2 yıl kadar da Yunan işgalinde kalan şehir, 10 kasım 1922'de, Türkler tarafından geri alındı. Gerek Bulgarlar, gerek Yunanlılar, Kırklareli şehrinde ve çevresinde büyük tahribat yaptılar. Daha sonra yapılan

Lozan Muahedesi'yle buradaki azınlıklar, Yunanistan'daki Türkler'le değiştirildi. Böylece, Kırklareli'nde, Yunan ve Bulgar azınlığı kalmadı.

ESKİ ESERLER

Kırklareli şehrindeki başlıca tarihî Türk eserleri, camilerdir. Şimdi şehirde 8 cami vardır. «Büyük Cami» de denen Hızır Bey Camii, 1407'de, yani Fetret Devri'nde yapılmıştır. Kadı Camii 1598'de, Paşa Camii, 1622'de Güllâbi Ahmet Paşa tarafından inşa ettirilmiştir. Kapan Camii, Kara İbrahim Bey'in eseridir. Nihayet, tarihî hamam, 1683'te, IV. Mehmed devrinde, Hüseyin Ağa tarafından yaptırılmıştır. Türk eserlerinden bedesteni de saymak lâzımdır.

Vilâyetin güneyinde, Babaeski'de birçok tarihî eser vardır. Babaeski'ye Türkler eskiden aynı mânada «Baba-i Atîk» de derlerdi. Kırklareli şehrinin 36 km. güneyinde olan ve demiryolu ile vilâyet merkezine bağlanan Babaeski'de, Mimar Sinan'ın eseri olan Cedit Ali Paşa Camii vardır. Kanunî Sultan Süleyman devrine ait bu klasik Türk mimarîsinin örneğinden başka, Fâtih Sultan Mehmed devrinden kalma bir cami de bulunmaktadır. Mimar Kasım'ın XVII. asır ortalarında yaptığı taşköprü de zikre değer.

● **ALPULLU,** Kırklareli'nin ve Babaeski'nin güneyindedir. Burada, Mimar Sinan'ın yaptığı bir köprü, Ergene suyu üzerinde geçit teşkil etmektedir.

● **LÜLEBURGAZ,** eski Arcadiopolis'tir. Kırklareli'nin 61 km. Güney-doğusunda, Babaeski'nin doğusundadır. Burada da Mimar Sinan eseri olan Sokollu Mehmed Paşa Camii bulunur. Caminin etrafında, aynı mimarın eseri olan çifte hamam, türbe, imaret, kervansaray görülür. Gene Sokollu, Mimar Sinan'a, Lüleburgaz'da su yolları ve Ergene üzerinde Taşköprü'yü yaptırmıştır.

● **KIRKLARELİ**'nin güney-doğusunda ve Lüleburgaz'ın kuzey-doğusunda bulunan Vize, tarihî bir kasabadır. Bizans ile Türkler arasında birkaç kere el değiştirmiştir. Bizans sûrlarının bakıyeleri hâlâ görülmektedir. Civarda, eski çağlardan kalma höyükler de vardır.

TÜRKLER'DEN ÖNCE KIRKLARELİ

Kırklareli toprakları, tarih öncesi çağlarından beri meskûndu. Kırklareli - Aslıbey yolunun doğusunda, Höyükler'de, üç sunî tepe olduğu gibi, Aşağıpınar ile Eriklice köyleri arasında da höyükler ve mezarlar bulunmuştur. Bunlar, Arif Müfit Mansel tarafından tetkik edilmiştir. Traklar ile bu bölge, tarih çağına girmiştir. Traklar, Trakya'ya adını veren ve şimdi yok olan eski bir kavimdir. Anadolu'da,

Kırklareli, Trakya'nın mâmur şehirlerinden biridir.

imparatorluk kuran Hititler, Boğazları ve Marmara'yı atlayamadıkları için bu topraklara ayak basamamışlardı. Ancak Frikler'in, buralardan M. Ö. 1200'lere doğru, Anadolu'ya geçtikleri sanılmaktadır.

Traklar ve Makedonyalılar'ın krallıkları, buraya kadar uzanmıştır. Dârâ burayı fethetmiş, bu bölge sonradan Makedonya devletine geçmiştir. M. S. 46'ya doğru Roma İmparatorluğu'na katılmış, 395'te Roma ikiye ayrılınca, burası, Doğu (Bizans) İmparatorluğu'nun payına düşmüştür. Bu çağda, şimdiki Kırklareli şehrinin yerinde, Saranta Ecclesies bulunuyordu. Şehir ve çevresi, bin yıla yakın Bizans hâkimiyet ve idaresinde kalmıştır. Bununla beraber, Avrupa ve Balkanlar'dan, Bizans'ı tehdit eden kavimler, bu bölgeye de akınlar yapmışlardır. Bunlar, Attila'nın Hunları, Orta Avrupa'da onların yerini alan Türk kavmi Avarlar, sonra Doğu Avrupa'dan gelen Bulgarlar, Peçenekler vs. dir. Osmanlı Türkleri, Avrupa'dan gelen bu akınları takip etmiştir.

Kırklareli'nde birçok eski sanat eserlerine rastlanır. Solda: Lüleburgaz'da Mimar Sinan'ın yaptığı köprü ve Babaeski'deki Cedit Ali Paşa Camii (yukarıda).

Türk İnşaat ve Sanat Eserleri Müzesi

Yazan : Erdem Yücel

TABİÎ güzelliklerinin yanı sıra, çeşitli tarihî anıtlara ve müzelere sahip olan İstanbul'a, Vakıflar Genel Müdürlüğü yeni bir müze daha kazandırdı.

Türk İnşaat ve Sanat Eserleri Müzesi ismini taşıyan müze, Saraçhanebaşı'nda, Köprülüzâde Amca Hüseyin Paşa'nın 1697 - 1702 yılları arasında inşa ettirdiği, kendi ismini taşıyan külliyesinde kurulmuştur. Klasik Türk mimarîsi tarzında inşa edilmiş olan bu külliye, klasik devrin İstanbul'daki en son ve en derli toplu yapılarından biri olup, on altı hücreli bir medrese, sıbyan mektebi, dershane, kütüphane ve sebilden ibarettir.

Amcazâde Hüseyin Paşa külliyesi, 1718 de yangından, 1755 ve 1896'da zelzeleden mühim hasarlara uğramasına rağmen, son yıllarda restore edilerek günümüze oldukça iyi bir durumda gelebilmiştir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde bulunan H. 1112 (M. 1700) tarili bir vakfiye suretinden anlaşıldığına göre, yapı topluluğu, Fâtih'in yaptırttığı 110 dükkânlı meşhur saraçhanenin karşısında inşa edilmiştir.

Vakıflar idaresinin müze kurması ve bu hususta teşebbüsü ise oldukça eski bir maziye sahiptir. Zira, ilk defa 1914'de, zamanın Evkaf Nezareti «Evkaf-ı İslâmiye» müzesini kurmuştu. İmparatorluk câmiasındaki vakıf âbidelerinin eşyaları ile meydana getirilen bu müze, sonradan, millî eğitim bakanlığına devredilmiş, ismi de «Türk ve İslâm Eserleri» müzesi olmuştur.

Uzun bir süre sonra Bursa'da yeniden bir vakıf müzesinin kurulması düşünülmüşse de, bu fikir, bazı sebeplerden, ger-

Fotoğraflar: Tamer Güvenç

çekleşememiştir. Amcazâde Hüseyin Paşa külliyesinin restorasyonunun nihayetlenmesine pek az bir zaman kala, buradan ne şekilde istifade edileceği düşünülürken, müze mevzuu yeniden ortaya atılmış ve 1966 mayısında, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün aldığı bir karar ile «Türk İnşaat ve Sanat Eserleri Müzesi» nin kurulmasına başlanmıştır.

Böyle bir müzenin olmaması mimarî bakımdan kıymetli malzemenin zamanla dağılmasına, yok olmasına sebep olabilirdi. Ayrıca, bunların muhafazasına çalışıldığı ambarların da modern müze deposu hüviyetine uymayıp, yeterli olmamaları, malzemenin gereken tarzda bakımlarını imkânsız kılıyordu.

Asırlar boyunca Türk mimarîsi ne gibi safhalar geçrimiştir? Özellikleri nedir? Ve yapılarda ne gibi malzeme kullanılmıştır?

İşte, Türk İnşaat ve Sanat Eserleri Müzesi, bu konularla meşgul olan mimar, arkeolog ve sanat tarihçilerinin baş vurabilecekleri bir kaynak olacaktır. Müzenin isminden de anlaşılacağı gibi burasının restoratör mimarların devamlı bir çalışma ve bir etüd yeri olmasına gayret edilecektir.

Meselâ bir restorasyon sırasında karşılaşılması pek muhtemel parça problemleri burada halledilecektir. Meselâ herhangi bir devirde kullanılmış bir alçı şebeke, bir kündekâri cümle kapısı ile diğer elemanların örnekleri burada kolayca görülecek, desenleri çizilecek, mulajı alınacaktır. Bu bakımdan, Türk İnşaat ve Sanat Eserleri Müzesi'nin, millî mimarîmizle meşgul kimselerin her cins malzemeyi el altında bulunduracakları bir çalışma yeri olmasına gayret edilmektedir.

Devlet Bakanı Hüsamettin Atabeyli'nin 13 mayıs 1967 günü umumun ziyaretine açtığı müzede, külliyenin medrese odaları ile dershanesinden teşhir mahalli olarak istifade edilmiştir. Ayrıca, çimlendirilen avlu da büyük ebattaki mimarî taş eserlere ayrılmıştır. Müze seksiyonlarında bir özellik olarak her kısmın ihtiva ettiği konu, kapı üzerlerinde yazılı oluşundan başka, içerdeki eserlerden birer örnek ile dışarıda sembolize edilmiştir.

Türk İnşaat ve Sanat Eserleri Müzesi'ndeki malzeme, halen on üç seksiyon halinde teşhir edilmekte olup bunlar; alçı kalıp örnekleri, taş mimarî parçaları, tuğra ve taş kitabeler, madenî şebekeler, alçı pencereler, çini kaplamalar, ahşap mi-

Türk İnşaat ve Sanat Eserleri Müzesi'nden bir görünüş.

Müzenin avlusunda görülen çeşitli lâhitler.

marî parçaları, inşâî ve dekoratif elemanlar, sancak kubbe ve minare alemleri, aydınlatma araçları ve teberruât eşyalarından ibarettir.

Bu seksiyonlar arasında bilhassa «alçı kalıp örnekleri» ile «taş mimarî parçaları» restoratör mimarların çalışmalarına ön planda yardımcı olacak mahiyette tanzim edilmiştir. Fâtih devrinden başlamak suretiyle eklektik devre kadar kronolojik bir sıra takip eden sütun başlıkları, kemer ayakları, frizler ve taş şebekelerin kendileri veya alçı kalıpları burada görülmektedir.

Tuğra ve taş kitabeler arasında, çeşitli sebepler dolayısıyle ortadan kalkan âbidelerin tâlik, sülüs ve celi kitâbeleri ile II. Mahmud, II. Abdülhamid, Abdülmecid gibi padişahlara ait muhtelif taş tuğralar yer almaktadır.

Çeşitli restorasyonlar sırasında toplanmış türbe, sebil ve benzeri yapılara ait madenî şebekeler ile, alçı pencereler ise, iki ayrı seksiyonu meydana getirmektedir. Bu malzeme arasında bilhassa, Hekimoğlu Ali Paşa türbesinin büyük ölçüdeki pulad şebekesi ile, Yenicami hünkâr kasrının, Zal Mahmud Paşa Camii'nin alçı pencereleri de görülmeğe değer eserler arasındadır.

Müzenin en zengin ve şüphesiz en çok dikkati çeken bir bölümünü, iki ayrı odayı dolduran çini kaplamalar teşkil etmektedir. Burada, XIV. yüzyıl Selçuklu çinilerinden başlayarak zamanımıza kadar, muhtelif üslup ve tekniklerde yapılmış çiniler, kronolojik bir sıraya göre teşhir edilmektedir. Dikkati çeken başka bir husus da, bu çini örneklerinin, umumî efkârca hiç tanınmamış ve neşredilmemiş oluşlarıdır.

Bu seksiyondaki altın yaldızlı çini örnekleri, çiniciliğin nasıl başladığını göstermesi bakımından enteresandır.

Dikkati çeken diğer bir kısım da, halife Abdülmelik'in inşa ettirdiği ve muhtelif tarihlerde Türkler tarafından tamir edilen Kubbet-üs-Sahra'nın çeşitli çinilerini ihtiva eden müstakil vitrindir.

Hattat Râkım'ın, altın yaldızlı tuğrasını ihtiva eden beş metre uzunluğundaki hünkâr mahfili alınlığının altından girilen ahşap mimarî parçaları seksiyonunda, Türk mimarîsinin muhtelif devirlerinde

kullanılmış ahşap elemanlar yer almaktadır. Selçuklu geometrik geçmelerinden, XV. yüzyıl ahşap oymaları, Yenicami hünkâr kasrının Edirnekâri tezyinatlı tavan göbeği, vs. buradaki belli başlı eserleri teşkil etmektedir.

Diğer taraftan millî mimarîmiz içerisinde kullanılmış, ufak çaptaki malzemelerin bulunduğu «inşâi ve dekoratif elemanlar» seksiyonunda, muhtelif ölçüdeki inşaat çivileri, demir kenet, zıvana ve lokmalar, kronolojik bir sıra içerisinde teşhir edilmektedir. Bundan başka, gene çeşitli devirlere ait musluk, kapı tutamakları, kuşakları, rojazlar, kilit ve anahtarlar, artık mazide kalan malzemelerin, zamanımızdakilerle mukayese imkânını sağlamaktadırlar.

Müzenin oldukça geniş malzemeyi bir araya getirdiği «aydınlatma araçları» bölümünde XIV. yüzyıla ait üzeri figürlü Selçuklu şamdanlarından başlamak suretiyle, cam kandilliklere kadar konu ile ilgili bütün malzeme tek tek incelenerek teşhir edilmektedir. Bu arada, XV. yüzyıl Memlûk şamdanı, Abdülmecid'in Ayasofya'ya vakfettiği âbidevî mumu ile mücessem şamdan, «aydınlatma araçları» seksiyonunun enteresan eserleri arasındadır.

Teberruât eşyaları ise, çeşitli etnografik malzemeden ibarettir. Burada, buhurdan, gülâbdan örnekleri, Lâleli Camii'ne ait dekoratif askılar, leğen, ibrik ve saatler vardır.

Külliyenin dershane kısmında, muhtelif ahşap cami kapıları ile, dolap kapakları bulunmaktadır. Tarihlendirme bakımından müzenin en eski malzemesi burada bir araya toplanmış olup, Ankara Ahi Elvan Camii'ne ait oyma tekniğinde yapılmış kûfi ve sülüs kitâbelikleri havi dolap kapakları, XIV. yüzyıl Selçuklu sanatının yarattığı hârikalardır. Ayrıca burada görülen kündekâri XV. ve XVI. yüzyıl cami kapıları ise, hâlâ yapıldıkları devrin canlılığını muhafaza eder vaziyettedir.

Her gün, umumun ziyaretine açık bulunan Türk İnşaat ve Sanat Eserleri Müzesi'nde, seksiyonlardaki malzemenin zaman zaman değiştirilmesi ve muayyen konular üzerinde konferanslar tertibi de düşünülmektedir.

Saraçhanebaşı'ndaki Amca Hüseyin Paşa külliyesi restore edilerek, müze haline getirilmiştir.

Mussolini, Habeşistan Savaşı'ndan dönen kıtaları teftiş ediyor.

Mussolini'nin Akıbeti

Yazan : Christopher Hibbert
Türkçesi : Öz Dokuman

II. DÜNYA Savaşı'nın başlarındaydı. Hitler, Polonya'yı işgal ettikten sonra, aynı hızla Fransa ve Belçika'ya saldırmıştı. İyi hazırlanmış, güçlü bir endüstriye dayanan Naziler, toprak genişlemesi politikasını ustalıkla uyguluyorlardı.

Hitler'in bir düşüncesi de, İtalya'yı savaşa sokmak, böylece mihverin gücünü arttırmaktı. Hitler: «İngiltere - Fransa - Belçika dize geldikten sonra, İtalya da hücuma geçmeli» diye tasarlıyordu. Ne var ki, Mussolini, çevresindeki bütün baskıya rağmen, nedense bu fikri pek müsbet karşılamıyordu. 1940 yılının mayısında Milano'ya bir seyahat yaptı. İstasyonda toplanan binlerce kişi onu selâmlıyor, bir yandan da, «harp, harp» diye bağırışıyordu. Roma'ya döndüğünde, büyük kızı Edda, kendisini ziyaret etti ve vatandaşların, İtalya'nın tarafsız kalışını büyük bir itibar düşüklüğü olarak karşıladıklarını söyledi. Aslında, Mussolini de, savaşa girmekten kaçınmıyordu ama, gerçek galibin tam anlamıyle ortaya çıkmasından sonra, onun safına geçmeyi daha uygun buluyordu.

Mayısın son haftasına doğru, Belçika ordusu teslim oldu, 29 mayısta da Mussolini, Mareşal Italo Balbo ile Genelkurmay Başkanı Mareşal Pietro Badoglio'yu çağırarak, en geç 5 haziranda savaş ilân etmek gerektiğini söyledi. Mareşal Badoglio, itiraz etti; bunun bir intihar olacağını belirtti. Fakat Mussolini, onun sözünü keserek:

— Mareşal, dedi. Sen, durumu soğukkanlılıkla düşünemiyorsun. Şunu söyleyim ki, her şey eylülde bitecektir. Ben, barış konferansı masasına oturmadan önce, savaşa girmiş ve hiç olmazsa birkaç bin kişiyi öldürmüş olmalıyım.

Ertesi gün, Venedik meydanında toplanmış onbinlerce kişiye hitap ederken şöyle diyordu:

— Silâhlı kuvvetler mensupları, ihtilâlin kara gömleklileri, İtalyanlar dinleyin. Tarihimize altın harflerle yazacağımız kaçınılmaz bir kararı daha vermiş bulunuyoruz. Birkaç saat sonra, Batı'nın reaksiyoner ve plutokratik demokrasilerine karşı gerekli biçimde harekete geçeceğiz. O Batılılar ki, yıllar yılı İtalya'nın kalkınmasını gizli gizli baltalayıp komplolar kurmuşlardır. Proleter ve Faşist İtalya bir defa daha ayakta, güçlü ve birlik içindedir. Kazanacağız ve tam adaleti getireceğiz.

Mussolini bu nutkunu verirken, Ciano da, İngiltere Büyükelçisi Percy Lorain'le, Fransa Büyükelçisi François-Poncet'ye, İtalya'nın, İngiltere ve Fransa'ya savaş ilân ettiğini resmen bildiriyordu. Percy Lorain, kararı soğukkanlılıkla karşıladı, Poncet ise üzgün görünüyordu, Ciano'nun yanından ayrılırken:

— Bu, hemen hemen yere yıkılmış birine hançer saplamaya benziyor, dedi.

«SAVAŞ KÖTÜ GİDİYOR»

Daha ilk anlarda, her şey kötü gitmeye başladı. Ülke, savaşa hazırlıksızdı ve modern savaş vasıtalarından yoksundu. Ordu birliklerinin kadrosu, genelkurmaydaki planların gösterdiği miktarın ancak yarısına varıyordu. Uzun süren İspanya iç savaşı, İtalya'nın savaş gücünü oldukça zarara uğratmıştı, orduda hâlâ 1918'den kalma toplar vardı, motorize birlikler yetersiz olduğu gibi, 70 tümenin ancak 10'u savaşabilecek durumdaydı.

Bütün bunlar bilinmiyor muydu acaba? Ciano, sonradan yazdığı günlükte şöyle demektedir: «Savaşın ilânından 6 ay önce, Savaş İstihsali Müsteşarı General Carlo Favagrossa, İtalya'nın savaş gücüne ait bir rapor hazırlayarak, ülkenin, ancak 1942 kışında, savaşa hazır bir duruma gelebileceğini, ifade etmişti. Bunun yanında iyimser olanlar da vardı. Hava Kuvvetleri Müsteşarı General Valle, 3 bin savaş uçağından söz ediyordu, ama aslında bu miktar, binin çok altındaydı. General Pariani de, birkaç saatte, 8 milyon insanın silâh altına alınacağını söylemişti. Halbuki, haftalar sonra, ancak 3-4 milyon kötü eğitimli ve bozuk moralli asker silâh altına alınabildi.»

Ciano'nun bu müşahedeleri doğrudur. Ne var ki, Mussolini, savaş kararı vermişti bir defa. Artık kendisine karşı olanları, kundakçılıkla itham ediyordu. Yanlış hesaplar ve koyu bürokrasi, İtalya ekonomisini tam bir çıkmaza sürüklemişti. Şişirilmiş rakamlar, istendiği gibi değiştirilen istatistikler, savaş gücünün tesbitini engelliyordu. Mussolini'nin sert diktacı tutumunu bilenler, ona uydurulmuş, durumu iyi gösteren raporlar veriyorlardı; öyle ki, 1940-41 bütçesinin 28 000 milyon liret açık verdiği, ondan saklanmıştı.

Mussolini, harbe girdikten sonra, sabırsızca, üstün körü kararlar vermeye başlamıştı. Yugoslavya'ya ve Mısır'a saldırmayı tasarlıyordu. «Bize, ham madde lâzım, bunu da Yugoslavya'dan sağlayacağız» diyordu. Halbuki Almanlar, Balkanlarda herhangi bir harekâttan kaçınmasını tavsiye etmişlerdi. Buna rağmen, 7 eylüldeki bakanlar kurulu toplatısında, savaş kararı alındı, 13 eylülde de İtalyan Birlikleri, Mısır topraklarına girip Sidi Barranî'ye doğru ilerlemeye başladılar.

Münih'te tarihî bir konferans ve kahramanları: 29 eylül 1938'de, İngiltere başbakanı Chamberlain ile Fransa başbakanı Daladier, Hitler'in Çekoslovakya'yı işgaline ses çıkarmamışlardı. Bir yıl sonra da, dünya savaşı koptu.

Afrika'da savaş sürüp gidiyor, İtalyanlar için pek başarılı olmuyordu. Zaman zaman yenilgiye uğruyorlardı. General De Vecchi, İngilizler'in, Yunanistan'daki üslerden yararlandığını belirtince, Mussolini, Yunanistan'ın işgalini istedi. İtalyan genelkurmayı buna şiddetle karşıydı, Mareşal Badoglio, böyle bir taarruz olursa, istifa edeceğini söyledi. Ne var ki, Mussolini kararlıydı. 28 ekimde, Faşistler'in Roma'ya yürüyüşlerinin yıldönümünde, İtalyan birlikleri, birkaç noktadan Yunan sınırını geçerek ilerlemeye başladılar. Çarpışmalar önce iyi gittiyse de, 6 hafta sonra, bir bakanlar kurulu toplantısında Mussolini, durumun pek de parlak bir şekilde gelişmediğini itiraf zorunda kaldı.

Hitler, İtalyanlar'ın taarruzuna bir hayli kızmıştı, hele başarısızlıklarını acı bir dille yeriyor: «Savaşamayan İtalyanlar'dan ne fayda gelir?» diyordu. Mussolini de, savaşı, silâhla kazanamayacağını anlamış, siyasî bir manevrayla işe Almanlar'ı sokmaya çabalıyordu. Tam bu sırada bir olay imdadına yetişti. Bir zaman önce Yugoslavya hükümeti, mihver devletleriyle bir ittifak yapmıştı. Bundan memnun olmayan bir grup Yugoslav subayı, bir darbe ile hükümeti devirince Hitler buna çok kızdı: «Yugoslavya, merhametsizce ezilmelidir» dedi. Belgrad'daki hükümet darbesinden on gün sonra, 6 nisanda Alman birlikleri Yugoslavya ve Yunanistan'a saldırdılar. 17 nisanda Yugoslavya, on gün sonra da Atina teslim oldu.

FAŞİZME KARŞI DİRENMELER

1942 yılının sonlarına doğru İtalya'da, Faşizm'e ve Almanlar'a karşı muhalefet şiddetlenip, yaygınlaşmaya başlamıştı. Aydınların, işçilerin tevkif edilmesi sık sık raslanan olaylardandı. Sosyalistler, Faşist aleyhdarları, grev yapıyor, basın, bütün baskıya rağmen, hükümeti sert bir dille tenkit ediyordu. Hele Almanlar'ın işgal kuvvetleriymiş gibi hareketlerini halk büyük bir soğuklukla karşılamaktaydı.

23 ocak 1943'te İngilizler, Trablus'u ele geçirdikleri zaman, İtalyanlar'ın çoğunluğu, savaşın kaybedildiğini, daha kötü sonuçlardan kaçınmak için, Almanlar'la ittifaktan vazgeçmek gerektiğini düşünüyorlardı. Naziler de işin farkındaydılar zaten. Goebbels: «Duce, mihvere sadıktır, iktidarda olduğu sürece bir tehlike yoktur» demişti. Ama direnmenin Faşist teşkilâta kadar yayıldığı, ekonomik ve sosyal buhranın arttığı bir ülkede, Duce, daha ne kadar iktidarda kalabilirdi?

İngilizler'in El Alameyn'deki zaferi, Afrika'daki İtalyan ordusunun itibarına indirilmiş bir darbe oldu.

Artık, orduda, genelkurmayda, çeşitli idare kademelerinde, darbeden söz ediliyor, hattâ kralın bile, darbecileri desteklediği, kulaktan kulağa fısıldanıyordu. Gerçekten, kral, Saray Bakanı Duke Pietro d'Acquarone, Prenses Maria Jose ve oğlu Umberto kanalıyle, onlarla temastaydı ve en kısa bir zamanda, Mussolini diktatörlüğünün sona ermesini arzuluyordu. Bu arada şunu da unutmamak lâzımdı: Mussolini, gerçi başbakan ve başkumandandı, ama acaba emirleri ne derece uygulanıyordu. Birçok olaylar ona söylenmiyor, durum, çok kere yanlış aksettiriliyordu.

Olaylar hızla tersine akadursun, Mihver

kuvvetleri Afrika'da teslim olunca, Alman genelkurmayını bir düşüncedir aldı. Müttefikler ergeç İtalya'ya bir çıkarma yapacaklardı ama, nereye? Hitler'in fikri, Müttefikler'in, Sardunya adasına çıkarma yapacakları merkezindeydi. Mussolini ise, çıkarmanın Sicilya'ya olacağını söylüyordu. 10 temmuz günü, şiddetli bir topçu ateşiyle, Catania'ya çıkarma başladı. Böylece Müttefikler, İtalya'ya ayak basmış oluyordu. Çıkarmayla birlikte, ordu yüksek kademesinde bir panik havası esmeye başladı. General Vittio Ambrosio, hemen Mussolini'nin tevkifini, başbakanlığa da mareşal Badoglio'nun getirilmesini düşünüyordu. Sonradan Giuseppe Castellano ile Pompeo Carboni adlı iki general de onlara katıldı.

Mussolini'nin Faşist bakanları da gizli gizli toplanıp komplolar hazırlıyorlardı. Bunların arasında, Adalet Bakanı Kont Dino Grandi de vardı ki, asıl hedefi, Mussolini'yi yıkıp, yerine geçmekti. İdare mekanizması da kademe kademe bu komploların içindeydi. Düşmanın Roma'ya doğru yaklaşması, telâşın artmasına sebep oluyordu. Mussolini, bütün bu düzenlerin farkındaydı, kimin ne yapıp neler düşündüğünü biliyordu. Hükümette bir iki bakanı değiştirdi ama, büyük bir hata yaptı: Attığı bakanları, Roma'dan uzaklaştırmadı. Değişen bakanların arasında Ciano da bulunuyordu. Ciano, sonradan, Vatikan'a büyükelçi olmuştur. Kabine değişikliğinden bir hafta sonra da, Genelkurmay Başkanı Kont Ugo Cavallero'nun yerine General Ambrosio getirildi. İtalya'daki Alman kuvvetleri başkumandanı Feldmareşal Kasselring, general Ambrosio'yu hiç sevmiyordu, hatta Mussolini'ye, «Elimizdeki istihbarat raporlarına göre, koyu bir İngiliz taraftarıdır, İtalya'yı, İngiliz müstemlekesi olarak görmekten bile hoşlanacaktır» demişti.

Mussolini'nin ard-arda yaptığı büyük hataların gerçek sebebi nedir? O sıralarda çektiği ülser yüzünden toplantıları bile doğru dürüst izleyememesi, bitkin ve ruhen çökmüş olması mıdır? Yoksa, kendisine hâlâ güvenmesi mi? Yahut, ona verilen raporların, tamamıyle yanlış ve uydurulmuş olması mı? Kesin bir şey söylenemez ama, gerçek, kabine değişikliğine rağmen, Faşistler'e karşı girişilen baş kaldırmanın günden güne arttığıdır.

Sicilya'nın işgalinden sonra, Mussolini'yi devirme fikri, bir hayli taraftar kazanmıştı, parti ileri gelenleri, 16 temmuzda Roma'da bir toplantı yaparak, derhal Faşist Yüksek Konseyi'nin toplanmasını ve Mussolini'den son durum hakkında rapor vermesini istediler. Mussolini, önce buna yanaşmadı, sonradan razı olup, Faşist yüksek konseyini 24 temmuzda toplantıya çağırdı. Bu tarihten birkaç gün önceydi. Roberto Farinacci, Kont Grandi ile konseyin, aleyhde tertipler hazırladığını Mussolini'ye bildirdiyse de, o, böyle bir

Faşistlerin Roma'ya yürüyüşlerinin 17. yıldönümü dolayısıyle, Kont Grandi, Mussolini'yi tebrik ediyor. Sonraki yıllarda, Grandi, Mussolini'yi düşürmek için çalışmıştır.

20 temmuz 1944'te muhalif bir grup Hitler'e suikast yapmıştı. Suikast olayından az sonra çekilen resimde, Mussolini, Martin Bormann, Amiral Doenitz, suikastten kurtulan Hitler, Goering, Otto Skorzeny ve General Loerzer görülüyor.

ihtimal olmadığını, daha geçenlerde kralla görüşürken, kralın: «En sadık dostun benim, buna emin ol» gibi sözler söylediğini belirtti. Bu arada, çeşitli kaynaklardan Badoglio ile kralın gizlice görüştüklerini de haber alıyordu.

FAŞİST KONSEYİ TOPLANIYOR

Toplantıdan bir gün önce, Grandi; Federzoni, Bottai Bastianini Albini ve Scorza'nın desteğini sağlamıştı. O akşam Mussolini'yle görüşme yapmak istediyse de, Mussolini: «Bu hainlerle konuşmam, kozumuzu, yarınki toplantıda paylaşırız» diyerek reddetti.

Ertesi gün, 28 kişilik konsey toplandı. Görüşmeler, yumuşak bir hava içinde sürüyordu ama, bu yumuşaklığın altında bir kazanın kaynadığını bütün üyeler hissediyorlardı. Mussolini durgundu, oldukça düşünceli görünüyordu. Grandi'nin teklif ettiği önergeden sonra, uzun bir konuşma yaparak iddiaları cevapladı, daha doğrusu kendisini savundu. Ama kaçınılmaz akıbet, keskin bir kılıç gibi boynunun üstüne inmişti, bir defa. Yaptığı hatalı hareketlerinin hesabını ödemek zorundaydı. Sonunda her şey bir çorap söküğü gibi gitti, Grandi'nin önergesi oya sunuldu ve 7'ye karşı 19 oyla kabul edildi. Farinacci, kendi teklifi lehinde oy vermişti. Böylece, 21 yıllık bir Mussolini efsanesi sona eriyordu.

Mussolini, sabaha karşı eve gitti, çok yorgun ve bitkindi; bir hayal âleminde yaşıyor gibiydi. Karısı Rachele, muhaliflerini neden tevkif ettirmediğini sordu. Mussolini, kısık bir sesle:

— Yapabileceğim hiç bir şey yok, dedi. Onlar kazandı. Hem verdiğim emri kimse dinlemiyor ki artık.

MUSSOLİNİ, HAPSE ATILIYOR

Toplantının ertesi günü Mussolini, kralı görmeye gitti. Günlerden pazardı. Kral onu bahçe kapısında karşıladı, mareşal üniforması giymişti. Mussolini, toplantıyı ve durumu krala nakletti. Kral durumu üzüntüyle karşılamış görünüyordu.

— Azizim Duce, dedi, korkunç bir karar bu. Şu andan itibaren siz, İtalya'nın en çok nefret ettiği insansınız. Halk sizi sevmiyor, ordu ve polis üzerinde hiç bir nüfuzunuz yok.

Ve sonra da, başbakanlığa mareşal Badoglio'yu getirdiğini açıkladı.

— Birçok olaylara gebe bir karar bu, dedi Mussolini. Ordunun morali bozuktur ama bu karardan, daha çok Churchil - Stalin ittifakı yararlanacaktır. Halkın nefretini iyi anlıyorum. Ne var ki, uzun bir zaman, hiç bir kimse, kızgınlık, kin ve nefret yaratmaksızın halktan ağır fedakârlıklar isteyip iktidarda kalamaz. Yeni hükümete başarılar dilerim.

Kralı selâmlayıp çıktı, tam bahçeden geçiyordu ki, bir grup jandarma yolunu kesti, kendisini koruyacakları gerekçesiyle, onu bir ambülansa bindirip, kralın sarayından ayrıldılar.

Aslında bu, Mussolini'nin tevkifiydi. Takvim, 25 temmuz 1943'ü gösteriyordu.

Onu önce Ponza adasına, sonra da Maddelena adasına götürdüler. Ama orada da çok kalmadı, İtalya'nın Adriyatik sahillerindeki Gran Sasso'ya nakledildi.

MUSSOLİNİ'NİN KAÇIRILIŞI

Mussolini'nin, kralın sarayında tevkif edildiği haberi bir gün sonra Berlin'e ulaştığı zaman, bomba tesiri yaptı. Hitler: «İki yüzlü kral, ne olacak» diye kızıp duruyordu. Sonra da, Mussolini'nin kaçı-

rılmasını emretti. Planı SS subaylarından yüzbaşı Otto Skorzeny yürütecekti.

Yüzbaşı Skorzeny'nin emrine bir komando birliği verildi. Skorzny, hemen İtalya'ya hareket edip, Mussolini'yi kaçırmanın yollarını aramaya koyuldu. Mussolini'nin kaldığı yeri bulmakta güçlük çekmedi. Emrindeki komando birliği, iyi eğitim görmüştü, bir plan hazırladı ve başarıyle uygulandı.

13 eylül günü gece yarısı, JU 52 Alman uçağı Münih'e inerken, beraberinde Mussolini'yi de gitiriyordu. Alana iner inmez Skorzeny'ye döndü:

— Teşekkür ederim dostum, dedi. Yaptığım en büyük hatayı ödemek zorunda kaldım. Kralın ve hanedanın en büyük düşmanım olduğunu anlayamamıştım. Habeşistan zaferinden sonra, krallığı kaldırıp cumhuriyet ilân etseydim, bunlar olmazdı.

MUSSOLİNİ YİNE BAŞKAN

Mussolini kaçırıldıktan sonra, Hitler'le görüştü, son durumu birlikte gözden geçirdiler. Hitler, yeni bir hükümet kurulmasını istiyordu. 17 eylülde Sosyal İtalyan Cumhuriyeti ilân edildi. Aynı zamanda Faşist Partisi, Cumhuriyetçi Faşist Partisi adıyle yeniden kuruldu. Mussolini, parti ve hükümetin başına geçti. Şimdi iş, Badoglio hükümetinden kaçanları teşkilâtlandırmak, eski Faşist milislerini canlandırmaya kalmıştı. Mussolini, yeni parti adamlarıyle buna girişti. Himmler'in SS ajanları da bu konuda ona yardımcı oluyorlardı.

Hitler'in yeni hükümetten bir isteği vardı: Hainlerin cezalandırılması. Mussolini buna isteksiz görünüyordu. Fakat yine de İtalya'ya döndükten sonra, bir kararname yayınlayarak, özel bir mahkeme kurdu. Alman birlikleriyle, İtalyan polisi beraberce hainleri yakalamışlardı. Ciano ve arkadaşları, yargılanmalarını bekliyordu. Ama her şey, beklenen ve önceden hesaplanan biçimde yürüdü. Ciano ve arkadaşları, ölüme mahkûm edildiler.

Soğuk bir günün sabahı Ciano ve arkadaşlarını, hapishanenin avlusuna götürdüler. İnceden bir yağmur çiseliyordu. İlkin bir papaz dua etti, sonra da, mahkûmları, arkaları infaz müfrezesine dönük şekilde elleri bağlı, birer sandalyeye oturttular.

— Ateş!

Beş mahkûm yığıldı kaldı. Mussolini'nin Faşizmi'nde bir perde daha kapanıyordu.

Bir partiyi ve bir hükümeti ilân etmek kolaydır da, varlık sebebini kaybetmiş bir kurumu ayakta tutmak belki en zor şeydir, hele verilen emirlerin tatbikçisi olmazsa... Almanlar, İtalya'nın kuzeyini işgal etmişlerdi, Mussolini, sosyal cumhuriyet hükümetinin başı görünüyordu ama elinde, Almanlar'ın hareketlerini engelleme gücü yoktu. Naziler, İtalyanlar'a karşı çok zalim davranıyorlardı. Sosyal cumhuriyet hükümeti, İtalya'nın kuzeyindeki Gargnano'da çalışıyordu. Ama Almanlar'a göre Mussolini, Gargnano belediye başkanından farklı bir şey değildi. Hemen bütün önemli kararları Almanlar alıyordu.

İÇ SAVAŞA DOĞRU

1943 yılının sonlarına doğru İtalya'da artık millî kurtuluş komiteleri kurulmuş, Faşistler'e ve Almanlar'a karşı şiddetli bir mukavemete başlamışlardı. Bu komitelerin çoğunu da, İtalyan ordusundan kaçan askerler meydana getiriyordu. Millî kurtuluş hareketi daha çok İtalya'nın kuzeyinde faaliyetteydi, zaten güney bölgeler adım adım İngilizler tarafından işgal ediliyordu. Artık herkesin birleştiği bir fikir vardı: Savaş, Almanlar ve İtalyanlar için kaybedilmiştir. İtalya'daki Alman kuvvetleri de bunun farkındaydılar.

General Wolff ile Albay Dolmann partizanlarla temasa geçmeyi uygun bulup gizlice Kardinal Schuster'e bir temsilci gönderdiler. Kardinal, zaten bir zamandır partizanlarla işbirliği yapıyordu. Görüşmeye partizanları temsilen general Cadorna katıldı ve Almanlarla şu hususta anlaştı: Partizanlar, 25 nisanda Mussolini hükümetine karşı ayaklanacaklar ve Alman birlikleri de o andan itibaren İtalyanlar'ın iç işlerine karışmayacaklardı. Bunun üzerine general Wolff, SS birliklerine, partizanlarla Mussolini taraftarları arasında meydana gelecek çatışmaya karışmamalarını emreti.

Bu gizli anlaşmadan sonra da, İtalya'nın birçok bölgesinde silâhlı ayaklanmalar başladı. Partizanlarla Faşistler arasındaki çatışmalar sert oluyor, bir zamandır içlerinde biriken hıncı almak için, yerli yersiz sabotajlar yapıyorlardı.

Müttefik kuvvetleri de, her geçen gün İtalya'nın kuzeyine doğru ilerlemekteydiler. Gargnano'daki Sosyal İtalyan Cumhuriyetinin direnecek gücü kalmamıştı. Nisanın 19'uydu. Mussolini, kabinesini topladı:

— Savaşı kaybettik, dedi Mussolini. Roma düştü, Amerikalılar, İngilizler, Milano'ya doğru ilerliyorlar. Bu, belki son toplantımız olacak, gene de durumu en şerefli biçimde sonuçlandıracağız.

Bu da zaten son toplantı oldu.

Roma yürüyüşü kahramanının sonu: 29 nisan 1945.

MUSSOLİNİ YAKALANIYOR

Partizanların ayaklanmaları, İngilizler'in ilerleyişini kolaylaştırıyordu. Mussolini, durumu tehlikeli görerek İtalya'nın kuzeyine çekilip orada toplayacağı birliklerle bir dağ savaşı vermeyi tasarlıyordu. 25 nisanda Como'ya geldi, ama haberler hiç de iyi değildi. Almanlar, İtalya'da ağır yenilgiye uğruyorlardı, Milano'da işçiler silâhlanmıştı ve toplayacağını umduğu 3 bin kişilik Faşist kuvvetinden eser yoktu. Kendisini korumakla görevli Alman birliği komutanı Birzer, en emin hareketin, İsviçre sınırındaki Dongo'ya gitmek olduğunu söyledi. Mussolini tereddütdeydi, Dongo'ya gitmek kadar partizanlarla temasa geçip teslim şartlarını görüşmeyi de istiyordu. Düşüncesini Birzer'e söyleyince, Alman komutanı:

— Duce, dedi; bu senin son şansındır, sonra da bir Alman askerî kaputu ile miğferini Mussolini'ye verdi.

Mussolini, bunları giyip, Alman kamyonetine bindi. Ne var ki, partizanlar, onun kaçtığını öğrenmişti, az sonra Dongo yolu üzerinde birkaç kamyonetten meydana gelen kafileyi çevirerek, kamyonetleri arayacaklarını söylediler. İstedikleri, sadece İtalyanlar'dı, Giusseppi Negri adlı bir partizan, kamyoneti araştırıyordu, gözüne yarı karanlıkta, bir gölge ilişti, başında bir Alman miğferi, üzerinde uzun ve bol bir kaput vardı. Döndü, haberi Urbano Lazzaro'ya bildirdi. Lazzaro koştu, kamyona atladı, karanlıkta kendisini saklamaya çalışan gölgeye yaklaştı:

— Sen İtalyan değil misin? diye sordu.

— Evet İtalyan'ım dedi asker.

Alman üniformalı asker, Mussolini'ydi.

Olay duyulur duyulmaz, birçok partizan kuzeye doğru akmaya başladı. Bunların arasında biri vardı: Albay Valerio diye tanınıyordu ama, asıl adı Walter Adusio idi; İspanya iç savaşında bulunmuştu. Millî kurtuluş komitesinden özel bir müsaade alarak hemen yola çıktı, akşamın saat sekizinde Como'ya vardı. Yanında Allo Lampredi ile Riccardo Mordini ve 12 adamı vardı. Mussolini'yi, Milano'ya götürmek istediklerini söylediler.

Mussolini ve Claretta, bir çiftlik evinde muhafaza ediliyorlardı. Saat dört sularıydı, birden kapı açıldı:

— Haydi dedi Adusio, sizi götürmeye geldik.

Mussolini, çok yorgun görünüyordu.

— Sahi mi? dedi.

Birlikte çıktılar, yakındaki Belmonte şatosuna götürdüler onları. Tam içeri girmişlerdi ki, Adusio, elindeki makinalı tabancayı doğrulttu, bir silâh patladı, Claretta yığıldı kaldı yerde, ardından bir silâh sesi daha duyuldu, Mussolini diz üstü düştü yere, ama tabanca tutukluk yapmış, tam isabet alamamıştı, Mussolini'nin yüzünden ter akıyordu. Moretti, kendi tabancasını verdi, Mussolini inler gibi:

— Göğsümden vurun beni, dedi. Bu, onun son sözleri oldu. Bir taraka ortalığı kapladı, Mussolini kıvrıldı kaldı.

Roma yürüyüşünün kahramanı yoktu artık.

İYİ KALPLİ Dr. GUILLOTIN

Yazan: André Castelot
Çeviren: Eser Tutel

Dr. Guillotin'in gençliği.

1789 YILI temmuzunun sonlarına doğru bir gün, Paris'te **Etats-Généraux** denilen millet meclisinin başkanı, kürsüsünde doğrularak şöyle dedi:

— Bir milletvekilinin yerinde bir teklifi var. Yaz günlerinin en sıcak saatlerini içinde çalışarak geçirdiğimiz bu salon çok dar, üstelik sıraları da çok rahatsız. Günde on iki, hattâ on dört saat, omuz omuza oturumları takip etmek, hepimiz için tahammülü zor bir eziyet halini alıyor. İşte, milletvekili arkadaşımız, kendi sorumluluğu altında, bu sıraları daha genişletmeyi, daha rahat oturulabilir hale getirmeyi teklif ediyor. Teklif, sayın milletvekillerinin oylarına sunulur.

Meclis başkanının bahsini ettiği milletvekili, adı, tarihe kafa kesme makinesinin mucidi olarak geçen, hattâ bu korkunç âlete adını veren Doktor Guillotin'den başkası değildi! Hayatı boyunca, insanların rahat etmesi için çırpınan, insanların rahat ve huzur içinde yaşamaları için geceli gündüzlü çalışan Doktor Guillotin!

1738'de Saintes şehrinde doğan Ignace Guillotin, birçok bakımdan örnek bir insan, müşfik bir doktordu. Hastaları, elinden geldiği kadar tedavi etmeye çalışır, olmazsa onları teselli eder, dertlerine derman bulmaya, yaralarını sarmaya gayret ederdi. İşte, Fransız İhtilâli'nin ilk günlerinde arkadaşlarının rahatını düşünen Doktor Guillotin, «İnsanlar, her yerde, her zaman rahat etmeli, rahat çalışmalı, hattâ ölürken bile rahat ölmelidir,» derdi. Evet, yalnız yaşadıkları müddetçe değil, ölürken bile...

DEHŞET VERİCİ BİR İNFAZ ŞEKLİ

Fransız İhtilâli, sayısız denebilecek kadar çok insanın hayatına mal oluyordu. Hemen her gün, yüzlerce kişi idama mahkûm ediliyor, bu cezaların infaz şekli herkesten çok, doktor Guillotin'e dokunuyordu. Çünkü bunlar da insandı, ve insan gibi, eziyet çekmeden ölmeye hakları vardı.

Ölüme mahkûm edilen kimse eğer asilse, başının kılıç veya balta ile uçurulması âdet haline gelmişti; bunlardan birini seçmek mahkûma verilen bir haktı. Krala karşı suç işleyenler ise, «Tekerlek» denen, tekerleğe benzer bir âletin üzerine yatırılır, bunun üzerinde kemikleri kırıldıktan sonra, can çekişir halde alınıp, darağacında asılırdı. Daha kötüsü, diri diri yakılmak, veya ellerine, ayaklarına

dört at bağlanıp çekilerek parçalatılmaktı.

Bütün bu infazlar sırasında, zavallıların çektiği acı anlatmakla tarif edilecek gibi değildi. Cellâdın, daha, öldürücü darbeyi indirmesinden önce mahkûmların dehşetten öldüğü çok görülmüştü.

Bir defasında, yeni doğan çocuğunu öldürüp gömen yirmi iki yaşında bir genç kadın idam edilecekti. Suçlu ortaya getirildiği zaman, etrafı müthiş bir kalabalıkla çevrilmişti. Cellât, üç aydan beri bilinmeyen bir hastalıktan muztaripti ve her tarafı titriyordu. Maneviyatını kuvvetlendirmek için o sabah kiliseye gidip dua etmişti, ama yine de yüzü bembeyazdı. Titreyen sesiyle, şayet ilk vuruşta genç kadının başını kopartamayacak olursa, halktan, kendisini hoş görmelerini istedi. Sonra kılıcını kaldırdı, bütün hızıyla zavallının başına indirdi. Fakat eli titremiş, kılıç, zavallı kadının çenesini parçalayarak yere saplanmıştı! Halktan bağrışmalar yükseldi. Cellât:

— Bu işi yapamayacağım. Kurbanımın yerine ben ölmek istiyorum, dedi. Fakat, o sırada kalabalığın arasından fırlayan bir kadın, kılıcı yerden kaptığı gibi cellâda verdi. Bu, cellâdın karısıydı.

Adam, kılıcı yeniden eline aldı, kaldırıp bir daha vurdu. Bu sefer de eli titremiş, kılıç, zavallı kadının omzunu parçalamış, her yer kan içinde kalmıştı. Yeniden, «yuh» sesleri yükseldi, yeniden taşlar atılmaya başlandı. Cellâdın karısı, kocasının başaramayacağını anlayınca, yerde müthiş bir ıstırapla kıvranan kadının işini kendisi, tekmeleyerek bitirmeye çalıştı. Fakat çok uzun sürecek bir işti bu. Olmayınca, kadının boğazına bir ip sarıp, yerde sürüdü, sonra da, kocaman bir makasla başını gövdesinden ayırmaya çalıştı. Halkın galeyanı son haddini bulmuştu. Ortalık bir anda karıştı. Yerde can çekişen zavallıyı öldürdükten başka, cellâtla karısını da parçalamaları göz açıp kapatıncaya kadar oldu bitti.

HER YERDE OLDUĞU GİBİ, ÖLÜMDE DE EŞİTLİK

Bu, ve daha bunun gibi yüzlerce idam cezasının infazı sırasında cereyan edenler, Doktor Guillotin'e ölümde de eşitlik düşüncesini aşılıyordu. Asilzadeler, zenginler, fakirler, köylüler hiç olmazsa ölümde eşit olmalıydılar. Bunun için öyle bir çare bulmalıydı ki, ölecek olan mümkün olduğu kadar az acı çeksin.

Bir rivayete göre Doktor Guillotin, adını tarihe geçiren ölüm makinesi fikrini bir tesadüf sonunda, bir panayır dönüşü buldu. Doktor, karısıyle beraber bir panayırdaki kukla oyununa gitmişti. Orada, oyun icabı kuklalardan birinin başı, kendi kendisine inen bir bıçak altında kesiliyordu. Anlatılanlara inanmak gerekirse, doktor, panayır dönüşü yolda yürürken, sonradan «giyotin» adı verilen kafa kesme makinesinin esasını buldu.

Aradan henüz birkaç gün geçmişti ki Doktor Guillotin, mecliste konuştu:

— Her kim olursa olsun, idama mahkûm edilmişse, şu veya bu şekilde öldürülmemeli, infaz, bir makinenin yardımıyle yerine getirilmelidir. Bu da ancak, yu-

Dr. Guillotin, Fransız muhafız kıtası üniformasıyle.

karıdan yıldırım hızıyla düşen keskin bir bıçakla olabilir. Baş birden vücuttan ayrılacak, kan fışkıracak, böylece her şey bir anda olup bitecektir!

RAHAT HAYAT - RAHAT ÖLÜM

Doktor Guillotin'i çekemeyenler, onunla açıktan açığa alay etmekten geri kalmadılar. Bir doktorun, insanları öldürmek için makine teklif etmesi üzerinde duruyorlar, doktoru gözden düşürmek için, onun doktorluktan ne kadar uzak bir kimse olduğunu söylüyorlardı.

Fakat bütün bunlar hiç bir fayda vermedi. 3 mayıs 1791 tarihli bir kanunla, bütün idam mahkûmlarının başlarının bir makineyle kesilerek öldürüleceği ilân edildi. Mahkûmların başı vücutlarından makineyle ayrılacaktı, ama nasıl?

İdamların infazında kılıç kullanılması, hem ustalık isteyen bir işti, hem de bazı mahzurları vardı. Kılıcın, her zaman bilenmesi gerekiyordu. Aynı anda birkaç kişinin birden idam edilmesi gerekince, suçlu sayısı kadar da bu işe elverişli kılıç bulundurmak gerekliydi. Üstelik, çok sayıda mahkûmun kılıçla idamı sırasında, etrafa yayılan kan, oradakileri dehşet içinde bırakıyor, halkın her an galeyana gelmesinden korkuluyordu. Kaldı ki bu, bir idam olmaktan çıkıyor, bir katliam, bir işkence halini alıyordu.

Doktor Guillotin, derhal işe girişti. Daha önceden panayırda gördüğü ve daha evvel İtalya, İskoçya ve daha başka bazı yerlerde kullanılan kafa kesme makinelerinden ilham alarak, bir kroki çizdi. Bu, üzerinde mahkûmun yüzükoyun yatırılacağı bir tahta ile, başının üzerinde, iki direk arasında asılı duran bir bıçaktan iba-

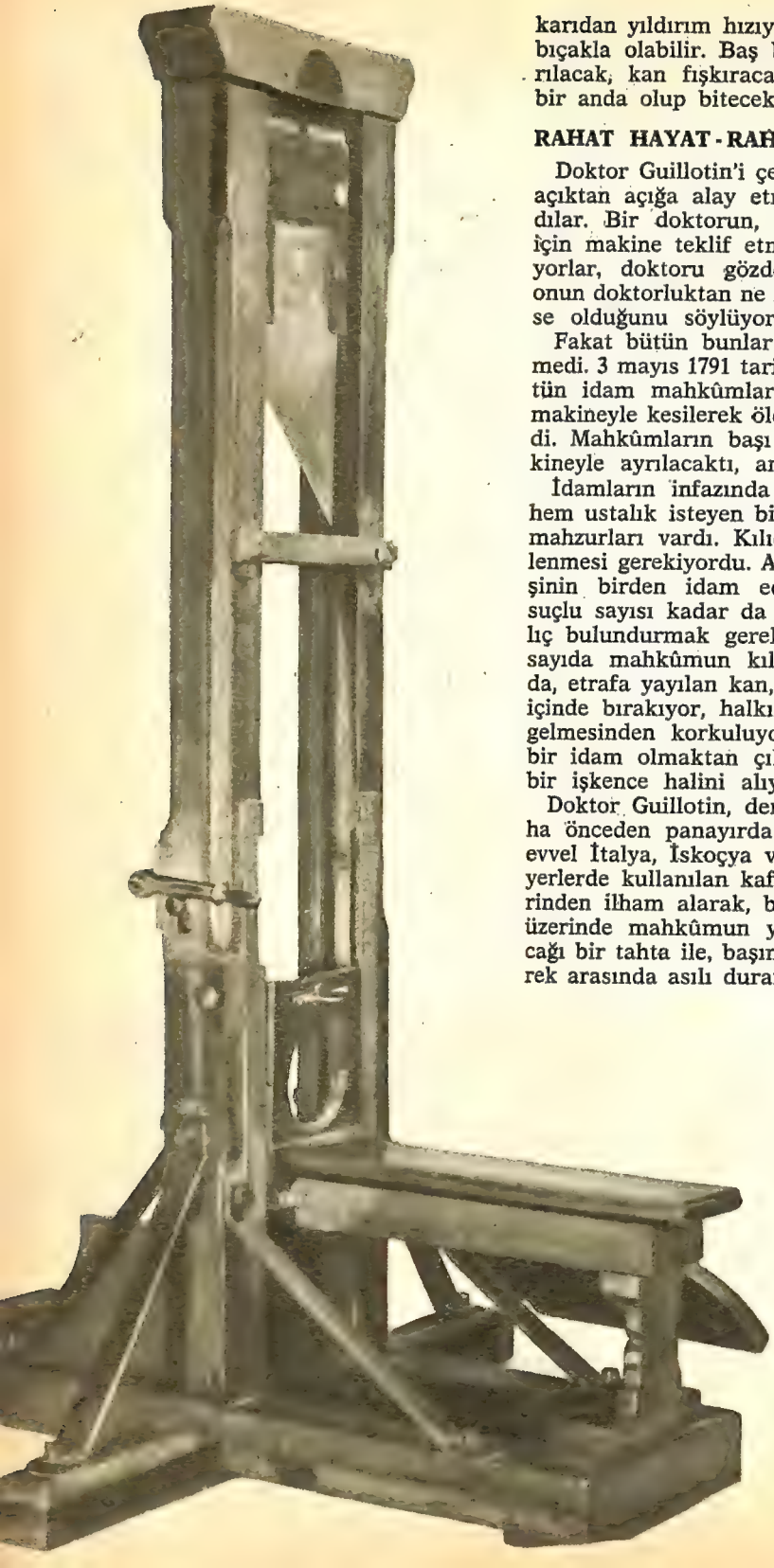

Giyotinin Fransız İhtilâli zamanında kullanılan bir modeli.

retti. Bıçak serbest bırakılınca, bütün ağırlığı ile aşağı inecek, mahkûmun başını bir anda koparacaktı. Bıçak ne kadar yüksekten inerse, o kadar kolaylıkla kesecekti. Artık bütün iş, bu planı tatbik ederek ,makineyi yapacak adamı bulmaya kalmıştı.

KOYUNLAR ÜZERİNDE YAPILAN TECRÜBELER

Doktor Guillotin, ilk olarak idam sehpalarının ve benzeri âletlerin yapıcısı meşhur marangoz Guédon'a başvurdu. Guédon, teklifi kabul edip bu makinelerin yapımını üzerine aldıysa da, bir süre sonra iki eli yanında kaldı. Çünkü, işe girişince, hem verilen parayı az bulmuş, hem de bu işte çalışacak işçileri teminde zorluklarla karşılaşmıştı. O sırada, ortaya Tobias Schmidt adında bir Alman çıktı. Tobias Schmidt, bir piyano imalcisiydi, fakat, daima yenilikler peşinde koşan müteşebbis bir adamdı.

Tobias Schmidt, bir yanda dalgıç âletleri, öte yanda garip piyanoların bulunduğu atölyesinde, ilk kafa kesme makinesini yapmaya başladı. Kendisine verilen plana sadık kalıyordu.

Nihayet günün birinde, makinenin yapılması sona erdi. Sıra denenmesine gelmişti. İlk olarak birkaç koyun alındı, tahtaya yatırılarak başları uçuruldu. Görünüşe göre, makinenin aksayan hiç bir tarafı yoktu. Bundan sonra sıra, makinenin insanlar üzerinde denenmesine geldi. Bicêtre Hastanesi avlusuna taşınan makinede, üç tane kadavranın başı vuruldu. Hastane başhekimi ile bizzat Doktor Guillotin, cesetleri muayene ettiler: İlk iki cesette mükemmelen işleyen bıçak, üçüncü cesedin başını, epey zorlukla kesmişti.

KAFA KESME MAKİNASINDA AKSAKLIK

Bir rivayete göre, bu aksaklığı gideren, bizzat XVI. Louis oldu. Kralın böyle bir kafa kesme makinesinin denemelerinin yapıldığından haberi vardı. Aksaklığı duyunca, iki doktoru saraya çağırttı, kendisine makinenin şemasını çizmelerini istedi. Kral, boş zamanlarında çilingirlikle uğraşmaktan zevk aldığı için, hem eli, hem de gözü bu gibi şeylere yatkındı. Daha ilk bakışta:

— Bütün mesele, bıçağın keskin yüzünün yarım ay biçiminde olmasında, dedi. İyi kesmesi için bıçağın keskin yüzü bir üçgenin kenarı gibi eğik olmalıdır.

Ne garip tecellidir ki, aradan dokuz ay geçmeden kral, başını böyle bir giyotin bıçağının altında kaybedecekti...

BAŞI GİYOTİNLE KESİLEN İLK MAHKÛM

Eskiden İtalyanlar'ın «mannaia» dedikleri bu kafa kesme âletine, Fransızlar önce «Louison» veya «Louisette» adını verdiler. Sonra da giyotin demeye başladılar. Yapılışının onuncu günüydü ki, 1792'de, Nicolas Jean Pelletier adında bir haydut giyotinle idam edildi. Birkaç gün sonra, bir kadını katleden üç asker, cezalarını, başları kesilmek suretiyle çektiler. Fakat ihtilâlin alevlenmesiyle, idamların çoğalması sonucunda giyotinin bıçağı durmamacasına kalkıp inmeye başladı. Giyotinle idam edilen ilk siyasî mahkûm, Louis - David de Collenon oldu.

Artık Fransa karışmış, herkes akıbetinden endişe etmeye başlamıştı. Her yerde, hatta ölümde bile insanların rahatını, iyiliğini düşünen Doktor Guillotin, Paris'ten kaçarak, Kuzey Ordusu'nda cerrah olarak çalışmaya başladı. Yaraları sarıyor, kangren olmuş bacakları kesiyor, icat ettiği makine Paris'te yüzlerce, binlerce kimsenin başını koparırken, o insanlara hayat vermeye çalışıyordu!

Dr. GUİLLOTİN, İNZİVAYA ÇEKİLİYOR

Doktor Guillotin, sessiz sedasız bir hayat sürüyor, hastalarından başka bir şeyle alâkadar olmuyordu. Tedaviye gelenler arasında, adını bu korkunç ölüm makinesine veren bir doktora, canlarını emanet etmekten korkup çekinenler de yok değildi. Ama ne olursa olsun, hastalar hazâkatini bildikleri için, ona güveniyorlar, ondan şifa bekliyorlardı.

Böylece, aradan aylar geçti. Yeni rejimin ilk yıllarında Doktor Fuillotin'in adı pek duyulmadı. Ama bir gün, kanunlara aykırı bazı vesikaları imzaladığı gerekçesiyle Doktor Guillotin'i teşkif ettiler. Fakat, birkaç hafta sonra, suçsuz olduğu anlaşıldığından, serbest bırakmak zorunda kaldılar. Doktorun, kendi icadı olan makinede idam edildiğine dair anlatılanlar, hiç bir vesikaya dayanmamaktadır. Çünkü doktor, bu tarihten sonra, uzun yıllar çiçek hastalığının tedavisiyle uğraşmış, bu arada Paris'te Montparnasse'da bir klinik açarak halkı aşılama kampanyasına girişmiştir. 1814'de müttefik orduları Paris'e girerken, 76 yaşında bulunan Doktor Guillotin son nefesini vermek üzereydi. Kazak askerleri şehre çok yaklaşmı şolmasına rağmen, kendisine muhteşem bir cenaze töreni yapıldı.

Resimlerle

ESKİ İSTANBUL

Köprü ve önünü kaplayan binalarla beraber Yenicami. Müslim ve gayri Müslimler, başlıklarından kolayca anlaşılıyor.

50 yıl önceki simitçinin simitleri, şimdikilere göre epey büyük, «beşlik simit gibi kuruluyorlar».

Ahırkapı feneri eskiden tamamen deniz kıyısındaymış. İstanbul'un trafik yükünü büyük ölçüde naııfleten sahil yolu, şimdi feneri iyiden iyiye denizden uzaklaştırdı.

Tipik bir sokak ve misafirliğe giden kadınlar.

*

Gecekondu tipi bir barakada çalışan kundura tamircisi ve müşterileri...

Eski İstanbul olsun, yeni İstanbul olsun, kandil simidi vazgeçilmeyen bir gelenektir.

*

Acayip kılıklı bir su satıcısı

I. Dünya Savaşında Bir Yedek Subayın Hâtıraları: 5

Vatana Dönüş

Yazan: Muhittin Erev

ÖZET — I. Dünya Savaşı'nda «zabit namzedi» olarak askere alınan yazar, güneydoğu cephesine gönderilir. Sonra, İngilizler'e esir düşerek, Hindistan'a sevkedilir. Buradaki esaret hayatı, çeşitli konularda çalışmakla geçer. Esirler tamamen monoton bir hayat sürmektedir.

HAFTADA bir defa sabahları, esir zabitler sıraya dizilirler, yoklama yapılırdı. Bazılarının uykusu ağır olduğu için, her yoklamada bir, iki kişi noksan çıkıyor, bunlar bulununcaya kadar, ayakta beklemek icap ediyordu.

Yoklamaya gecikenlere kamp kumandanı tarafından üç gün, veyahut bir hafta müddetle imza cezası veriliyordu. Ceza, gündüzün muayyen bir saatinden, ofisin paydos olacağı vakte kadar, yarımşar, veya bir saatlik fasılalarla ofisteki bir defteri imzalamaktan ibaretti.

Ancak, ofisle aramızdaki mesafenin on dakika çektiği, dönüş de hesaba katılacak olursa, bunun iki misline çıkacağı, bilhassa yaz günleri, Hindistan güneşi altında, sık fasılalarla ve bazen her hangi bir oyunun, veya tatlı bir müsahabenin bir yerinde imzaya koşmak ve her defasında yarım saate yakın bir zaman, dayanılmaz sıcakta kalmak mecburiyeti düşünülecek olursa, çocuk oyuncağı gibi basit görünen bu masum cezanın ne acı bir şey olduğu kolaylıkla anlaşılabilir.

Meyva bol, fakat kampta pahalı satılıyor. Muz, ananas, hindistancevizi ve daha adlarını bilmediğimiz birçok yemişler.

Muhtelif meyvalardan yapılan enfes gazozlar da, bilhassa sıcak mevsimlerde âb-ı hayat. Bulunduğumuz mıntıka ekseriyetle «hindû» olduğundan, mezhepleri icabı, inek ve öküzleri mukaddes tanıdıklarından, sığır eti ucuz.

Ara sıra, haftada bir, zabitana bir şişe viski de veriliyor. Böyle zamanlarda, toplu olarak eğleniyoruz.

Efrada sık sık, yerli bezinden don ve gömlek veriliyor, onlar da ihtiyaç fazlasını zabitlere satıyorlar. Hindû çamaşırcımızın kireçkaymağı ile beyazlattığı bu bezlerden, ceket ve kısa pantolon yaptırıyoruz.

Esasen, boğucu sıcaklar dolayısiyle, fazla giyinmeye lüzum ve imkân yok. Ancak, maaşımızdan yaptığımız tasarrufla, mühim günler için ihtiyaten birer takım yabanlık elbise edindik.

Efrat kampındaki Kemanî Ömer'in, za-

bitandan olan epeyce talebesine mukabil, ut öğrenmek isteyenlere de Avni bey ders veriyor ve şarkı meşk ediyordu.

Ayrıca, saz öğrenenler de eksik değildi. Ut, saz, efrattan sanatkâr olanlar tarafından yapılıyor, keman gibi çalgılar da, Kerim ve Memdûh mağazalarından tedarik ediliyordu.

Zabitan arasında, yüzbaşı Neşet Bey'in notalarıyle mandolin çalması müstesna, diğer keman ve ut meraklıları pratikten ileri gidemiyorlardı. Razi bey isminde bir zat, çok güzel nısfiye üflüyordu. Bambu kamışından nısfiyesini kendi açmıştı.

Ara sıra, kampın sahnesinde arkadaşlar, keman, ut, nısfiye refakatinde konserler veriyorlar. Şair Faruk Şükrü Bey'in yazdığı eserler, heveskâr bazı gençler tarafından konser geceleri temsil ediliyor...

Birbirini aynı yeknesaklıkla kovalayan, bitmez, tükenmez esaret günlerinin yükünü biraz olsun hafifletmek için girişilen bu teşebbüslerin, bizlere o zamanlar çok yardımı dokunmuştur.

ARKADAŞLARIN ETTİĞİ OYUN

İngilizler, askerî esirlerin, sivil esirleri ziyaretlerini hoş karşılamazdı. Buna rağmen, bir sabah, nahiye müdürü Sabri Bey'i ziyarete gitmiştim.

Kahvelerimizi, öteden beriden bahsederek içtik. Güzel sesiyle, Hacı Ârif ve Şevki Beyler'den bir, iki şarkı okudu. Ayrılmak üzere müsaade istedim. Biraz daha oturmamı rica etti. Bu arada, oda arkadaşlarıyle mükellef bir masa hazırladılar.

Ne arasanız var. Yedik, içtik. Bizim kadar maaş alamayan bu arkadaşların, bana karşı gösterdikleri bu misafirperverlikten dolayı, bir taraftan muazzep olmuyor değildim.

Neyse, hepsine teşekkür ederek ayrıldım ve doğruca kampımıza döndüm. Beni gören arkadaşlar hep bir ağızdan sordular:

—Geçmiş olsun!... Yahu, nasıl oldu da yakalandın?...

Tabiî bir şey anlamadım. Meğer, nahiye müdürü Sabri Bey, benim kendisini ziyaretim sırasında, İngilizler tarafından ele geçirildiğim yolunda bir pusula göndermiş ve ceza vererek kurtarılmam için, acele on rupye göndermelerini istemiş, onlar da hiç bir şeyden şüphelenmeyerek parayı, benim hesabıma kâğıdı getiren adama bilâtereddüt vermişler.

İşte bu ziyafet, bana böylece on rupyeye mal oldu... Aferin doğrusu Sabri Bey'e!.

Bir gün, arkadaşlardan birinin odasında oturuyor, yârenlik ediyorduk. Eski kı-

I. Dünya Savaşı'nda Doğu cephesinde bir Türk birliği.

I. Dünya Savaşı'nda bir Türk birliği mola sırasında.

ta çavuşlarından, kampta da esir bölüklerinden birinin çavuşluğunu ifa eden, alaycılığı ve esprileriyle tanınmış bir askerimiz, ziyaret vesilesiyle geldi. Şöyle bir şey anlattı:

— Efendim, İngilizler, biliyorsunuz, muayyen zamanlarda, eşya ve temizlik muayenesi yapıyorlar. Bizim bölük efradının temizlik hususunda dikkatli olmadıkları son muayene neticesinde anlaşılmış, buna müteessir olan kamp kumandanı Biduel cenapları, şu mealde bir yazıyı, birkaç gün evvel, emir tahtasına ibret olsun diye astırmış:

«... taburunun ... bölüğünün yapılan eşya ve temizlik muayenesinde, efradın, çamaşır ve üst-baş temizliğine dikkat etmedikleri görülmektedir. Komutan, bu bölüğe teessüflerini beyan eder.»

«Gördünüz mü efendim, başımıza gelenleri?... Bu teessüf beyanı bizimkilere o kadar dokundu, çocuklar öyle içlendiler ki, sabaha kadar hiç birisinin gözüne uyku girmedi.»

Bu vakayı kendisine has tavırlarla anlatan ve yüzünde tebessüm hiç eksik olmayan çavuş, bizlerden çekinmese, çoktan kahkahaları koyverirdi. Ama ne yapsın ki, yakışık almayacağını o da anlıyor.

MAAŞA GÖRE SİGARA

Bizim Fransızca kursu nihayete erdiği vakit, İngilizce öğrenmeye karar verdik. Bakkal Kerim vasıtasıyle Grown Rcuder'in birkaç cildi ve Grossel'in İngiliz - Fransızca lûgatini getirterek işe başladık.

Bidayette hazırlık olmak üzere, tercüman Celâl ders verdi. Kendisi Kıbrıslı olup, İran'dan hicret eden ve Bahaî reislerinden Subh-i - Ezel'in torunlarından biri idi.

Bir seneyi mütecaviz bir zaman zarfında, kısmen ilerlettiğimiz İngilizce'yle, Fransızca'dan İngilizce'ye tercüme edilen bazı romanları sökebilecek bir seviyeye geldik.

İngilizce'ye oldukça hâkim bulunan eski esirlerden, binbaşı Cemal bey, Madras'ta çıkan ve bizim kampa gönderilen, Madras Times adlı İngiliz gazetesinden Türkiye'ye dair kısımları Türkçe'ye çeviriyor.

«Ajans» başlığı altında, el yazısıyle, kamp arkadaşlarının, memlekette olup bitenden haberdar olmalarını temin ediyordu.

Hasbî olarak ve bir menfaat endişesiyle hareket etmeyen bu muhterem arkadaşa minnet ve şükran.

Bize verilen maaş, sterlin ve Hind parası mücadele halinde bulunduğundan, bazen azalıyor. Böyle günlerde:

— Zaten bu sigara zehir, içmekte mâna yok... Diyerek, tütünü terk ediyoruz, sigara içenlere, akla, hayale gelmeyecek nasihatlar veriyoruz. Bir müddet böyle geçiyor.

Bir gün, ne oluyor bilmiyoruz, maaşlarımız artıyor!... O zaman da:

— Ne olacağımız belli değil... Yegâne tesellimiz olan bu tütünü de içmeyelim de ne halt edelim?...

Diyerek soluğu, Kerim'in mağazasında alıyor, paramıza göre sigara, pipo içenler, tütün tedarik ederek, yerlerimize dönüyor ve tekrar fosur fosur tüttürmeye başlıyoruz.

PASTIRMA VE RAKI

Bizim askerler, yaman adamlar vesselâm... Sığır etinin ucuzluğunu dikkate alan Kayserili efrat, ne yapıp etmişler, Hindliler'den sorup soruşturup, nihayet pastırma için lüzumlu baharatı, bilhassa çemeni bulmuşlar, yakında, Kayseri pastırması arz-ı endam edecek.

Pastırma yapıla dursun, her halde Niğde'nin «Fertek» nahiyesinden olması gereken bir kısım efrat da, külliyetli miktarda muz almışlar, bundan cibre hazırlamışlar ve iptidaî vasıtalarla imbik meydana getirerek, muz rakısı yapmaya muvaffak olmuşlardı. Bu suretle esarette, Hind diyarında pastırma ile, muz rakısı da boğazımızdan geçti.

Günün birinde, kampın bir general tarafından teftiş edileceği haberini aldık. Bunun üzerine, Celâl, Yusuf Âdil, Hüsnü Beyler, muhtelif ihtiyaçlar hakkında, Fransızca olarak bir muhtıra hazırladılar ve teftiş günü bunu, generale verdiler.

Kısa bir müddet sonra, her gün, iki, üç saat Bellari kasabasına gitmekliğimize veya kamp civarında dolaşmamıza müsaade edildi.

Arkadaşlarla, ara sıra Bellari'ye gidiyor, öteberi satın alıyorduk. Bu arada, gelip giderken de, yol üzerinde bulunan ve göklere yükselen, muazzam tropikal ağaçlarda yerleşmiş çeşitli maymunları ve türlü türlü hünerlerini seyrediyor ve avunuyorduk.

Kampımızda, büyük rütbeli olarak, Bağdadlı Miralay Ahmed, Kaymakam Hüseyin Yetimî ve Gani Beyler bulunuyordu. Odalarında, inzivaya çekilmiş gibi yaşarlardı. Zabitanın herhangi bir ihtiyacıyle alâkalanmadıkları gibi, elem ve meserretlerine de iştirak etmekten âdeta çekinirlerdi. Bu yüzden zabitan tamamiyle başsız kaldı.

Vaziyeti fırsat sayan ve meydanı boş bulan bazı uygunsuzlar, gemi azıya almışlar ve iğrenç hareketlere koyulmuşlardı.

Bu arada duvarlara müstehcen yazılı ve resimli kâğıtlar yaptıştırmak, şişelere pislik doldurarak bunları, herkes uykuda iken odalara atmak gibi şeyler, artık adi ahvalden sayılır olmuştu.

Çoğumuzu tiksindiren ve ürperten, bu bayağılıklar olmasa, kendi aramızda çilemizi doldurup gideceğiz... Ama ne çare?..

MÜSLÜMAN HİNDÛ'NUN MERAKI

Günün birinde, kampta odamda oturuyordum. Arkadaşların hemen hepsi kamp işine çıkmışlardı.

Tercüman Celâl refakatinde, bir Müslüman Hindû odaya girerek, Hüsnü ve Celâl Beyler'i sordular. Dışarı çıktıklarını ve ne zaman döneceklerini bilmediğimi söyledim. Tercümanla bu Hindû kısa bir muhavereden sonra, Hindû, benimle görüşmek istediğini bildirdi, muvafakat ettim:

— İstanbul ve Anadolu'dan hangisine taraftarsınız?

— Tabiî Anadolu'yu tercih ederim ve ediyorum.

Muhavereyi başka mevzua naklettirdi ve sordu:

— Abdülhamid, bütün Müslümanlar'ın halifesi olduğu halde, ne hakla hal' ettiniz?

— Kendisi, saltanattan uzaklaştırıldı, bu hal', birçok padişahlara da yapılmış idi. Halifelik ikinci derecede kalır...

Bu kısa konuşmadan sonra, kendisinin tam bir Müslüman olduğunu ve ceddinin Hazret-i Ömer olduğunu söyleyen bu Hindû, efrat kampından gelen bir uğultu halindeki seslere, telörgüsü civarında ellerinde odunlar, sopalar bulunan Mehmetçikler:

— Casus var, casus!...

Diye bağırmaları üzerine, veda bile etmeden odadan uzaklaştı, tercümanla beraber gitti. Sonradan haber aldım, aynı zat, efrat kampına gidip kim bilir neler yumurtlamıştı.

VATANA DÖNÜŞ

Yıl 1920... Serbest bırakılacak bir kısım zabitan, yurda dönüş hazırlığına başladı. Gelen listede benim de ismim var.

Bir sabah, Bellari civarında trene bindik ve tamamiyle mezrû bir yoldan ve pirinç tarlaları civarından geçerek Madras'a geldik.

Bizi götürecek olan vapur, Tatmiyo'dan

Türk topçusu ileri hatlara gidiyor.

başka bir esir zabitan grubunu getirmişti. Biz de güverteye yerleştik ve akşam üzeri vapurumuz denize açıldı.

Ertesi sabah, Seylan adasının merkezi Kolombo'ya gelmiştik.

Tatmiyo'dan gelenler arasında, bizimle birlikte esir olanlar vardı. Tanıdıklardan, onların kamp hayatı hakkında oldukça malûmat aldım.

Tatmiyo zabitanı arasında bir hasta, tam yurda döneceğimiz bir anda vefat etti. Cenaze merasimi, geminin kıç tarafında yapıldı ve zavallı arkadaşımız, düz bir tahtaya bağlanarak, Umman Denizi'nin sularına bırakıldı: Hazin bir akıbet...

Gemi, Umman denizinde yol alıp giderken, vapur zabitanı ve bazı İngiliz yolcuları, geceleri kendi kısımlarında eğlenceler, danslar tertip ediyorlar, biz ise güverteye battaniyeleri sermiş, kimimiz hayalâta dalmış, bilinmez neler düşünüyor, kimimiz uyuyor.

Aden'e varınca, kayıklarla vapura yaklaşan Yemenliler'den, küçük hasır zembiller içinde Yemen kahvesi satın alıyoruz.

Kızıldeniz'i aşıp, Süveyş Kanalı'na geliyor, kanalda ağır ağır seyrettikten sonra, Kantara'da bir kum çölünde, gene tel örgülerle çevrili bir kampta, yaz güneşinin yakıp kavurduğu bir zamanda, bir hafta kadar kalıyoruz.

Kamp civarında, hemen hemen diz boyuna yakın bir kum sahada, bir İngiliz'in, omuzlarından iplerle bağlanan bir çuval kumu, araba çeker vaziyette yirmi metrelik bir mesafe dahilinde, bir ileri, bir geri sürüklediğini gördüm.

Kim bilir, nasıl bir suç işledi ki, bu bedenî cezayı hak etti. Ceza hususunda, bu İngilizler'in işine akıl erdirene aşkolsun.

Bir müddet sonra, İsmailiye'de trene binerek, İskenderiye'ye geldik. Vakit geçirmeden gemiye binildi. Hemen hareket ettik.

Marmara'yı gece geçiyoruz. Dalgın dalgın düşünüyorum... 1914'ün bir şubat ayında İstanbul'dan, Haydarpaşa'dan trenle bir mefkûre uğrunda ayrılan gençlerden biri de bendim. Birçok cephelerde, çeşit çeşit maceralar geçiren ben, dönüp dolaşıp, 1920'de, başka bir yoldan ona kavuşuyordum...

Heyecanlıydım... Sabahleyin, ufukta İstanbul'un narin minareleri göründü. Akıttığım sevinç gözyaşlarını hâlâ unutamam.

— SON —

İsmini Taşıdığınız İnsanların Hikâyesi

Yazan : Kemalettin Tuğcu

RUKİYE

Araplar'ın Rukayya olarak telaffuz ettikleri bu kelime, Hazret-i Muhammed'in kızlarından birinin adıdır. Annesi, Hazret-i Peygamber'in ilk zevcesi Hazret-i Hatice'dir.

Rukiye, o zamanki Arap âdetlerine göre, pek küçükken Ebu Leheb'in oğlu Utba ile nişanlanmış, fakat daha sonra Ebu Leheb İslâmiyet ve Hazret-i Peygamber aleyhinde bulununca lânetlenmiş ve nişan bozulmuştur.

Hemen hemen bütün kaynakların çok güzel olduğunu kaydettikleri Rukiye, daha sonra, Osman bin Affan'la nikâhlanmış ve bazı Mekkeli Müslümanlar'la birlikte Habeşistan'a göç etmiştir.

Bir zaman Habeşistan'da kaldıktan sonra, kocasıyle birlikte, Mekke'ye dönen Rukiye, müşriklerin cefasına dayanamayan bir kısım Müslümanla beraber 622 yılında Medine'ye hicret etti. Orada Osman bin Affan'dan, Abdullah isminde bir oğlu dünyaya geldi. fakat bu çocuk pek gücük yasta vefat etti.

Hicretin ikinci yılında (Milâdî 624), Hazret-i Peygamber, Bedr Savaşı'na gideceği zaman, Rukiye hastalandı ve muharebenin sonuna doğru Medine'de vefat etti.

SÂRÂ

Mukaddes kitapların yazdığına göre Sârâ, Hazret-i İbrahim'in ilk eşidir. Bazı metinlerde bu isim Sâre olarak geçer. Tanrının varlığına ve birliğine, kocası ile birlikte inanan Sârâ, İbrahim, Nemrud'u mağlûp ederek Kudüs şehri üzerine yürüdüğü zaman, çok güzel bir kadın olduğu için, Mısır hükümdarı Firaun'un huzuruna çıkarılmış, Firaun, Sârâ'yı çok beğenerek sarayında alıkoymak istemiş, Sârâ da, kendisi yüzünden kocasının öldürülmesini istemediğinden İbrahim'in kardeşi olduğunu bildirmiştir.

Firaun, bu güzel kadına elini uzattığı zaman, eli tutmaz olmuş ve derin bir şaşkınlık ve korku içinde kalmış, ona Hacer ismindeki cariyeyi vererek sarayından çıkarmış, ancak o zaman eli iyileşmiştir. İbrahim, Sârâ'yı ve Hacer'i alarak oradan uzaklaşmıştır.

Sârâ, kocasının evlâtsız kalmaması için Hacer'i, ona odalık olarak vermiş ve Hacer'den İsmail dünyaya gelmiştir. Sonradan Sârâ çok sevdiği kocasından Hacer'i kıskanmış ve onu oğlu ile beraber alıp götürmesini istemiştir.

İbrahim, Hacer'i bırakıp döndükten sonra da Sârâ'nın ıstırabı geçmemiş, Tanrı kendisine acıyarak bir evlât sahibi olacağını

ona müjdeletmiş, fakat ihtiyarlamış olan Sârâ, buna inanmayarak gülmüştür. İşte, Sârâ'nın dünyaya getirdiği oğluna «gülüş» manasına gelen İshak ismi bu yüzden verilmiştir.

RÜSTEM

İran mitolojisinin en büyük kahramanı, kuvvet ve şecaatiyle meşhur bir zatın adıdır. Şahnâme'ye göre, Zâbilistan hâkimi Neriman'ın torunu Zal'in oğludur. Kendisi Zaloğlu Rüstem lâkabıyle anılır.

Rüstem, gençliğinin ilk yıllarında, kahramanlık ve şecaatleriyle meşhur ecdadının kuvvet ve bahadırlıklarının üstüne çıkmış, bir takım harikulâde mertlik eserleri göstermiş, İran hurafelerine göre, devleri, filleri öldürerek, halkı, bunların ellerinden kurtarmıştır. İranlılar'ın Rüstem hakkındaki mübalâğalı hikâyeleri, Yunanlılar'ın «Herkül» hakkındaki rivayetlerine benzer.

Firdevsi'nin Şahnâme'sinin en parlak sahifelerini işgal eden Zaloğlu Rüstem'in Turan hükümdarı Efrasiyap'la mücadele ettiği ve onu öldürterek, kendi yetiştirmesi olan Siyavuş'ün intikamını aldığı, kendisine Zerdüşt dinini kabul ettirmek için bağlayıp götürmeye gelen İsfendiyar'ı, iki gün süren bir çarpışmadan sonra öldürdüğü ve nihayet İsfendiyar'ın oğlu Behmen tarafından tuzağa düşürülerek öldürtüldüğü yazılıdır.

İran mitolojisinde Zaloğlu Rüstem'in yaşadığı devirler arasında birkaç yüz yıllık zaman bulunduğundan, bu kahramanlıkların bir yakıştırmadan ibaret bulunduğu muhakkak sayılır. Yine de bu isimde bir İranlı kahramanın yaşamış olduğu sanılmaktadır.

CEM

İran mitolojisindeki Cemşid isminin kısaltılmışıdır. Hazret-i Süleyman'a lâkap olmuştur, «şanı büyük hükümdar» anlamına gelir. Bu ismi taşımış olan Cem Sultan, Fâtih Sultan Mehmedle, eşi Çiçek Hatun'dan, Edirne'de dünyaya gelmiştir. II. Bâyezid'in küçük kardeşidir.

On yaşında Kastamonu, on beş yaşında Konya ve Karaman valisi olan Şehzade Cem, Fâtih'in ölümünden sonra, Amasya valisi bulunan ağabeyi II. Bâyezid hükümdar olunca, öldürüleceğinden korkarak, kendisine taraftar olanlarla birlikte, İkinci Bâyezid'e karşı savaşlara girişmiş, yenilerek Mısır'a ve Hicaz'a gitmiş, sonra, saltanatı paylaşmak teklifinde bulunmuş ve teklifi kabul edilmeyince tekrar asker toplayarak savaşmış, Ereğli'yi, Ankara'yı aldığı halde, yeniden mağlûp olarak, Rodos şövalyelerine sığınmıştır.

Gayet hassas ve iyi bir şâir olan Cem, on üç yıl Avrupa'da, muhtelif yerlerde bulunmuş, Avrupalılar onu Osmanlı hükümetine karşı bir silâh olarak ve para çekmek için kullanmışlardır. Papa XIII. İnnocent'in yerine geçen Papa Alessandro Borgia, Cem'i Fransa Kralı XIII. Charles'a teslim etmeden önce, tesiri sonradan görülen bir zehir içirmiştir.

Daha küçük yaşlarında iken şiirler yazmış ve çok iyi bir tahsil görmüş bulunan Cem Sultan, binicilikte ve silâh kullanmakta da fevkalâde maharet kazanmış, mükemmel bir silâhşör, babasının yerini tutabilecek her türlü meziyete sahip bir veliaht olarak yetişmiştir. Kendisini Osmanlı hükümdarlığına daha liyakatli gören Cem, bir takım münafıkların ve fesatçıların sözlerine kanarak âsi durumuna düşmüş, fakat Avrupa'da kendisine yapılan cazip tekliflerin hiç birine uymamış, vakarı, dürüstlüğü ve memleketine karşı olan sevgisiyle büyük bir muhabbet kazanmıştır.

Cem, 1495 yılında 36 yaşındayken öldü. Cenazesi, Bursaya getirilerek, II. Sultan Muradın türbesinin yanına defnedildi.

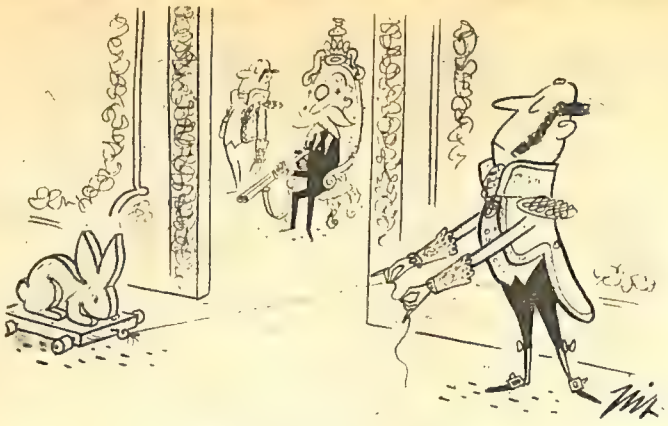

Ihtiyar kontun avcılık oyunu.

Çizgilerle Tarih

— Aman doktor, yüzünüze güller, sabahtan beri yukarıdan aşağıdan, halim harap.

— Ne yediniz?

— Hiç, uyandım bir kahve içtim, gazeteleri okuyordum!

— Eyvah, korkarım Tanin'i de okudunuz!.. O halde, yarın sabaha kadar, bulantıya falana katlanmalı.

1912

Evvelâ servet, sonra fazilet

— Ah fazilet, sen kuru bir sözmüşsün!

1912

— *Sahtekâr adam, bir de çekmez demişti!*

— *Önümüz kış, bizimkine pantolon örüyorum.*

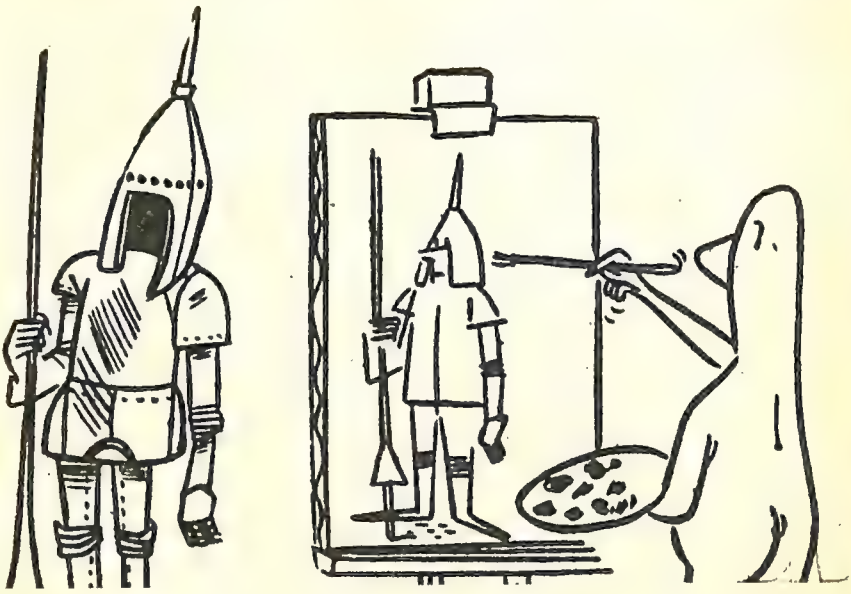

YAZISIZ

Arasında

Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler

Dr. Fethi TEVETOĞLU, **Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler (1910-1960)**, Ankara, 1967, Ayyıldız Matbaası, 720 sayfa, 30 TL.

Senatör Dr. Fethi Tevetoğlu, yıllardan beri, komünizm ve Türkiye'deki komünist faaliyetleri üzerindeki yayınlarıyle dikkati çekiyordu. Bu konuda, 6 küçük kitaptan başka pek çok etüd ve makale neşretmişti. Bu defa, Türkiye'de sosyalizm ve komünizmin tarihini, 720 büyük sayfalık, kemiyet bakımından olduğu kadar, keyfiyet bakımından da hacimli bir eser halinde kaleme almış. İyi kâğıda itina ile basılan bu büyük kitap, millî kütüphanemiz için gerçek bir kazançtır.

Müellif, tabiatiyle antikomünist. Hem de dünyaca tanınmış, mâruf antikomünistlerden biri. Bununla beraber, tarihçi cephesi de olduğu, siyasete atılmadan önce, değerli tarih kitap ve etüdleri yayınladığı için, tarih usulünü biliyor. Polemik yapmıyor. Her sözünü, her iddiasını, vesikalar ve dipnotlarında gösterdiği mehazlarla tevsik ediyor. Bu arada, son derece ilgi çekici vesikalar ve resimler veriyor. Eserde 50'den fazla resim ve fotokopi var.

Bir Önsöz ve Giriş'ten sonra, «Türkiye' de Sosyalist Faaliyetler» başlığı altında mevzua giriliyor. II. Meşrutiyet'le beraber, Türkiye'ye sokulmaya başlayan sosyalist akımın tarihçesi veriliyor. Osmanlı Sosyalist Fırkası hakkında geniş bilgiler buluyoruz. Sonra, memleketimizdeki sosyalist ve komünist akımlar, 1960'a, İhtilâl öncesine kadar getiriliyor. Bir Sonsöz'den sonra, hacimli bir Bibliyografya, sonra İndeks ve İçindekiler veriliyor.

Dr. Fethi Tevetoğlu, bugün komünizmin en tanınmış mütehasıslarından biri olarak kabul edilmektedir. Yıllarca süren çalışma ve araştırmaları, başarılı neticeler vermiştir. Güzel ve tabiî bir Türkçe ile kaleme aldığı bu sonuncu eserinde, bu konudaki uzun mesaisini taçlandırıyor.

Komünizmin gerçekleri üzerinde, Türk umumî efkârı, asla yeterli derecede aydınlatılmış değildir. Liberal ve muhafazakâr basınımızın son yıllarda tehlikeyi ve mevzuun ehemmiyetini kavrayıp pek çok yayın yapmasına rağmen, aydınlarımız, hattâ milliyetçi ve antikomünist aydınlarımız içinde, komünizmi küçümseyenler, bu küçümsemeyi gaflet derecesine götürenler az değildir. Bir basın mensubu olarak, böyleleri ile her gün yüzyüze geliyoruz. Halbuki komünizm, asla küçümsenecek bir akım değildir. 6.000 yıllık insanlık tarihinin gördüğü en hain şer teşkilâtıdır. Gafletler, umursamazlıklar, küçümsemeler, kendine fazla güvenmeler yüzünden, dünyanın en ileri toplumlarından, en ilkel toplumlarına kadar her tarafa el atmıştır. Çinliler ve Ruslar gibi, tarihin iki büyük milletini ele geçirdikten sonra, bu iki millet hesabına, yüz milyonlarca nüfusu boyunduruk altına alabilmiştir. Liberal ve hür dünyanın bu boyunduruğu kıracak gücte olmadığını itiraf etmek yerindedir. Gerçi, böylesine akıl dışı bir şer teşkilâtının uzun ömürlü olabilmesine imkân yoktur. Fakat bu zulüm ve baskı rejimi, daha ne kadar devam edecek, daha ne ıztıraplara mal olacaktır. Meselenin düğüm noktası buradadır.

Dr. Tevetoğlu'nun eserinde, Türkiye'de son yarım asır içinde zuhur eden komünistleri teker teker tanımamız mümkün oluyor. Bu arada, gaflet ve dalgınlıkla bu akımı ve mensuplarını uzun veya kısa süre savunan aydınlarımızla da yüzyüze geliyoruz. Şimdiye kadar Türkiye'de komünizmin tarihi yazılmamıştı. Yapılan yayınlar arasında pek değerli olanlar vardır. Fakat son yarım asırlık gelişmeyi bir arada, dokümanter bir şekide okumak mümkün değildi. Elimizdeki büyük eser, hepimize bu imkânı sağlamaktadır.

Eski Türk Edebiyatında Nesir

Prof. Dr. Fahir İZ, **Eski Türk Edebiyatında Nesir, XIV. Yüzyıldan, XIX. Yüzyıl Ortasına Kadar Yazmalardan Seçilmiş Metinler,** İstanbul, 1964, Osman Yalçın Matbaası, 656+8+XXXII sayfa, 100 TL.

Prof. Fahir İz, uzun yıllar İngiltere'de, Londra ve Oxford üniversitelerinde Türkçe okutmuş bir bilgin. İngiltere'den döndükten sonra bir ara Türkiyat Enstitüsü müdürlüğü yapmıştır. Şimdi Edebiyat Fakültesi'nin Eski Türk Edebiyatı kürsüsünde. Aşağıda inceleyeceğimiz eserinden önce, bilhassa Oxford'da basılan, İngilizce - Türkçe ve Türkçe - İngilizce mükemmel lugatleriyle tanınmıştı.

Fahir İz, bir Türk edebiyatı tarihi hazırlıyor. Bu tarihin metinler kısmı şeklinde antoloji mahiyetinde de birkaç cildi olacak. Elimizdeki kitap, bu Türk Edebiyatı tarihinin antoloji kısmının nesre ait ilk cildi. Bunu, diğer bir cilt takip edecek. Nazma ait metinlerin ilk cildi basılmış, ikincisinin baskısı bitmek üzeredir; bu eseri, gene bu sütunlarda, ilerde ayrıca tanıtacağız. Şimdi yalnız, nesre ait yayınlanan ilk cilt üzerinde duruyoruz.

Bilindiği gibi Türk nesri, Türk nazmına nisbetle çok ihmal edilmiş bir mevzudur. Eski asırlarda olduğu gibi, çağımızda da, edebiyatımızın daha çok nazmı üzerinde durulmutur. Prof. İz'in elimizdeki 700 sayfalık büyük antolojisi, bu bakımdan mühim bir boşluğu dolduruyor. Edebiyat Fakültesi öğrencileri için, vazgeçilemiyecek bir elkitabı mahiyetinde olduğu gibi, tarihçiler, edebiyatçılar ve eski harfleri bilen aydınlar için de çok faydalı. Bütün metinler, Arap harfleri ile verilmiş. En eski ve en güzel nüshalardan, diğer değerli nüshalarla karşılaştırılarak tesbit edilmiş. Âşık-Paşa-zâde'nin, Dede Korkut'un, Neşrî'nin, Sadrâzam Dâmad Lutfi Paşa'nın, **Battâl - Nâme**'nin, **Hadîkatu's - Su'adâ**'nın, Âşık Kerem'in, Âşık Garîb'in, **Tazarrû' - Nâme**'nin, **Saltuk - Nâme**'nin ve daha pek çok Türk klasiğinin en güzel parçalarını kolayca okuyabiliyoruz.

Eserde, son derece nadir, şimdiye kadar hiç yayınlanmamış metinler de yer alıyor. Her bahsin ve parçanın başında açıklamalar var. 30 sayfalık bir girişte müellif, Tük nesrinin hususiyetlerini âlimâne bir şekilde anlatıyor.

Çok büyük emek ve bilgi mahsulü bir eser.

Nâzım Hikmet ve Harbokulu Olayı

Fuat ULUÇ, **Nâzım Hikmet ve 1938 Harbokulu Olayının Gerçek Yönü,** Ankara 1967, Ayyıldız Matbaası, 172 sayfa, 6 TL.

Türkiye'de solcular, bir müddetten beri Nâzım Hikmet üzerinde, geniş ve sistemli bir kampanya açmışlardır. Bu tipik vatan haini, solculara göre, Atatürk devrinde büyük bir gadra uğratılarak mahkûm edilmiş ve sonradan serbest bırakılınca da, öldürüleceğinden korktuğundan (!) Rusya'ya sığınmış, «Benim asıl vatanım Rusya'dır, beni Stalin yarattı» demiştir. Gene solcuların propagandasına göre, mâsum ve mağdur Nâzım Hikmet, aynı zamanda büyük bir şairdir. Halbuki bu adamın, Rus şairi Mayakofski'nin mütercimi ve kopyacısı olduğu, tarafsız edebiyatçılarca pekâlâ bilinmektedir.

Elimizdeki kitapta Fuat Uluç, 1938'de solcuların, ordunun ilk kademelerine başarısız sızma teşebbüslerini ve Nâzım Hikmet'in Türkiye'yi Rusya'ya satmak yolundaki çabalarını, vesikalara dayanarak, vukufla anlatıyor. Solcuların bir nesil sonra, olayın tafsilâtı unutulmuştur düşüncesiyle Türk milletini aldatmaya giriştikleri Nâzım Hikmet meselesinin içyüzünü öğrenmek isteyenler, Fuat Uluç'un bu değerli eserini okusunlar.

Doğacak Kız mı, Erkek mi?

Ord. Prof. Dr. A. Süheyl ÜNVER, **Türk Tıbbî Folkloru Araştırmalarından: Doğacak Kız mı, Erkek mi?,** İstanbul, 1967, Sermet Matbaası, 44 sayfa, Zeynep - Kâmil Ana ve Çocuk Sağlığı Koruma Derneği yayını.

Pek değerli tıp, sanat ve kültür tarihçimiz Prof. Ünver, elimizdeki küçük kitabında, son derece ilgi çekici bir konuyu işlemiş: Eski Türk tıp ve folklor kaynaklarında raslanan doğacak çocuğun cinsiyeti üzerindeki inanışları toplamış. İbni Sînâ'dan günümüze kadar Türkler, doğacak çocuğun cinsiyeti üzerinde neler düşünmüşler? Benim bildiğime göre hiç işlenmemiş olan bu konuda, okuyucu, zengin malzemeyle yeterli derecede aydınlatılıyor.

Y. Ö.

Tarih Postası

OKUYUCULARIMIZIN TARİHLE İLGİLİ SORULARI, BU SAYFALARDA CEVAPLANDIRILMAKTADIR.

Sevim Ülkü (Yenişehir - Ankara)

Hindistan ve Pâkistan'da hangi diller konuşulur?

Hindistan, Pâkistan, Nepal, Seylan, Maldiv ve Afganistan'da şu diller, şu kadar nüfus tarafından kanuşulmaktadır: Hind - Ârî dillerinden: Hindce (6 lehce) 149 300 000, Bengalce 86 milyon, Bihârca (3 lehce) 54 500 000, Pencabca 42 600 000, Marathaca 39 000 000, Gücarâtca 19 100 000, Oriyaca 18 400 000, Assamca 17 milyon 700 bin, Seylanca 6 600 000, Kişmirce 5 900 000, Sindce 5 900 000; İran dillerinden: Afganca 16 500 000, Belûççа 1 100 000; apayrı bir grup olan Dravit dillerinden: Tamilce 43 000 000, Teluguca 40 000 000, Kanaraca 21 milyon 300 bin, Malayamca 13 300 000, Brahuyca 300 000. — Rakamlar, 1967 sonlarına ait tahminlerdir. — Afganistan'da konuşulan Farsça, Türkçe ve Moğolca, bu listeye dahil edilmemiştir. — Yukarıda gösterilen Hind dillerini konuşan zümreler İndonezya, Güney Afrika, Malaya, Singapur, Guyana, Trinidad, Birmanya, Butan gibi devletlerde de mühimce azınlıklar halinde mevcuttur. Bunlar, yukarıdaki rakamlara dahil edilmiştir. Bilhassa İndonezya'daki 2,5 milyona yaklaşan Hind dilleri azınlığı mühimdir. Bu 18 dilin 580 500 000 kişi tarafından konuşulduğu anlaşılır. Bunların dışında Hindistan ve birazı Pakistan'da 1 600 000 kişilik bir Tibetçe konuşan kitle vardır. — Kültür dilleri olarak İngilizce, Farsça, Arapça ve ölü bir dil olan Sanskritçe mühimdir. XX. asırda kültür dili olarak Türkçe silinmiş durumdadır. Bazı dar bölgelerde Fransızca da kültür dilidir. Çince ve Malayca konuşan pek küçük azınlıklar da vardır.

Habib Tektaş (Salihli - Manisa)

Baltacı Mehmed Paşa ile Katerina görüştü mü, görüştüyse, ne dereceye kadar görüştü?

Kardeşim, bu sütunlarda en çok Baltacı ile Katerina'nın asla yüzyüze gelmediği konusunda cevaplar çıktı. Hiç olmazsa birkaçını okuduğunuzu mektubunuzdan anlıyoruz. Ancak nedense tatmin olmamışsınız ki, tekrar soruyorsunuz. Bu, Türkiye'de, pek çok defa tekrarlanan yalanların nasıl gerçek haline geldiğini ve artık bir noktada gerçeklerin savunmasını yapmanın müşkülleştiğini göstermesi bakımından iyi bir örnektir. Prut hakkında bilgi almak istiyorsanız, Hayat müessesesinin yayınladığı *Türkiye Tarihi*'nin XI. cildinin 10 — 17. sayfalarını okuyunuz. Bu konudaki bütün tafsilâtı ve vesikaları görmek isterseniz, Prof. Akdes Nimet Kurat'ın, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi'nce yayınlanan 2 ciltlik *Prut* adlı eserini gözden geçiriniz.

Yılmaz Camuşçu (Van)

Lisenin ilk sınıfında tarihten bütünlemeye kaldım. Çünkü, Yunan ve Roma tarihini hiç sevmiyorum. Halbuki İslâm ve Türk tarihine bayılıyorum ve mecmuanızı merakla okuyorum. Ne yapmam lâzım?

Bizim şahsî fikrimiz, orta ve liselerin ilk sınıflarında, Avrupa müfredat programları kopya edilerek lüzumundan fazla Yunan ve Roma tarihi okutulduğu, Türk tarihinin ilkçağının ise yanlış olarak birkaç sayfayla geçiştirildiği merkezindedir. Ancak, siz bir talebesiniz. Belirli derslerden geçmeye mecbursunuz. Kitabınızı birkaç defa dikkatle okuyup, küçük notlar tutarak bütünlemede geçmeye çalışmanız şarttır.

Ali Kemal Bulut (Sürmene - Trabzon)

Niçin eski Türk destanlarından, Orta Asya Türklüğü'nün tarih ve yaşayışından bahsetmiyorsunuz?

Arada bir bahsediyoruz, daha da edeceğiz.

Necati Toprak (Sıvas)

1966 yılı 10. sayınızdaki bir mektuba cevap olarak Tokat'ta mumya olup olmadığını bilmediğinizi yazdınız. Ben, Tokat müzesine gittim. Cam bir mahfaza içinde 16 yaşlarında alçıdan bir kız heykeli var. Üzerine kendi elbise ve ayakkabıları giydirilmiş, saçı da cesetten alınıp, heykele yapıştırılmış. Mahfazadaki notta şunlar yazılı:

«Bu kız çocuğu, zamanın imparatoru Neron tarafından, şu sözü için katledilmiştir: Adaletsiz devlet, babasız yuvaya benzer. Cristina — M.S. 24 - 40.»

Alâkanıza teşekkür ederiz. Herhalde «mumya»dan maksat bu heykel olacak.

Nusret Akyazı (Cağaloğlu — İstanbul)

Yıldırım Bâyezid'in büyük oğlu Emîr Süleyman niçin padişah sayılmıyor? Padişah irâdesiyle idam edilmek ve ceza görmek ne zaman kalktı?

Yıldırım'ın oğullarından Emîr Süleyman'ın 5., Musa Çelebî'nin 6. ve I. Sultan Mehmed Çelebi'nin 5. değil de 7. padişah sayılmaları daha doğrudur; Batı tarihçiliğinde de bu şekilde kabul edilmiştir. Fakat Osmanlı tarihçileri, Yıldırım'dan sonra Mehmed Çelebi'yi 5. padişah saymışlardır. Bu durum, gelenek şeklinde, günümüze kadar gelmiştir. Hayat müessesesinin yayınladığı *Türkiye Tarihi*'nin III. cildinde bu konuda tafsilât bulabilirsiniz. — Padişah emriyle (irâde-i senîye ile) idam ve diğer cezalar, 1839 Tanzimat Fermânı ile bizzat Sultan Abdülmecid tarafından kaldırılmıştır. Bu tarihten sonra padişah emriyle kimse öldürülmemiştir. Avrupa'da da hükümdar emriyle idam cezası, XIX. asrın ilk yıllarında ortadan kalkmıştır.

Ahmet Reşit Tarakçıoğlu (Trabzon)

Anadolu'ya yerleşmiş olan Türk aşiretlerine dair hangi eserlerde bilgi bulabilirim?

Ahmed Refik Altınay'ın *Anadolu'da Türk Aşîretleri* (Türk Tarih Encümeni yayını) ve Faruk Sümer'in yakınlarda çıkan *Oğuzlar* (Dil ve Tarih - Coğrafya Faklütesi yayını) kitaplarını görünüz.

Orhan Köse (Adana)

Burada aldığım mecmuanızın 1966 yılı 1. sayısı eksik formalı çıktı. Size müracaat ettimse de cevap alamadım.

Bu şikâyetiniz, bize ilk defa ulaşıyor. Mektubunuzu umumî bayiimize verdik. Size cevap verecektir.

H. Ahmet Demir (Ankara)

Midhat Paşa'nın tahta geçmek istediği rivayeti doğru mu?

Midhat Paşa, bir içki sofrasında böyle bir şaka yapmıştır. Bu zat hakında, Hayat müessesesinin yayınladığı *Türkiye Tarihi*'nin XII. cildinde geniş bilgi bulabilirsiniz. İstediğiniz bahisler üzerinde yazılar koyacağız.

Niyazi Önder (Ankara)

Yazarlarınızdan M. Şakir Ülkütaşır'dan mecmuanız vasıtasıyle bir soru sormak istiyorum.

Bu soruyu doğrudan doğruya M. Şakir Ülkütaşır'dan sorabilir veya aynı şehirde olduğunuza göre onunla görüşebilirsiniz. Kendisini, Türk Dil Kurumu'nda bulmak mümkündür.

Vecihi Nedim Tunç (Alsancak - İzmir)

Koşinşin, Tahiti, Yeni Kaledonya ve Cibûti, hangi tarihte Fransa'nın eline geçti?

Koşinşin 1862, Tahiti 1843, Yeni Kaledonya 1853 ve Cibûti 1884 yıllarında Fransa'nın eline geçti. III. Napoléon, Annam İmparatorluğu'nun Koşinşin'deki Fransız ve Katolikler'e kötü muamele yaptığını ileri sürerek, bu ülkeye donanma gönderdi; Saygon ve çevresi, Annam'dan koparıldı.

Niyazi Aslan (Stuttgart - Almanya)

İslâm Ansiklopedisi'ni nereden alabilirim?

Millî Eğitim Bakanlığı yayınevlerinden. — Bahsettiğiniz şahsın üniversite ile ilgisi yoktur. 1930'da İstanbul'da doğmuştur. — Lazlar, bir Kafkas kavmidir. Karadeniz'in Türk halkına «Laz» denilmesi, eski ve yanlış bir alışkanlıktır; ilmî olarak doğru değildir.

A. Sevimli (Eski Foça — İzmir)

XVIII. asrın ikinci yarısı ortalarında (1775 yıllarında) Güney Amerika'daki Amazon nehri bölgesi hangi Avrupalı devletin hâkimiyeti altında idi?

Amazon'un aktığı ülkelerin en büyük kısmı Brezilya'da kaldığına ve Brezilya da o tarihte Portekiz sömürgesi olduğuna göre, Portekiz Krallığı'nın hâkimiyeti altında idi. Yalnız, Amazon'un birçok iç bölgesine Portekiz nüfuzu sokulabilmiş değildi. Burada pek ilkel Kızılderili kavimleri ,kendi hallerinde yaşıyorlardı. Amazon'un bazı kolları Venezuela, Kolombiya, Ekvador, Peru ve Bolivya'ya uzanmaktadır. Bu ülkeler, İspanya sömürgesi bulunuyordu. XIX. asrın başlarına kadar durum bu merkezdeydi.

Alparslan Özyazıcı (Hacettepe - Ankara)

Bu yıl İstanbul'u ziyaretimde, camilerimizin ve türbelerimizin halini görünce ağladım. Evet, eserlerin harap haline ağladım. Biz, neden ata yadigârlarımıza ve atalarımıza saygısızlık ediyoruz?

Bir Türk'ün ata yadigârlarına ve atalarına saygısızlık edebilmesi imkânsızdır. İstisna teşkil eden birkaç kişi için bütün bir milleti mahkûm etmek doğru değildir. Tarihî âbidelerimizin bakımsızlığı bir vâkıadır. Ancak, bu durumu saygısızlıktan fazla parasızlık ve ihmalle açıklamak yerinde olur. — Bu sütunlarda siyasî mahiyeti açık olan sorulara cevap vermeyeceğimizi takdir edersiniz. Biz, tarihî olayları naklederiz. Siyasete girmeyiz. — «Alp», eski Türkler'de kahramanlara, centilmen şövalyelere verilen bir unvandır.

Kerim Keskin (Elmalıköyü - Şavşat - Artvin)

«Sultan Süleyman'a kalmayan dünya, sana mı kalacak?» sözündeki Süleyman kimdir?

Bu ve buna benzer «Süleyman»lı sözlerdeki «Süleyman», Peygamber Hazret-i Süleyman'la Kanunî Sultan Süleyman'ın şahsiyetlerinin karışmış şeklidir. Her ikisi de, zenginlik ve ihtişamlarıyle tarihe geçmişler, uzun ve bahtiyar saltanat yılları yaşamışlar, ellerinde çok büyük iktidar toplamışlar, pek sevilmişlerdir.

Recep Şen (İstanbul)

Karikatür, resimlerle tarihî hikâye, resimlerle eski İstanbul gibi az ciddî sayfalarınızı kaldırıp, daha ciddî mevzulara yer veremez misiniz?

Beğenmediğiniz o sayfaların da okuyucuları olduğunu takdir edeceğinizi sanıyoruz. Maamafih, o sayfalar, her zaman için aynen kalacak değildir. Mecmuamızı baştan itibaren takip ettiyseniz, daimî bir değişiklik havası içinde olduğumuzu hatırlarsınız.

Müfit Feyyazoğlu (Şişli - İstanbul)

Hayat Tarih Mecmuası'*nın* Kitaplar Arasında *başlığını birkaç yerde aynen alınmış gördüm. Bu doğru mu?*

Doğru değil tabiî. Fakat, bizde bu gibi başlıkların tescili henüz âdet olmamıştır. Biz *Kitaplar Arasında* sütununa başladıktan bir müddet sonra, iki İstanbul gazetesi, aynen bu başlığımızı kullanmaya başladı. Hele TRT'nin tutumu daha da bâriz oldu. Yıllanmış Kitap Saati'nin adı «Kitaplar Arasında» oldu ve bir de «Plaklar Arasında» saati ihdas edildi. Anadolu basınını takip edemediğimiz için, oralarda neler oluyor farkında değiliz.

Rasim Erdoğan (Kadıköy - İstanbul)

Yılmaz Öztuna, başka yerlere yazı yazıyor mu?

Her salı günü *Dünya* gazetesine siyasî makaleler yazar. Gayri muntazam olarak, arada bir çeşitli gazete ve dergilere de yazı veriyor.

Hüseyin Alpay (Batman - Siirt)

Millî Mücadele'de, cephanemizi nereden temin ettik? Moltke ve Moşe Dayan kimdir?

Millî Mücadele'de cephanemizi, Anadolu'daki depolarımızdan, İstanbul'daki depolarımızdan kaçırmak suretiyle ve bazı dış ülkelerden satın alarak temin ettik. — Mareşal von Moltke, 1870 - 71 savaşında, Fransa'yı yenen Prusya başkumandanıdır. Onun zaferi üzerine Almanya imparatorluğu yeniden kurulmuş ve Fransa'da II. İmparatorluk düşmüş ve III. Cumhuriyet başlamıştır. Gençliğinde Türkiye hizmetinde de birkaç yıl geçiren Von Moltke'nin yeğeni de 1914 savaşı başladığı zaman, Almanya genelkurmay başkanı idi. — General Moşe Dayan, İsrâil başkumandanlığı ve hâlen savunma bakanlığında bulunmuş bir askerdir. Temmuz nüshamızda Arap - İsrâil savaşları üzerinde bir yazımız çıktı.

Recep Süha Ünüvar (Küçükyalı - İstanbul)

Beyazıt kulesi ne zaman yapıldı, yüksekliği ne kadardır? Musa Hulûsi Paşa kimdir?

Beyazıt Kulesi, 1826 yılında yapıldı, sonradan kâgire çevrildi. Yüksekliği 85 m.'dir. 180 basamakla çıkılır. — Musa Hulûsi Paşa, Silistre müdafii olarak ünlüdür. 1854 haziranında, 10 000 askeriyle, 80 000 Rus'u korkunç bir bozguna uğrattıktan sonra, top güllesiyle şehid olmuştur. Şehadetinden üç gün önce kendisine müşir (mareşal) rütbesi verilmişti. Bunu öğrenince: «Şehâdet rütbesini tercih ederdim» demiş ve dileği kabul olunmuştur.

Chi - Huei - Huang (Kaohsiung - Formoza)

Formoza Üniversitesi'nde Türk dili ve tarihi okuyan bir Çinli'nin, mecmuamızı takip etmesi, bizim için memnuniyet vericidir. Size, Türk tarihi üzerinde çalışmalarınızı nasıl ilerleteceğiniz hususunda, profesörlerinizin yardımcı olması icap eder. Her halde, Türkçe kitaplar okumanız ve Türk tarih ve dilinin belirli bir sahasını seçip üzerinde çalışmanız lâzım. Doktora yapmak üzere bir Türk üniversitesine gelebilirseniz çok iyi olur. Çünkü, mektubunuzda bazı Türkçe aksaklıklar olmakla beraber, dilimizi dikkate değer derecede öğrendiğiniz anlaşılıyor.

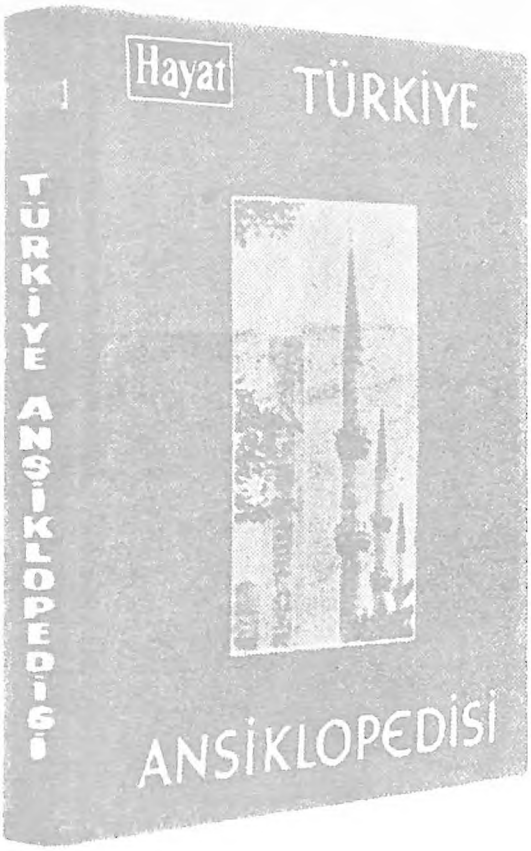

Eşsiz
Bir
Eser

Hayat

TÜRKİYE
Ansiklopedisi

Hayat mecmuasının fasiküller halinde yayınladığı Türkiye Ansiklopedisi, ciltli olarak piyasada satılmaktadır. İsteyen okuucular, ellerindeki fasikülleri, özel cilt kapaklarımızla ciltleterek nefis bir esere sahip olabilirler. Hayat Türkiye Ansiklopedisi ciltli olarak 35 liradır.

Cilt kapakları ve ciltler, Hayat satan bayilerle müvezzilere sipariş edilebileceği gibi, umumî bayimiz BATEŞ BAYİLİK TEŞKİLÂTI, Cağaloğlu - İstanbul adresinden de temin edilebilir, Yalnız cilt kapaklarının fiyatı 7,5 liradır.

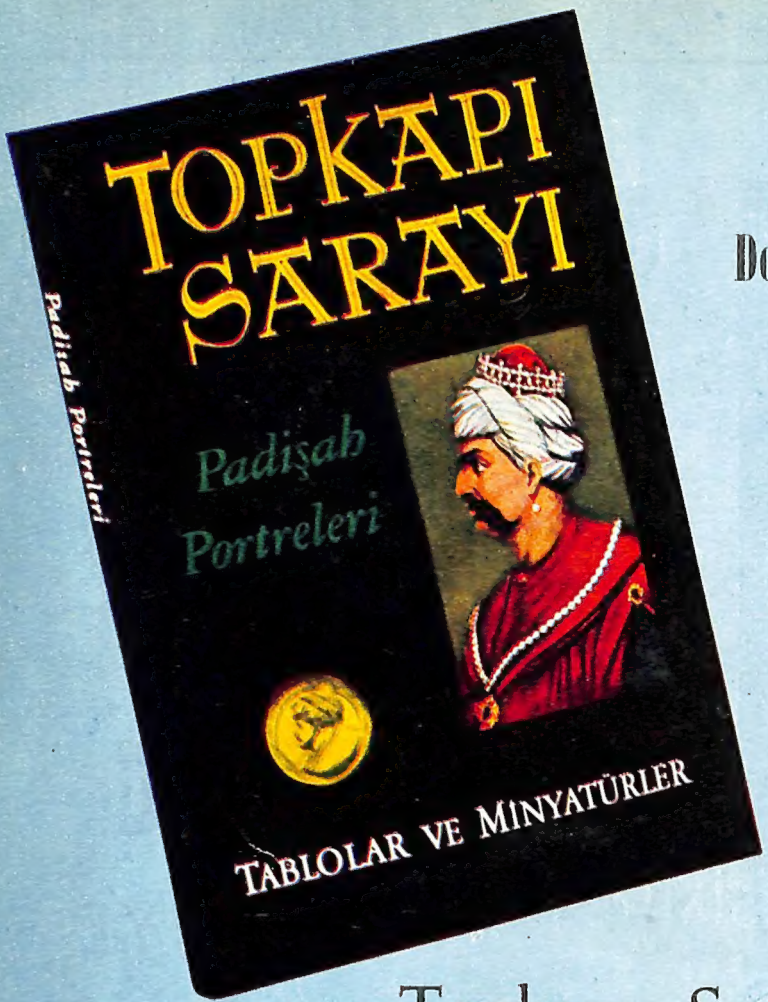

Türkiye'de Doğan Kardeş Ofset Baskı Tekniğinin Tereddütsüz En güzel Örneği

Topkapı Sarayı Padişah Portreleri

Tablolar ve Minyatürler

(Türkçe, İngilizce, Almanca basılmıştır.)

Bu kitap, Topkapı Sarayında bulunan ve yerli yabancı ressamlar tarafından muhtelif devirlerde yapılmış 24 tablo ve minyatürün, Doğan Kardeş Basımevinde asıllarına tamamen uygun olarak basılmış, renkli reprodüksiyonlarından mürekkeptir.

Nigâr Anafarta'nın bir ön söziyle 25 × 35 cm. boyunda, nefis kuşe bir gömlek içinde ve ciltli olan bu nefis eser sadece 1 000 nüsha olarak basılmış ve numaralanmış nadide bir eserdir.

FİATI 120 LİRA

Doğan Kardeş'ten ve Bateş Bayilik Teşkilâtı, Cağaloğlu — İstanbul adresinden istenebilir.